

Gaál Károly
Az andocsi Mária gyermekei
Adatok az andocsi búcsújáróhely néprajzához

Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár
Bibliotheca Religionis Popularis Szegediensis

23.

Szerkeszti/Redigit: BARNÁ GÁBOR

Gaál Károly

Az andocsi Mária gyermekei

Adatok az andocsi búcsújáróhely néprajzához

Doktori értekezés

1946

Szeged – Dunavarsány

2009

SZTE Egyetemi Könyvtár

1000852104

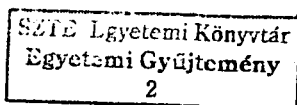
A szöveget gondozta:

Veres Emese-Gyöngyvér és Barna Gábor

Az utószót írta:

Barna Gábor

A kiadást támogatta a Nemzeti Kulturális Alapprogram

**HELYBEN
OLVASHATÓ**

Borítófotó:

Jordanszky Elek: A Magyarországban 's az ahhoz tartozó részekben lévő
Boldogságos Szűz Mária Kegyelem' képeinek rövid leírása.

Posonban, 1836.

© Gaál Károly jogutódja

© Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék

ISSN 1419-1288

ISBN 978-963-482-989-8

Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék

H-6722, Szeged Egyetem u. 2

Telefon-fax: +36-62/544216

Barca Kiadó

H-2336 Dunavarsány, Vörösmarty u. 50

barcakiado@c2.hu

X 135711

Tartalomjegyzék

Bevezetés	7
A Mária-kultusz és a nép	9
Az andocsi Mária legendája	15
Az andocsi csodakönyv	24
A szentségi táj és Andocs viszonya	34
Az énekes ember és a históriás	45
A csodatevő szobor és a kegytemplom	53
A búcsújárás	57
Függelék	
A búcsújárók ponyvái	70
Barna Gábor	
Gaál Károly doktori értekezése és az andocsi búcsújárás kutatása.....	112

Bevezetés¹

Az andocsi búcsújáró úgy siet Máriához, mint a gyermek anyjához. Ezt teszik öregek, fiatalok egyaránt. Egyesek nyíltan meg is vallják: „a somogyiak az andocsi Mária gyermekei”. A Szűzanya belekerült mindennapi életükbe, s annyira irányítja cselekedeteiket, hogy a szentségi táj, azaz az Andocsra zárandokló falvak Mária-kultuszát nem is lehet különválasztani a mindennapok néprajzától. Éppen ezért, mert a tisztelet ilyen erős, és igen sok formában nyilvánul meg, igyekeztem az andocsi kegyhely és szentségi tája minden vonatkozására rávilágítani. Ezért közlöm a kegyhely-legendát, csodakönyvet. Szemléltetésül bemutatok 3 darab térképet és a felgyűjtött ponyvák egy részét. Bár ezek nem tartoznak szorosan a Mária-kultuszhoz, szükséges megismernünk, mert nagymértékben hozzájárulnak a közös élmény megszerzéséhez. Itt ismertetem a ma már csak ponyván élő andocsi misztérium játékot is. A históriák inkább népünk általános vallási életére világítanak rá. Az itt mellékletképp közöltek megmutatják, hogy a szentségi tájunkon mennyire egynek veszik Máriát mindennapi életükkel. Az itt talált ponyváknak csak kis részét közlöm, mert a közel 400 históriás éneket egy külön dolgozatban szeretném tárgyalni.

Az adatgyűjtést 1945. november 1-én kezdtem el. Először csak a szentségi táj egy kisebb részét kutattam át (Balatonkiliti, Ádánd, Ságvár, Nagyberény, Megyer, Tab, Köröshegy, Zamárdi). Itt gyűjtöttem össze a ponyvák legnagyobb részét is. Ez az oka, hogy adataimban és megállapításaimnál sokszor erre a területre támaszkodom. 1946 márciusában újabb két hetet töltöttem Somogyban. A kegyhelyet azonban még mindig nem tudtam felkeres-

.....
¹ Gaál Károly dolgozatát az általa gépelt, néhol nagyon rossz minőségben másolt, és ezért olvashatatlan kézírata alapján közöljük. A helyesíráson csak akkor változtattunk, amennyiben nyilvánvaló volt, hogy elgépelés, egyébként megtartottuk a korabeli helyesírás alapján használt ünnepek, intézmények formáit is. (VEGy.)

ni. Munkám ekkor ismét csak az előbbi területen és a veszprémi püspöki levéltárban folytathattam. Andocsra 1946 júniusában jutottam el. Itt átnéztem a zárda kegy- és levéltárát, majd átmentem Karádra, onnan gyalog Kaposvárra, illetve Pécsre, hogy útközben anyagomat kiegészítsem. 1946 augusztusában a dolgozat végleges rögzítése közben támadt kételyeim eloszlátása miatt még egyszer elutaztam Andocsra.

Több helyen egyáltalán nem említek adatközlőt. Tettem ezt azért, mert gyermekkoromban, mint zárándok, magam is többször megjártam Andocsot, és így szentségi tájunk Mária-tiszteletét tökéletesen átéltem. Ez az oka annak is, hogy dolgozatomban inkább a lélektani momentumokat tárgyalom, és ezekből kiindulva térek rá a külső formákra. Céлом volt, hogy bebizonyítsam a fogadalom jelentős szerepét népünk búcsújárásában, és rámutassak a zárándoklat alakító hatására úgy, hogy az egyéni világszemlélet és a közösségi vallásosság szoros kapcsolatát ne veszítsem szem elől. A búcsújárás távolabbi kapcsolatait és a külföldi vonatkozásokat csak annyiban tárgyalom, amennyiben egy szűkebb terület vizsgálatánál szükséges. Nem volt szándékom teljes egészet alkotni. Csak az Andocshoz kapcsolódó Dél-Dunántúl területére vonatkozó adatokat igyekeztem feldolgozni. Ugyanezt szeretném elvégezni a többi búcsújáró helyünkön is, és csak ezután szándékozom egységesen összefoglalni a magyar búcsújárás anyagát. Ezért írtam a cím alá: adatok az andocsi búcsújáróhely néprajzához.

A gyűjtőmunkát anyagi és utazási nehézségek miatt nem tudtam szívem szerint elvégezni. Nagy hiányossága értekezésemnek, hogy a kottaanyagot és a fényképeket nem tudtam elkészíteni. Hogy munkámat mégis befejezhettem, azt a balatonkiliti, ádándi, nagyberényi és ságvári espereseknek, illetve plébánosoknak, továbbá az andocsi ferences rendház főnökének köszönhetem, akik anyagom megszerzésében nagy segítségemre voltak. Külön köszönettel tartozom az andocsi ferences házfőnök atyának, aki az oklevélnyomat rendelkezésemre bocsátotta.

A Mária-kultusz és a nép

A mariológia terén aquinoi Szent Tamás, Szent Ágoston dogmatikája és a nép tisztelete egy forrásból táplálkozik. Mindekettő Mária Istenanyaságából indul ki. Mindenik forrása az Anya, kinek hatalma van Fiánál értünk. Különbség csupán az, hogy míg a filozófiai képzettségű egyháztudósok Máriát fiához, Jézushoz igyekeznek felemelni, addig népünk, különösen annak asszonyai, az anyaság közösségén elindulva Jézust is, az örök anya gyermekét, Márián keresztül hozzák közelebb magukhoz. A somogyi anya így kér meghallgatást: „Mária, hisz te is anya voltál, könyörögj érettem, én is anya vagyok!” Az anyaság az, ami népünket fogva tartja. Hogy Máriának, az Anyának a tisztelete majdnem Jézus fölé emelkedik, ennek nem kis mértékben okai lehetnek a renaissance és barokk Mária-ábrázolások. Michelangelo Piétája ölében egy törékeny Jézus fekszik, Mária alakja uralkodik a kompozíción.² A számtalan Madonna-ábrázoláson a csecsemő Jézus van Anyja karján.

A Szent Szűz, az Asszony bekerült népünk mindennapi életébe. Anya volt, szenvedett Fiáért, sírva követte keresztútján. Népünk asszonyai ugyanezt élik át nemegyszer, és hogy a sokszor értelmetlennek látszó fordulatokat túléljék, ahhoz menekülnek, aki még többet szenvedett, mint ők, s ezen felül Isten legkülönösebb, számukra érthetetlen kegyelmében részesült. Elszenderedése (Dormitio) után pedig Isten magához vette a mennyországba. A földről származó égi Anya tehát ott fenn él, hogy a földiek segítségére lehessen. És miként itt a földön a gyermek anyjához siet panaszával, úgy a tapasztalt viszonszeretet alapján a föld gyermeke is az örök anyához, Máriához, a szép szeretet anyjához siet kérésével.

Sokszor hallottuk Andocson is, hogy a búcsújárás az asszonyok ki-

² A Pietà egy másolata körül Sasváron (volt Nyitra vm. Schoßberg, Šaštyn, Szlovákia) [jelentős búcsújáró kultusz bontakozott ki az elmúlt évszázadokban. BG]

rándulása. Tény, hogy a zarándokok legnagyobb része (60%) nő, asszony. Mellettük azonban nagyon sok leány, legény és komoly, meglett korban lévő férfi is jön a kegyhelyre, sőt a búcsúvezetők legnagyobb része férfi.

Más vallásoknál is ismeretes az asszony szerepe az isteni közösségben. Máriát is ide kapcsolhatnók, ha nem az volna a fő hivatása, hogy az örök szeretetet gyakorolja. „Ő az, ki senkit sem ítél el.” „Mária a hathatós közbenjáró”, „az égi szeretet anyja”, „mindnyájunk édesanyja”, mondják adatközlőink. A nép ezt nem teológiai értelemben veszi, hanem természetesen valóságában. Náluk az örök anyaság a vonzó, és ez hoz nőt, férfit egyaránt Andocsra. Az a tény, hogy népünk Máriát maga közül valónak érzi, nem von le Jézus isteni voltából semmit, sőt Mária azért kerülhet ilyen közel a földi emberekhez.

Mária is anya, földi nő, aki mellé Isten odaállította Józsefet. Nem próbálja népünk magyarázni és nem is vizsgálja a szeplőtelen fogantatást, sem a szüzesség kérdését. Elfogadják úgy, ahogy az Egyház tanítja. Ezen felül azonban él hagyományadta jogával, és olyan Mária-kultuszt alakít ki, melyben a mágia és vallás egy sajátos egységbe olvadva első fokon kielégíti népünket. Első fokon azért, mert minden problémájukkal és bajukkal Máriához sietnek. Jézus és az Atya túl magasan áll népünk bizonyos fokig földhöz tapadt világszemléletében. A kereszténység tanította isten fogalma merev számára. Nem tudják olyan könnyen megtalálni a kapcsolatot a földi problémájuk és Isten között. Kell valaki, aki a kettő között áll. Több mint ember (venerabilis) kiváltságai miatt, de szoros kapcsolatban áll mindezzel, ami emberi. Így a földtől a mennyországig közvetítő, kihez mindenki odajárulhat, és minden esetben meghallgatást nyer. Ez Mária, az Isten-anya, és éppen ezért társadalmi és világnézeti különbség nélkül mindenütt megvan tisztelete. Bizonyítja ezt az andocsi csodás történetek jegyzéke és a mai zarándokok is. A földműves élettel összefűződő világszemléletből fakadó kapcsolatra Pascal is figyelmeztet minket mondván, hogy „vannak dolgok, amelyeket a szív még képes érezni, de az értelem nem tud megragadni.” Ez az alapja és indítéka népünk Mária-kultuszának. Máriát magához hasonlóan érzi, de nem azonosnak; értelmileg nem vizsgálja, kitárja szívét annak, kit értelmével nem képes felfogni, de ösztönösen érzi valóságát.

Felmerül a kérdés, hogy általánosságban mind az andocsi, mind más

búcsújáró imádja-e Máriát? A búcsújárókat ismerve állíthatjuk, hogy általában nem. Az emberinél nagyobb megkülönböztetésben részesíti, de ez még nem imádat. Az egyik vallási ponyván így olvashatjuk: „mindenek fölött tisztelendő anya.” Ezért részesül népünknel a szenteket felülmúló tiszteletben, és ruházza fel az értelmet felülmúló szerepkörrel. Mondhatnak, szívét adja neki: „Mária, add nekem szívedet szívemért.”

Népünk nagyrésze különbséget tesz a tisztelet és imádat fogalma között. Ennek ellenére azonban el kell ismernünk, hogy előfordulnak könyörgési formulák (az egyház által is eltiltott ponyvafüzetekben), melyekben a kérést nem Jézus anyjához, hanem Máriához, a legfelsőbb fórumhoz intézik.

Az egyház az ilyen spontán formában megnyilvánuló Mária-tiszteletnek szabad folyást enged. A nép igényeit kielégíti úgy, hogy a tisztelet külső megnyilatkozási formáival összekapcsolt szertartásokat elvégzi. A népi Mária-kultuszhoz csak akkor nyúl hozzá, ha az túllépi a dogmatika által szabott határokat, és egyesek túlbuzgósága eretnekségbe vinné a népet.

Nem lehet letagadni azt, hogy a búcsújáró somogyiak Mária-tisztelete némiképpen az egoizmus alapján áll. Népünk igyekszik bizonyos mértékig rákényszeríteni Máriát, hogy az saját vágyaihoz, földi érdekeihez alkalmazkodjék. Ez azonban még nem Mária-imádat, csak tudatalatti önző megnyilvánulás. Ezt a célt szolgálja a fogadalom szerű ajándékok sorozata, sok esetben pedig maga a fogadalom, hogy kérésük teljesítéséért elmennek Andocsra. Votum-szerűségét bizonyítja az a hit is, hogy a nem teljesített fogadalom miatt Mária visszavonja a kért és előlegesen megadott kegyelmet. Az a mód, ahogyan a fogadalom teljesítése végbe megy, vallási áhítat keltette cselekmény, de a fogadalom majdnem minden esetben egyéni érdek eléréséért történik. A nép áldozathozatalnak tekinti a zarándoklatot, amely komoly, őszinte megalázkodást és néha súlyos fizikai megerőltetést jelent.

A zarándoklatnak azonban sok esetben nem a fogadalomtétel vagy annak beváltása az indítéka. Idősebbek megszokásból járnak, és békés halálért könyörögnek. A fiatalok komoly ismeretséget igyekeznek szerezni.

Feltétlen katolikus igazság az, hogy minden ember életútját öröktől fogva látja Isten, és hogy az élet úgy fog leperegni, ahogyan Isten látja. Ennek ellenére minden ember, tartozzon az bármilyen világszemléletű réteghez, ál-

landóan érzi azt a rettenetes sorsbizonytalanságot, azt az Isten kezében levőséget, amely minden lépésünknel megmutatkozik. Ez az állandó büntető Istentől való félelem az, ami népünket a bűnök miatti félelem elől Máriához, a szép szeretet anyjához küldi.

A kérés, fogadalomteljesítés, elégtétel és a büntetésektől való félelem miatti búcsújárások mellett nagy szerepe van a bizonyos búcsúk és az ezekkel járó kegyelmek megszerzéséért történő zarándoklatoknak is. A búcsúk népünkre nagy erővel hatnak. Az egyház ebben a kérdésben a Hegyi beszédből indul ki: „Boldogok a tiszta szívűek, mert ők meglátják az Istent” (Máté 4.8). Ha pedig Istent meg akarjuk látni, tökéletesen meg kell tisztulnunk a vezeklés által. Őszinte, tökéletes bűnbánattal kell vezekelnünk a halálos és az ideigtartó bűnökért. Ehhez első út a szent gyónás, melyben a halálos bűnök alól feloldozást nyer a bűnös ember. Az ideig tartó bűnök miatt azonban nem elég a feladott penitencia elvégzése, hanem önkéntes vezeklést is kell vállalni, különösen pedig arra kell törekednünk, hogy búcsúban részesüljünk. Búcsú a már megbocsátott bűnökért járó ideiglenes büntetéseknek az Isten előtt érvényes elengedése, melyben az egyházi felsőbbség az élőket feloldozásképpen, a megholtakat pedig könyörgésképpen az egyház lelki közkincséből részesíti.³ A bűnbánat szentség felvétele után a bűnbocsánat keretén kívül mindenki részesülhet benne, aki az egyház által előírt feltételeket teljesíti. Az ily módon nyert búcsú kétféle: teljes, azaz a bűn után járó ideiglenes büntetés teljes elengedése; nem teljes búcsú (100-200-300 napos búcsú), midőn az ideiglenes büntetések elengedésének csak egy részét vonja maga után. Hogy ez megtörténhessék, ahhoz az szükséges, hogy kérője a megszentelő malaszt állapotában legyen, továbbá az egyház által előírt feltételeket végezze el: szent gyónás, szent áldozás és templomlátogatás után a pápa szándékára, de a saját bűneiért való vezeklésképpen öt-hat Miatyánknak és ugyanannyi Üdvözlégynek vagy vele egyenlő értékű imának elmondása.⁴ A búcsúk másik fajtája a Porci[u]nkulai teljes búcsú, melyet augusztus 1-től augusztus 2-a éjfélig lehet nyerni, kizárólag ferences templomban.

³ Egyházi törvénykönyv. 911 kánon.

⁴ Egyházi törvénykönyv. Kánon 1. §

A búcsúknak ilyenirányú ismerete után megértjük a búcsúk tulajdonképpeni célját és a búcsújárások eredetét is. Egyes templomok, szerzetesrendek különböző búcsúengedélyeket igyekeztek megszerezni, hogy a hívek templomaikat minél nagyobb számban látogassák. A kegyhelyek kialakulásának is éppen ezért ez egyik fontos oka volt. A kegyhelyek őrzői minél nagyobb számú búcsúengedélyt szereztek meg, annál nagyobb területet tudtak bekapcsolni szentségi tájukba. A kegyhelyre tehát búcsúszerzés végett jártak a hívek. A búcsújárás: búcsúért való járás. Az általánosságban említett zárandoklás fogalmi körébe a búcsú a vezekléshez és a segítségkéréshez sorolható be, a fogadalomteljesítés és hálaadás mellett.

Andocson, mint Mária kegyhelyén, a Szent Szűz legnevezetesebb ünnepein szintén számos búcsút lehet nyerni. A búcsúk kérdését azért tárgyalhatjuk a Mária-kultusz című fejezetben, mert elnyerésük csak azután következik be, ha a Máriához való zárandoklás megtörtént. Úgyszintén itt kell tárgyalnunk a keresztúti ájtatosságokat is. Ez alkalommal is több teljes búcsút lehet nyerni. Jelentőségét mégsem ez adja meg, hanem az a tény, hogy ez a szokás is Mária személyéhez kapcsolódik. A Szent Hagymány szerint az ájtatosság elkezdője maga a Fájdalmas Anya volt. Urunk mennybemenetele után számtalanszor bejárta azt az utat, mely Pilátus házából a kiszenvedés helyéig vezet. Ezen az úton hurcolták végig Jézust. Az egyes fájdalmas emlékü pontokon Mária újra meg újra átélte Szent Fia kínjait. A Szent Hagymány szerint ez útján Magdolna kísérte, aki vigasztalta is a fia halálán siránczó Máriát:

Ó, hegedj be mély seb, hegedj be véres seb,
Melyet fiam testén ütött a hegyes szeg.
Így sír, s ha Magdolna mellette nem volna,
Szörnyű gyötrelmében a földre omolna.

Libanon galambja, el ne búslakodjál,
Szép fűszál Mária, el ne hervadozzál.
Így vigasztalják őt, jaj, de mindhiába,
Csak sír, csak hervadozik szüzek virága.

Most valósula be szívrepesztő álma,
Nincs ír, nincs balzsam már az ő fájdalmára.
Sírjunk Máriával mi is mindhalálíg,
Míg bánatos lelkünk a testtől megválík.

Mária példáját követték az apostolok, ezt tették a keresztes vitézek és a zarándokok serege. A tisztelet tovább terjesztői a ferencesek voltak, akiket 1342-ben VI. Kelemen pápa a Szent Sír Őreivé nevezett ki. A kálvária-járás lényege a 14 szenvedési helyre emlékeztető keresztfá előtt Jézus szenvedéseiről való elmélkedés. Át kell élni a kálvária járónak Mária ekkor érzett tizen-négy kínját, hogy ezáltal tökéletes bűnbánatot keltsen magában. Bizonyítja ezt az egyik 1876-ból való siralom invokációja is:

Jézus szenvedéseiről, bűnösök, emlékezzünk,
Fájdalmasan szent anyjával halálán keseregjünk.
Szánakozva és zokogva,
Fohászkodva szent keresztútra menjünk.

Az andocsi Mária legendája

Legtöbb magyarországi kegyhelyünk tisztelete a török hódoltság idején kezdődött (Máriabesnyő, Máriapócs, stb.). Erre az időre utalnak az andocsi kegyhely keletkezésére vonatkozó első adatok is.

A török időkben Nagyszombat volt a katolikus magyarság feltámadási központja. Ide menekültek a török-hódította területek apácái és a papság nagyrésze. Innen indul meg a majdnem teljesen tönkretett katolikus magyarság újjászervezése. Cél a vallási élet felélesztése és közös vallási élmény adásával a magyarság összefogása volt.⁵ Az első adatok szerint a hajdan híres andocsi prépostság a török idő elején pap nélkül maradt. 1642-ben Nagyszombatból két jezsuita jött Andocsra, „...akik, hogy a pokol gonosz csatlósaival ne távolból, hanem közelből harcolhassanak, közéjük telepedtek le, és az andocsi plébániát, melyet nem régen hagyott itt a licentiátus,⁶ lakásuknak választották, mert a Mindenszentek tiszteletére felszentelt templom romjai még fennállottak, akiknek pártfogására a nehéz munkában hathatós gyámolítást nyertek. Ezen romok között a Szeplőtelen Szűz (Immaculata Genitrix) csodákkal tündöklő szobra volt látható, melyet a képromboló kálvinisták sértetlenül hagytak... Azt mondják, hogy a templom menedékhely volt, ahova a keresztények gyakran menekültek, valahányszor a pogányok rájuk rontottak, sokszor védelmet is találtak, mert vaksággal sújtotta őket az Isten, vagy kezük és lábuk remegésével büntette meg a vad népet. A templomot, amelyet a törökök pusztítása részben rombadöntött, a hívek alamizsnáiból úgy helyrehozták, hogy az istentiszteletet elvégezhatték benne.”⁷ Ezek szerint tehát már

.....
⁵ Nagyszombat, Jezsuita évkönyv 1638

⁶ Püspöki engedéllyel (licentia) rendelkező világi férfi, aki hitoktat, igeliturgiát tart, keresztel, esket és temet (BG)

⁷ Bécs, Jezsuita tartományi évkönyv, 1642

1642 előtt volt itt egy csodákkal tündöklő Szent Szűz szobor. Csodák, ima-meghallgatások történtek, és megindult a kegyhely legendájának kialakulása.

Ekkor kezdődik a kegyhely tulajdonképpeni szerepe tájunk életében. 1719-ben a ferencesek kapják meg gondozását. Az adománylevél határozottan említ csodákat, melyek itt történtek, és ezáltal az egyház is helyet ad az eddigi csak nép ajkán élő legendának, és azt tekintélyével igyekszik alátámasztani. „Elengedhetetlen kötelességünk, hogy mikor Isten különös jeleivel megmutatja és akarja, hogy őt ezen a helyen tiszteljék, ezt a helyet minden erőnkkel és főpásztori buzgóságunkkal azzá igyekezzünk tenni, hogy az irgalmas Isten, aki Mária által akar minket elhalmozni, a legodaadóbban kegyeskedjék kegyelmeinek bőségével minket elhalmozni, főképpen mikor az emberiség nagy pártfogója Istennek legkedvesebb anyja, Mária útján fejezi ki azon akaratát, hogy vágyódik végtelen kegyelmét ránk árasztani. Figyelemmel nézzük a somogy-megyei Andocson, püspöki falunkban levő és a Boldogságos Szűzről elnevezett templomot, ahol a szentély a lakosok elbeszélése alapján alapzat nélkül látszik állani, és mint a hagyomány tartja, az angyalok hozták ide, és éjjelenként gyakran angyalok éneke hangzik fel. Gyakran fényességben tündöklük. Ezen helyet a törökök is olyan tiszteletben tartották, hogy nem tiltották el, miszerint a búcsúsok a legtávolabbi helyről is ide jöjjenek.”⁸

A néphit szerint az andocsi kegytemplom szentélye alapzat nélkül áll. Az egyház a hagyományt szentesíteni akarja, és a szentély alapzatának megvizsgálását rendeli el. A megvizsgálásra kiküldött veszprémi piarista tanár, Imre atya jelentésében a következőket írja: „Kevés napokkal ezelőtt méltóságos Volkra Ottó Keresztelő János veszprémi püspök megbízásából kiküldetésben voltam azon szentély káplánjával, Mihállyal, hogy vizsgáljam meg, vajjon az andocsi szentélynek van-e alapja? A bennünket elfogó félelem miatt az ügyet végrehajtani nem tudtuk, kénytelenek voltunk hallgatagon eltávozni; így tanúskodom, Veszprémben, 1723. június 29-én.”⁹

A csodatevő szobor híre ekkor már túlnőtt az egyházmegye határaiban, és 1727-ben a nagyszombati jezsuiták újra említést tesznek róla. Eszerint

.....
⁸ Az andocsi rendház alapító levele 1719. május 1-én

⁹ A veszprémi püspöki levéltárban lévő eredetinek az andocsi ferences rendház levéltárában található másolata.

Andocs községben a Boldogságos Szűz csodás és sok csodával ékeskedő szentélye tűnik ki, amelyet ugyanis a Dunán és több mérföldnyire elterjedő erdőségen keresztül Isten csodával elhozott és ide helyezett.¹⁰

A fenti adatok [... *valószínűsítik*, BG], hogy 1727-ben egy elég egységesnek látszó legenda alakult ki. Eszerint angyalok hozták ide a Dunán keresztül, csodás úton, Mária akaratából a gyógyító erejű szobrot tartalmazó szentélyt, mely sokszor fényességgel ragyog, és angyalok éneke hangzik körülötte. A csodatevő szobornak olyan ereje van, hogy a törökök elől is megvédi a hozzája menekülőket. A betegeket meggyógyítja, a hozzáfordulók kívánságát teljesíti.

Majdnem biztosan feltehetjük, hogy ekkorra már kialakult formával állunk szemben, amelynek népi alakját csak a XIX. sz. közepén, vallásos ponyván találjuk meg. A legenda a későbbi idők vallási irataiban is tovább bővül.¹¹

Az eddig egyházi iratokból és íróktól ismert legenda népi formáját csak 1882-ben találjuk meg ponyván.¹² Ebben az előfordulási formában már jóval terjedelmesebb. Eddigi adatainknál távolabbi időkbe megy vissza az eredet-történetben, és az eddig Kalocsáról származtatott szobor megalkotását a Szentföldre helyezi. A legendát teljes egészében magyarul nyomták ki:

Üdvözlégy kegyelmes mennyei Anya,
Ki lettél Andocsnak lelki asszonya:
Mert gyakorta szent helyedben
Jelen vagy drága képedben.

.....
¹⁰ Nagyszombat, Jezsuita évkönyv, 1727.

¹¹ Jordánszky Elek: *A Magyar Országban 's az ahhoz tartozó részekben lévő Boldogságos Szűz Mária Kegyelem' képeinek rövid leírása*. Posonban, 1836. 142. [helyesen: 152. BG] „Sokan most is azt tartják régi hagyomány után, hogy angyalok által hozatott ide ennek a' Templomnak kápolnája a' szent képpel együtt ...” Az idézett munka egy más helyén hozzáteszi, hogy a csodatevő szobor Kalocsáról való. Ugyanezt írja Katona István [...]ból való munkájában (*Historia Metropolitanae Colosensis Ecclesiae*. Anno 1800. II. 86. o.)

¹² *Új emlék az andocsi Boldogságos Szűz Mária csodálatos meghozása Kalocsáról az angyalok által*, 1521-ben. Nyomtatott Budán, Bagó Márton és fiánál, 1882.

Megdicsőült szellem alászállsz mennyből,
Nézzed híveidet e szép képedből:
Mert szent Fiad hatalmából,
Tündöklessz oly sok csodával.

Adj hálát Istennek, ó andocsi nép,
Gondold meg, mi ez a csodálatos kép:
Istennek nagy csodája,
Szent József kezemunkája.

Heródes királynak rút álnokságát,
Angyaltól megértvén nagy gonoszságát:
Jobb karján ülén szent Fia,
Így szólt Józsefhez Mária:

Szeretett Józsefem, hagyjunk emléket,
Mielőtt elhagyjuk ezt a vidéket,
Hogy akik itt nyugton élnek,
Rólunk megemlékezzenek.

József kezébe vett egy fadarabot,
Melyből jószándékból képet faragott.
De angyalok segítették,
A képet elkészítették.

E kép Názáretben addig maradt,
A rokonság között kedvvel tartatott,
Míg mindenek teljesültek,
Sok lelkek meg üdvözültek.

De a tanítványok igen féltették,
A pogányok elől el is rejtették.
Jeruzsálembe vitetett,
A szent sírba tétetett.

Miután sok mártírvér kiontatott,
De a hívők száma megszorodott,
Sok jámbor hívek, kik éltek,
Az áldott képről beszéltek.

Első Gergely pápa hogy megértette,
Ezt a drága képet magához vette,
Egy szigetbe elvitette,
Ott titkon megőriztette.

Nagy Konstantin császár birodalmába,
A drága kincs jutott Rómába,
Ott századokig maradt,
És tiszteletben tartatott.

Szent István királynak halála után
Volt egy szentéletű főpap Kalocsán,
Ő kápolnát építtetett,
Melybe a szent kép tétetett.

Hogy az igaz hitre tért a magyar nép,
Ez volt a legelső csodálatos kép,
Mely hazánkat ékesíté,
Kegyelmekben részesíté.

Sok nagy nyomorult nyert nála gyógyulást,
Sok megátalkodott bűnös jobbulást,
A kegyelmeknek száma nincs,
Tiszteltessék a drága kincs.

Utóbb Kalocsát is dúlta ellenség,
Népét is zavarta hitetlenség.
Éjjel egyszer csak elveszett,
Senki sem tudván hova lett.

A kápolna helyét most is láthatják,
Azért az emberek csak azt mondhatják,
Hogy az angyalok vitték el
A kápolnát a szent képpel.

Az útba látható még sok csodajel,
Mégis egy pusztta volt a választott hely,
Hol áldott szent zárda készült,
Körében szép helység épült.

Ott áll a kápolna fölékesítve,
Hozzá még tágasabb templom építve,
Kegytrónja Szűz Máriának,
A szép szeretet anyjának.

Boldogok, kik ily nagy kincset bírhattok,
Kik nem becsületek, méltán sírhattok,
Mert mennyországot nyertetek,
Mégis pokolra estetek.

Ezerszer boldogok jó szándékokkal,
Kik itt megjelentek ajándékokkal,
Mert elnyeritek nagy jutalmat,
A Szűz Mária oltalmát.

Térdeinkre esünk szent oltárodnál,
Áldott nagyasszonyunk, hol szép képed áll,
Anyánk, nyújtsd ki kezeidet,
Áld meg minden híveidet. Ámen.

Bár a legenda költői megfogalmazását csak a XIX. század II. felében találjuk meg, biztosra vehetjük, hogy magja már a XVII. században megvolt. Ekkor értek el ugyanis hazánkba a barokk katolicizmus hullámai, me-

lyet hozzánk a jezsuiták közvetítettek. A jezsuiták általánosságban először arra törekedtek, hogy világi hatalmasokat nyerjenek meg az újjáéledő magyar katolicizmus ügyének. Andocson azonban, mint láttuk, már a XVIII. század I. felében a nép között is működtek, és a már-már feledésbe menő kultuszt felélesztették. E mutatósságra törekvő kor nyugtalanságának felel meg a búcsújárás is, ami az egész ország területén, tehát Andocson is ebben a korban és a jezsuiták által megteremtett alapokon éled újjá.

Emellett szól az andocsi legendának a lorettói kegyhely eredettörténetével való hasonlósága. A lorettói legenda szerint „az Evangéliumból, de különösen a legendából ismeretes, hogy Szűz Mária egy kis názáreti hajlékban született és nevelkedett. Gábor arkangyal is ideszállt, hogy hírül adja csodálatos anyaságát, a kis Jézus is itt növekedett bölcsességben és kedvességben a názáreti ács műhelyében. A mennybemenetel után Szent Péter kápolnává szentelte föl, majd Szent Ilona császárnő hatalmas templomot emeltetett föléje, melyet a törökök romboltak le. A názáreti szülőház azonban nem esett a pusztítás martalékául, mert 1291 [1221?, *utólag tollal írta be Gaál Károly, az eredeti évszám a helyes! BG*] májusában angyalok emelték a levegőbe, és a szentistváni magyar haza egyik tartományába, Dalmáciába, éspedig Terzattoba repültek vele. A terzattói hívek hajnalban ugyancsak csodálkoztak, amikor e kápolnát megpillantották a hegyen, de maga Mária nyilatkoztatja ki Sándor püspöknek az eredetét. A püspök és Frangepán gróf azonnal pártfogásba veszi az ereklyét, de a legenda szerint elbízták magukat s a saját érdemüknek tulajdonították, hogy Mária háza hozzájuk került. Ezért három év múlva tovább repült Lorettóba.”¹³

Ennek alapján azonban később Terzattóban is kialakult a kultusz, „ugyanis V. Orbán pápának Lorettóban feltűnt egy síró, zokogó zarándoksereg, terzattói dalmátok voltak, akik keservesen könyörögtek: térj vissza, Mária, térj vissza! Vigasztalásul gazdag búcsúk kíséretében egy nagy tiszteletben álló Mária-képet küldött Terzattóba.”¹⁴

Tudjuk, hogy a korai barokk egyik legnagyobb szellemi mozgalma a

¹³ Bálint Sándor: *Sacra Hungaria*, Veritas, Kassa, é.n. (1943), 28. l.

¹⁴ Bálint Sándor, i.m., 34. l.

Délkelet-Európából mindjobban kiszoruló török elleni végső harc hirdetése volt. Ennek a mozgalomnak vallási központja Loretto. Ezt bizonyítja a lorettói litániában található Auxilium Christianorum fohászkodás is, melyet a lepantói ütközetben kapott Mária-segítség emlékére az Egyház a hivatalos istentiszteleti formák közé iktatott. A lorettói kápolna őrei a jezsuiták. Az andocsi kegyhelyen 1719-ig szintén ők végezték a pasztorációt. Joggal feltehetjük a kérdést, hogy a legenda kialakítói nem a jezsuiták voltak-e?

A lorettói hajlék analóg példája alapján kifejlesztett andocsi kegyhely kialakulásánál észrevehetjük, hogy egyes korokon belül bizonyos kegyhely-típusok alakulnak ki. Andocs ugyanis nem egyedülálló hazánkban. Csak eredetmondája azonos Lorettóval, de épültek a lorettói kápolnának itthon tökéletes másolatai is, amelyeket idővel a néphit csodatevő erővel ruházott fel, és kegyhelyekké alakított ki. Ilyenek a burgenlandi Loretom és Máriabesnyő.

A lorettói kegykápolna hatásához hasonló jelenséget megfigyelhetjük magával Andoccsal kapcsolatban is, ugyanis a csatai búcsújáróhely teljesen Andocs mintájára, Andocsból kiindulva alakult. A somogy megyei Szakácsiban is Andocshoz hasonló legendás történetet emlegetnek.¹⁵

Loretto mellett más külföldi kegyhelyek is alakítottak ki típusokat hazánkban. Így például a passauai Mariahilffel is hasonló kegyhelytípusok kialakulását figyelhetjük meg. A német telepések számos másolatát hozták magukkal és honosították meg tiszteletét (Bodajk, Máriagyűd, stb.)¹⁶. Napjainkban pedig a lourdesi barlang mintájára Peremartonban van kegyhely kialakulóban.¹⁷

Biztosnak vehetjük tehát, hogy az andocsi Mária-legenda magja a jezsuiták itt tartózkodása idejében alakult ki. Nyomtatásban azonban először csak 1882-ben, majd 1888-ban jelent meg a fennebb közölt formában. A két kiadás szövege szóról szóra megegyezik. Ennek oka, hogy mindkét esetben egy akkor közismert búcsúvezető, Horváth Károly adta ki. Nincs kizárva, hogy a prózai formában élő szöveget ő szedte versbe, ő fűzte hozzá a bevezető részt, és esetleg bizonyos oktató formulákkal is kiegészítette.

.....
¹⁵ Vajkai Aurél: *A csatai búcsú*. In: Ethnographia, LI., 1940.

¹⁶ Bálint Sándor, i.m.

¹⁷ *Legújabb csodatörténet a peremartoni határszélen*. Budapest. Bagó Márton és fia, é.n. (Ponyvafüzet)

A szobor vándorlásának főbb állomásait és annak a Szent Családtól való eredetét a nép még ma is vallja, valószínű azonban, hogy az idézett ponyva alapján. Idővel a ponyva útján megismert legenda feledésbe ment. Az 1900-as években már ismét csak rövidebb formában ismerték. (A szobrot angyalok hozták Kalocsáról, előbbi útját nem említik.) Adatközlőink közül azok, akik főleg ebben az időben járták a búcsúkat, mind így emlegetik.¹⁸ 1920 körül Bagó Mihály Dombóváron változatlan szöveggel újra kinyomtatta a históriát. Azok, akik azután kerültek felnőtt sorba, már ismét a hosszabb szövegű legendát ismerik. A mostani fiatalok pedig rövidebb formájában mondják el.¹⁹ A legenda magja állandó, s hogy a néphitben ma is komoly alapja van, bizonyítja az a tény, hogy a kalocsaiak még ma is évről évre rendszeresen elzarándokolnak Andocsra.

.....
¹⁸ Énekes Mária néni, Balatonkiliti, 89 éves

¹⁹ Tatai Károly, Balatonkiliti, 25 éves; Birkás Imre, Karád, 23 éves

Az andocsi csodakönyv²⁰

Mint minden búcsújáró helyen, úgy Andocson is csodakönyvet vezetnek a kegyhelyet gondozó ferences atyák. Vagyis feljegyzik a kegyhelyen történt csodás eseteket egy önálló, erre a célra fenntartott könyvbe, vagy az illető kegyhely történeti évkönyvébe. Az andocsi zárda történeti könyvét 1720-tól vezetik, tehát azóta, hogy ferencesekre bízták a búcsújáróhely pastorióját. Ez nem jelenti azt, hogy azelőtt nem voltak itt csodás jelenségek. Ezeket azonban vagy nem jegyezték fel, vagy az 1723-as nagy tűz alkalmával elpusztultak. Maga az a feljegyzés, hogy a török elől a templom romjai közé menekült hívek védelmet találtak, csodás.²¹ Az ezt követő időkben is találunk feljegyzéseket, melyekben a „számos csodákkal tündöklő” jelző szerepel. Az pedig kétségtől a kegyszoborral kapcsolatos csodákra vonatkozik. Az Andocson feljegyzett csodás történeteket az egyházi hatóságok még nem vizsgálták felül. Az egyes adatok tehát változtatás nélkül közölhetők. Értékük, hogy általuk megismerjük a kegyhely kultuszát, a votív ajándékok egy részét – ugyanis ezek legnagyobb részét a benne jelentett csodákban részesültek hozzák –, s egyúttal megcáfolják azokat az állításokat, melyek szerint a búcsújárásban a votív elemeknek nincs nagy szerepük. Minden csoportosítás nélkül, időrendi sorrendben közöljük a következő csodás történeteket.

1. 1720. évben, Váradi István siófoki lakosnak kisfia vakon született. A szülők a fiúcskát egyéves korában szűz Mária és assiszi szent Ferenc oltalmába ajánlották, s megfogadták, hogy ha gyermekük lát, elzarándokolnak Andocsra. A gyermek meggyógyult. A fogadott zarándoklat megtörtént.

2. 1720. Bessenyei Pál és felesége zicsi lakosok súlyos betegen és le-

---

²⁰ A fejezet anyagát az Andocson vezetett történeti évkönyvből merítettem.

²¹ Bécs, Jezsuita tartományi évkönyv, 1642

gyengülten szeptember elején elmentek Andocsra. Gyónás, áldozás és könyörgés után meggyógyultak.

3. 1721-ben a Patte ezred Tamás nevű trombitása megsüketült. Még az évben elzarándokolt Andocsra, s a kegyszobor előtt visszanyerte hallását.

4. Ugyanebben az évben Bucsányi János Endrédről elvesztette a beszé-lőképességét. Megfogadta, hogy ha Mária meghallgatja kérését, elzarándokol hozzá. Kérése a fogadalomtétel után azonnal teljesült.

5. U. e. az évben Fekete János Veszprém vármegyei alispán gyermeke egy évig betegeskedett. Az orvosok nem tudtak segíteni rajta. 1721. szeptem-ber elsején az apa az andocsi Szent Szűz szobra előtt elimádkozott néhány Miatyánkot és Üdvözlégyet gyermekéért, és kislánya azonnal meggyógyult.

6. 1722-ben egy ismeretlen ertényi asszony nagy betegsége következ-tében megőrült. Ismerősei Andocsra küldték. A pap áldása után meggyógyult.

7. U. e. évben egy tolnamegyei református asszony sok betegség után barátnői figyelmeztetésére Andocsra zarándokolt. Itt áttért katolikus hitre, és meggyógyult.

8. 1723-ban Jankovics István Delisomovics Mátyás nevű szőlősgyörki ispánja súlyos beteg lett, és már halálát várták. Fogadalmat tett, hogy augusz-tus 15-én Andocsra megy, és alamizsnát osztogat. Hirtelen meggyógyult.

9. 1725-ben Wolf Lajosnak, az Althan ezredbeli ezredesnek Gunther nevű fia súlyos szembajban szenvedett. Egyetlen gyógymód sem használt. A gyermekanyja az andocsi Máriához fohászkodott. Kisfia azonnal meggyógyult.

10. 1727-ben az Althan ezred Ries nevű hadnagyának kislánya szintén súlyos szembajban szenvedett. Az apa az előbbi csodás gyógyulást hallva, két ezüst szemet és kislánya képét ajánlotta fel Máriának. Mire hazaért, kislánya meggyógyult.

11. Ugyanebben az évben az említett ezred Langebau Frigyes György nevű őrnagyának beteg felesége kocsin hozatta el magát. Gyónás, áldozás után hazafelé menet meggyógyult.

Ezen tizenegy csodás esemény megtörténtét P. Kéthely Béla zárdafő-nök igazolja.

12. 1727-ben Horváth György szőládi lakos fogadalmat tett, hogy el-zarándokol Andocsra, ha súlyos lábdaganata elmúlik. Meg is gyógyult.

13. 1727-ben Klin Jakab pinchelyi lakos feleségével és Rozália nevű kislányával Andocsra jött, hogy hálát adjon nyavalyatörésben szenvedett kislánya meggyógyulásáért.

14. Ugyancbben az évben Schmied Jakab szintén pinchelyi lakos a Mária irgalmába ajánlotta beteg gyermekét. Hamarosan meggyógyult.

15. U. e. évben Mészáros Mihály hídvégi lakos nagy lázban gyötrődött. Esetleges meggyógyulásáért fogadalmat tett, hogy Andocsra zárándokol. Azonnal meggyógyult.

16. Ugyanakkor a szakáli lakos Kovács Márton Ilona nevű felesége szembájában fogadalmat tett. A fogadalom teljesítésekor meggyógyult.

E csodás eseményeket P. Ujfalusi Márián andocsi guardián igazolja.

17. 1731-ben Sitor Gergely kaposvári intéző felesége súlyos betegen így kiáltott fel: „Andocsi Szűz Mária, segíts rajtam!” Erre rögtön meggyógyult. Hálából képet ajándékozott a kegyszobornak.

18. U. e. esztendőben Jankovics István lellei nemesember feleségét az orvosok nem tudták meggyógyítani. Az andocsi Máriához való folyamodás után azonnal meggyógyult. Hálából sajátkezűleg szőtt palástot a kegyszoborra, és a kegykápolna falán feliratos képet helyezett el.

19. 1732-ben Márton Ádám tamási lakos felesége, Ilona a következő vallomást tette: „Négy évig vérfolyásban szenvedtem. A sok vérveszteség folytán már alig volt erőm. Nagyasszony ünnepe következett. Álmomban három szüzet láttam, akiknek egyike így szólott hozzám: »Menj Andocsra, ahol nagy ünnepség lesz. Odamennek az emberek, és ott meg fogsz gyógyulni.« Reggel csatlakoztam a búcsúsokhoz. Andocsra érve a templomban saját szememmel láttam, és megismertem a kegyszoborban és a mellette levő két szoborban az álmomban látott három szüzet. Szent gyónást és szent áldozást végeztem. Ezek után vérfolyásom megszűnt.”

20. Ugyanez a nő három év múlva egy másik betegségéből ugyanígy gyógyult meg.

21. 1733-ban özvegy Szoidl Veronika lutheránus vallású rohonci asszony egy szerencsétlenség következtében kezén-lábán nyomorék lett. Először Máriacellbe ment, hogy ott majd katolikus vallásra tér. Ezt itt nem tette meg. Hazament Rohoncra. Itt álmában megjelent neki a Boldogságos

Szűz, és így szólt hozzá: „Menj Andocsra, és ott gyógyulást fogsz találni.” Eljött Andocsra, és áttért a katolikus vallásra. Utána a Boldogságos Szűz előtt imádkozott. Egyszerre csak így kiáltott fel: „Ó, andocsi Szűz Mária, hálát adok Neked, mert meggyógyultam.”

22. 1734-ben Németh Sára kálvinista vallású ozorai asszony megfogadta, hogy áttér, ha meggyógyul. Felépülve, ígéletét teljesítette.

23. 1734-ben a halálán levő és három év óta beteg tamási asszony férje tanácsára búcsújárást fogadott. Meggyógyult.

24–25. Ugyanebben az évben egy kaposi és egy iváncsi asszony adott hálát gyógyulásáért.

26. Ugyanekkor egy balatonszentgyörgyi asszony adott hálát kislánya gyógyulásáért.

27. 1735-ben Frank Vendel högyészi lakos kisfiának keze-lába összezsugorodott. A keresztapa tanácsára Andocsba vitték. Amint kocsin elindultak, a kisfiú a fájdalomtól jajgatott, de Andocshoz közeledvén, megnyugodott. A szülők belépvén a templomba, a karjukon lévő nyomorék gyermeküket a Szűzanya oltalmába ajánlották, és megkerülték vele az oltárt. A kisfiú rögtön visszanyerte tagjai rugékonyságát, és felkiáltott: „Most már jobban vagyok!” A szülők midőn ájtatosságukat végezték, kisfiúk teljesen meggyógyult. Tanúsítja ezt Kienner Károly högyészi plébános és Domnikovics Béla guárgyán.

28. U. e. az évben egy újabb csodás gyermekgyógyulásért adnak hálát a szülők Ozoráról.

29. Góri Gábor ugyanezért zárandokolt Andocsra.

30. Tót Árpád mocsoládi lakos tíz évvel ezelőtti gyógyulásáért tett fogadalmát teljesítette.

31. U. e. évben Pehm György hidvégi lakos leánya negyvenöt napig vak volt. Szülei a Szentanya közbenjárását kérték. Meggyógyult.

32. U. e. évben Kugl Fülöp enyingi lakos súlyos betegen jött Andocsra, és kérte Máriát gyógyulásáért. Meggyógyult.

33. 1740. augusztus 14-én Jungbirt Károly ozorai építész fogadalmat tett a kegyhely látogatására, és már ekkor meggyógyult. Zárandoklatát elvégezte, és a kegyoltárnál misét mondatott.

34. U. e. évben Rajczinger György ozorai lakos, kőműves mesélte, hogy őt egy leszakadó part majdnem agyonnyomta. Veszedelemes helyzetében az andocsi Szűzanyához kiáltott, ki megmentette.

35. 1740. augusztus 15-én Neszter Mátyás högyészi lakos jelentette, hogy zarándoklatot ígért, és az andocsi szűz meggyógyította.

36. Ugyancsak egy högyészi asszony adott hálát gyógyulásáért.

37. Ezen a napon Solt Anna szakáli asszony adott hálát, hogy a faluját pusztító pestistől megszabadult.

38. Ugyanakkor egy ismeretlen asszony adott hálát gyógyulásáért.

39–40–41. Egy teleki asszony lábfájása elmúlásáért, két simontornyai asszony két más betegségből való meggyógyulásáért adott hálát.

42. Kurcz Ferenc Tevelről jött, és hálát adott, hogy a pestistől megmenekült.

43. Kovács Katalin Endrődről jött hálát adni, hogy a hashagymázból meggyógyult.

44. Egy högyészi házaspár zarándokolt Andocsra, hogy megköszönje a pestistől való megszabadulását.

45. Nemes Krekk Keresztély fia adott hálát tüdőbajból való felgyógyulásáért.

46. Cséplő Ilona Gelléről jött, és elmondta féléves betegsége gyógyulását.

47. Filipovics Pálné kaposvári lakos nehéz szülésénél tapasztalta az andocsi Szűz segítségét.

48. Egy nagybajomi asszony gyermeke gyógyulásáért adott hálát.

49–50–51. Fonai Ferenc Fonóról, egy asszony Szakácsról, Kovács Margit gyógyulásukért adtak hálát.

52. Gerencsér Miklós felesége fej- és lábfájásából meggyógyul, s ezért eljött Karádról köszönetet mondani.

53. 1748-i nagy sáskajárás idején az andocsiak könyörögtek Mária szobra előtt, majd körmenetben a kálváriára mentek, és a baldahin alatt magukkal vitték a kegyszobrot is. A sáskák olyan tömegben jöttek, hogy a napot is elhomályosították. A környékbeli falvakat teljesen tönkretették, de Andocsnak semmi baja nem történt.

54. 1757. május 2-án Takács Mátyás négy év óta nem látó leánya jött testvéreivel Kérről könyörögni. Amint közeledtek, a lány fokozatosan jobban látott. Mikor az oltárnál körülvezették, a Szűzanyában reménykedő lány visszanyerte látását. Erről egész Kér tanúskodik, mert a lányt vak korában is jól ismerték.

55. 1762-ben Loselinből jött hálát adni Stockerin Erzsébet, mert midőn teste 1760-ban teljesen felpuffadt, bár még csak ígéretet tett az andocsi Szűzanyának, egy óra alatt felgyógyult.

56. 1761-ben Csehiből jött Bosnyák Márton feleségével gyermeküket hozva, aki betegségében elvesztette látását. Míg a szülők a kegyszobor előtt könyörögtek, a gyermek látni kezdett, mire hazaértek, meggyógyult.

57. 1762. május 16-án Molnár Éva Tevelről az orvosok szerint gyógyíthatatlan lábbajából való felgyógyulásáért köszönetet mondott.

58. 1762-ben július 7-én Vajai Zsuzsánna dunaföldvári lakos, ki teljesen megvakult, a pünkösdi dunaföldvári zarándokcsoporthal Andocsra jött, és itt kifejezte óhaját, hogy csak még egyszer láthatná a Szűzanya képét. A kálváriai körmenet után az asszony visszanyerte látását.

59. 1839. április 25-én Német Pál Fejérvármegye esküdtjének fia, hosszú, súlyos betegségéből csodálatosan meggyógyult. A rendkívüli esetről az anya a következő bizonyítványt állította ki: „Alul megnevezett gyengéd szerető anya egy fiú és egy leány magzattal bírt. Egyetlen fiacskája, Német Pál életének hatodik évében súlyos betegségben esvén, az orvosoknak minden iparja mellett is halálának vált. Édes szülője látván, hogy emberi segedelelem nem használja, mindenható Úristenhez folyamodott s Boldogságos Szűz Máriához buzgó szívvel imádkozott, és fogadást tett, ha az Úristen meggyógyítja gyermekét, mindjárt Andocsra felviszi, s Boldogságos Szűz tiszteletére, kinek csodálatos képét gyermekkorától fogva nagy szívbeli óhajattal kívánta láthatni, felajánlta. Így imádságát végezvén, halódó fiacskájához közelített, és szívbeli nagy örömmel látá, hogy a gyermek csendesen alszik, és a halálának jelei róla eltűntek.

A tél azonban bekövetkezett, az anya, bár akarta, fogadását nem teljesíthette: a gyermek ismét nagy beteg lett, és a tavasznak beköszöntével halálának vált. Ekkor az Istenbe vetett bizalommal a gyermeket édesanyja karjaiba

fektette és Andocsra vitte, és egy háznál cselédje vigyázása alatt a halódót az ágyon hagyta, maga pedig szentmise hallgatásra ment. S midőn szinte felénél tovább végződött a szentmise, akkor egy gyermekded kopogást, de ismerőst halla, és néhány perc múlva boldog kisfia szaladt karjai közé, aki több holnapon lábán meg sem állhatott, kit fél óra előtt hagyott halálos ágyán.”

60. 1854-ben egy kanyaróban megnémult dunaföldvári legény jött anyjával Andocsra. Itt nem, de hazafelé meggyógyult.

(Itt egy ideig nem találunk csodás feljegyzéseket, újra csak 1910-ből van adat.)

61. Egy ádándi lány meggyógyulásáért szülei évenként egy misét és újhoid pénteki böjtölést fogadtak. A lány Andocsról hazafelé menet meggyógyult.

Mint már fentebb mondtuk, ezek csak a hivatalosan bejelentett csodás történetek. Az egésznek csak igen kis részét alkotják. A nép között sokkal több él ennél, és ezek a történetek képezik a Mária-kultusz lényegét. Tartalmi formában az itt élők is mind megegyeznek a bejelentettekkel. Eltérés legfeljebb annyiban van, hogy egyesek eljönnek imádkozni tehenük megrontása miatt, édesanyák katona fiukért, lányok kedvesükért, idősebbek békés halálért, a gazdák jó termésért, stb. Mindennapi életük apróbb-nagyobb, erejüket fölülmuló problémáit itt oldják meg. Az andocsi Szűzanyánál keresnek vigasztalást, s azt legtöbbször meg is kapják. Annak kivizsgálása, hogy e csodák hitelesek-e, vagy pedig csak a népi képzelet szülöttei, az Egyház feladata.

A csodákba vetett hit és a kegyhely Máriájának tisztelete a nép világnézetével szervesen egybekapcsolódva magyarázza, hogy ma is megy mindenki párt- és valláskülönbség nélkül, mint legvégső fórumhoz, az andocsi Máriához. Ezért mondja egyik balatonkiliti adatközlő a somogyiakra: „Az andocsi Mária gyermekei!”

A csodakönyvben felsorolt történetek: anyák könyörögnek gyermekükért és egyesek kérése saját magukért, egy esetben pedig közösségi megnyilvánulás. A csodában részesültek házastársuk buzdítására vagy ismerőseik tanácsára jöttek a kegyhelyre. Meglepő, hogy a tanácsadók mindig világiak. A szentségi táj papságának nagy része még ma sem nagyon érdeklődik az andocsi Mária-kultusz iránt.

Több ízben mások sikeres útja indítja el Andocsra a gyógyulást keresőket. Egy ízben pedig álomban jelenik meg a Szent Szűz, és utasítja Andocsra a beteget (19. sz.). Ennél a csodánál szerepel először a három szűz. A néphit szerint Mária szobrával együtt került oda a ma is a kegyoltáron levő két másik női szent faragott képe, Szent Katalin és Szent Dorottya vértanúké, akik hitükért a kereszténység első századaiban haltak meg.

A segítséget kérők minden esetben zárandoklatot is ígérnek Andocsra. Ezt az ígéretet teljesíteni is kell, mert fogadalom-jellege van, és a néphit még ma is vallja, hogy a nem teljesített fogadalom miatt a betegség vagy baj kiújul. Ha a kérsnél közbenjáró van (pl. anya kéri Máriát beteg gyermekéért), úgy a beteg is elmegy felgyógyulása után a kegyhelyre.

A hálaadás ritkább, de még ma is elég sűrű formája az offereknek és a votum pictumoknak, fogadalmi írott képeknek a felajánlása. A fogadalmi írott képek legtöbb esetben a beteget ábrázolják. A kép alá bizonyos formulát írnak. Ma már legtöbbször csak ezeket a formulákat olvashatjuk, kép nélkül. Ilyeneket: „Máriának hálaból”, „Köszönöm, hogy megsegítettél”, „Máriának”, stb. A tábla aljára pedig odaírják a megsegített nevének kezdőbetűit. Az az anyag, amelyből ezeket a fogadalmi táblákat készítik, mindenkor az illető anyagi helyzetére világít rá. A csodák felsorolásánál láttuk, hogy ezüst fogadalmi kép is van. Legtöbbjük azonban egyszerű fehér vagy szürke márványból készült, aranyozott betűkkel.

A meghallgatott asszony sok esetben bizonyos szál gyertyákat tesz az oltárra. A gyertya fénye emlékezteti Máriát a meghallgatott lélek állandó Mária-tiszteletére és hálájára.

Vakok, bénák, sánták és beteg szívűek nyertek gyógyulást a kegyszobor tövében. A sánta otthagya mankóját, botját az oltár mellett. A hálának egyszerű megnyilvánulása ez. Mint egyik buzsaíki gyógyulást nyert mondja: „Köszönöm, hogy megsegítettél. Itt hagyom Neked ezt a botot. Emlékezzél rá, és segíts meg másokat is.” A súlyos testi hibákban szenvedők visszatérnek Máriához, és a csodakönyvben meg nem jelölt gyógyulásoknál is egy viaszból való szív, láb, fej vagy gyermekalak marad a kegyoltáron. Nincs azonban az offerek között olyan, amilyeneket pl. a kassai kálvária-templom szobránál látni: anyaméh és emberi fülek. Úgy látszik, az andocsi Mária gyógyító ereje

ilyen betegségekre már nem terjed ki. Ilyen hálaajándékokat adnak a szegények. Egy ideig a kegyszobor mellett hirdetik annak csodás erejét, majd a templom örei gyertyát öntenek belőlük. Mint a csodakönyvből is láthattuk, az offerek anyaga a gyógyulást kereső anyagi helyzetétől függ. 1727-ben Ries hadnagy két ezüst szemet helyez az oltárra. 1731-ben a kaposvári intéző felesége, aki súlyos belső bajban szenvedett, saját képét adja Máriának. Úgyszintén a llelei nemesember is felesége hálafeliratos képét helyezi az oltárra a szobor elé emlékeztetőnek a csodás gyógyulásért. A frontról hazatért katona a bornyújába fűródott puskagolyót hozza el Andocsra.

A csodát követő eljárások mellett megtaláljuk a betegséget megelőző cselekményeket is. A szent kutat körülvevő fák kérgében pl. egy szakajtóra való hajtű van tűzve. A fejfájástól félő asszonyok hagyják ott abban a hitben, hogy „Mária elveszi fejfájásunkat, s így mi többet dolgozhatunk érte.”

Az Egyház a csodáknak hitelt ad, a hála-offerekben való megnyilvánulását azonban mosolyogva fogadja. Sok pap pogányságnak mondja, és a híveket tiltják tőle. Az egyetemes Egyház viszont igyekszik a hála ilyen formájú jeleit megszentelni. Mindenütt megtalálható primitív szokás a természetfeletti lények, isteni személyek megajándékozása. A cselekmény nem sorolható kizárólag a pogányság maradványai közé. Inkább általánosan primitív emberi szokás, ami minden társadalmi rétegben egyformán megelhet. Az egyház a pogány kor boldogasszonya helyébe helyezte Máriát. Az új élet fakadását jelképező lucanapi vessző, az aprószenteki és szilveszteri időpontok babonás cselekményei központjába illesztette bele Jézus születését, Katalin és Borbála tiszteletét, stb. Ezeket a személyeket a megtért népek elfogadták. A régi tiszteleti forma azonban nem tűnt el, az új személyeket legtöbbször ugyanazzal a tisztelettel és kultikus szokással vették körül. A nép vallásos életében a kultusz nagyobb szerepet játszik, mint maga a személy, akit tisztel.

Az offerek felajánlásánál nem választható széjjel a keresztény vallás és a pogány mágia. Nem dönthető el az sem, hogy melyik áll előtérben. Mágikus vonás mutatkozik abban, hogy az élő személyt, a kérés tárgyát egynek veszik a felajánlott emléktárggyal (képmás, szem, láb, stb.). A legtöbb ilyen emléktárgy nem egyéb, mint a segílyt kérő megszemélyesítője. Ezt bizonyítja az is, hogy az egyes részeket jelképező tárgyak helyett mind gyakoribb, hogy a sze-

mélyek saját magukat ajánljuk fel. Mankó, bot, kép vagy más tárgy felajánlása, ami egy-egy szerencsés kimenetelű betegségre emlékeztet, nem egyéb, mint hála a kapott segítségért. A szent kút fáiba szurkált hajtúk cselekménye is mágikus vonásokat mutat. Talán a tárgyon keresztül, ami a betegségre emlékeztet, igyekeznek a betegséget száműzni, s a kegyhely fáihoz rögzíteni.

A különféle tárgyak felajánlásához kapcsolódó mágikus vonásoknak a nép már nincs teljes tudatában, a régi felfogásnak már csak holt formáit őrzi. Az egyház látva ezek nagy erejét, igyekszik őket megszentelni. Ezzel magyarázható, hogy ma pl. egyes személyek, néha egész közösségek felajánlják magukat Jézus Szent Szívének. (A Szent Szív a dogmatika tanai szerint magát a teljes valójában élő és jelenlevő Krisztust jelképezi, ugyanúgy, mint az offer formájában felajánlott testrészt magát a felajánlót. Ez azt bizonyítja, hogy a pogány világszemlélet és a keresztény világnézet közötti kiegyenlítődés még nem fejeződött be.²²)

.....
²² A vallás és mágia fogalom pontos meghatározását és szép kifejtését ld. Marót Károly: *Vallás és mágia* dolgozatában. (Ethnographia, 1933). Ugyanitt foglalkozik a katolikus vallás mágikus jelenségeivel is. Végső megállapítása, hogy a két fogalom vizsgálatánál nagyon kell vigyázni, mert nehezen választhatók szét.

A szentségi táj és Andocs viszonya

A zarándoklat, a búcsújárás hagyomány alapján kötelező mindenkinek, aki a népi közösségben él. Ennek mindenki eleget tesz. Falvaink minden katolikus vallású lakója életében legalább egyszer felkeresi Andocsot, s onnan olyan élménnyel jön haza, mely állandóan visszavonzza a kegyhelyre. A zarándoklat komoly, fáradságos megpróbáltatással jár. Némelyik község 100–110 km távolságban van a kegyhelytől. A hívek mégis vállalják a komoly nehézségeket, mert a távolság gyalogosan való legyőzése hozzátartozik a zarándoklat vezeklés jellegéhez. Ezt bizonyítja az is, hogy a búcsújáró-helyen lakók, a falutól távol, az erdőben állították fel az andocsi Mária képét, és ide járnak zarándoklatra. Mint az egyik adatközlő mondja: „Nem is zarándoklat az, mikor a test nem fárad el.” Ez az idézet is azt bizonyítja, hogy nem csupán votív erők indítják népünket az andocsi Máriához. A testi fáradság a búcsújárás értékét emeli, mert a zarándoklatban nagy szerepe van a vezeklésnek, a bűnbánatnak. Falujukban többen penitenciaképpen kapják az andocsi Mária elé való járulást, amit annak rendje-módja szerint el is végeznek. A tökéletes alázatosság jegyében jönnek. Itt mindenki egyforma. Személyi elsőbbség csak a búcsúvezetőt illeti, azt is az előjárónak kötelező tisztelet alapján. Mindenki egyforma feketében, gyalog járja az út porát. Elválnak az életük minden mozzanatát megkötő közösségüktől. Az otthoni templom ájtatoskodója apróbb, világi hibái miatt állandó intrikáknak van kitéve. Itt viszont mindenki szabad utat engedhet vallásos érzésének. Az út otthontól a kegyhelyig az alázatos bűnös útja, melynek végén a Szűzanya lábainál jön a nagy lelki felszabadulás. Éppen ezért hazafelé a felszabadult, megtisztult lélek háláját zengik. Ezen az úton mindenki szabadon imádkozik, énekel, betérhet a szomszédos községek templomaiba, melyeket máskor sürgős és fáradságos munka közben kénytelen volt elkerülni.

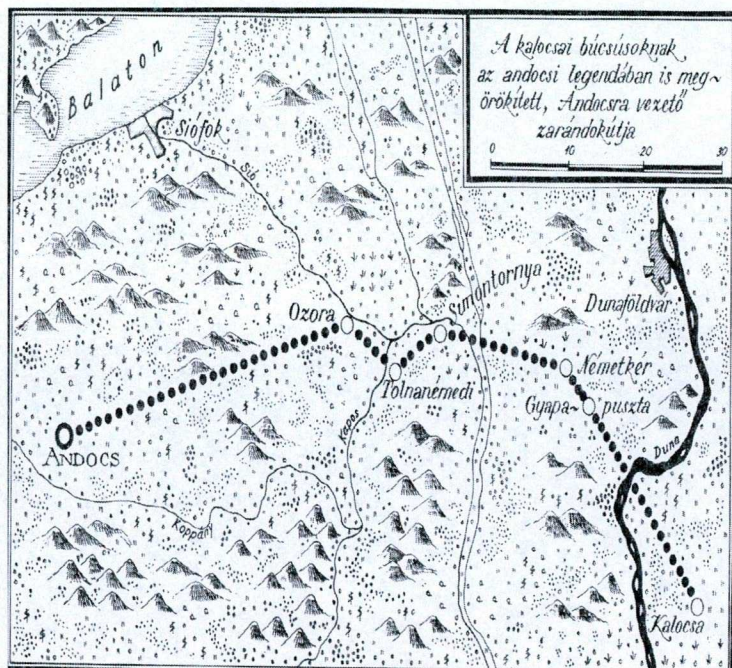
Egyik jellegzetessége a szentségi tájnak, hogy bár az egyének zárándokolnak, mégis közösségi megnyilatkozásnak kell vennünk a búcsújárást. Községi pedig azért, mert valamennyien mint kisebb vallási csoport igyekeznek lelki igényeiket a hagyományos kultusz kereteit az előre megszabott formák között egyszerre kielégíteni.

A kegyhelyet megjáró fiatalok zárándoklajuk alapján igyekeznek tekintélyt szerezni, s ezzel mintegy felnőttkorba való kerülésüket bizonyítani. „Tizennyolc éves múltam, férjhez mehetek. Andocsot is megjártam már.” – mondja az egyik buzsaí leány szüleinek, mikor azok fiatal korára való hivatkozással nem akarják férjhez engedni.

Andocs már a török idők alatt is ismert búcsújáróhely volt. Valószínű, hogy a legtávolabbi helyekről is történtek zárándoklatok. „... azt mondják, hogy a templom menedékhely volt, ahova a keresztények gyakran menekültek, valahányszor a pogányok rájuk rontottak” – olvassuk a bécsi Jezsuita Tartományi Évkönyv 1642-ből való latin eredetijében. Történt ez akkor, mikor a terület török fennhatóság alatt volt. Az 1536-ik évi adóösszeírásban három Andocs nevű községet találunk egymás mellett: Egyházasandocs, Nemesandocs és Kápolnás, a későbbi Kisandocs. Az 1563-ik évi török kincstári fejadó lajstromban Egyházasandocs 10, Kisandocs 4 és Nemesandocs is 4 házzal szerepel. Erre az időre utal a fennebb említett adat. A menedékhelyül szolgáló templom Nemesandocson volt, és vész idején ide menekült a két szomszédos Andocs lakossága is. A további lajstromokat vizsgálva, az 1573–74-ik évben Egyházasandocs 10, Kisandocs 5, Nemesandocs 6 házzal szerepelt. 1580-ban Egyházasandocson 9, Nemes- és Kisandocson 5–5 házat írtak össze. Az 1598–99-ik évi magyar királyi lajstromból azt olvassuk, hogy Andocs a veszprémi püspökség földbirtoka. Az 1745-ik évi összeírás pedig már csak a Nemesandocs helyén lévő mai Andocsról tesz említést. Egyházasandocs és Kisandocs a sorozatos háborúk alatt elpusztultak, és lakói – minden valószínűség szerint – a menedékhelyül szolgáló templom közelébe menekültek. Az említett adatok alapján kimutathatjuk a csodatevő szobor telepítő hatását. Amint a mai Andocs évről évre visszavonzza szentségi tájunk lakóit, úgy 1715-el bezárólag a környező községek rovására éreztette vonzó hatását.

Az andocsi rendház történeti évkönyvében található adatok alapján mel-

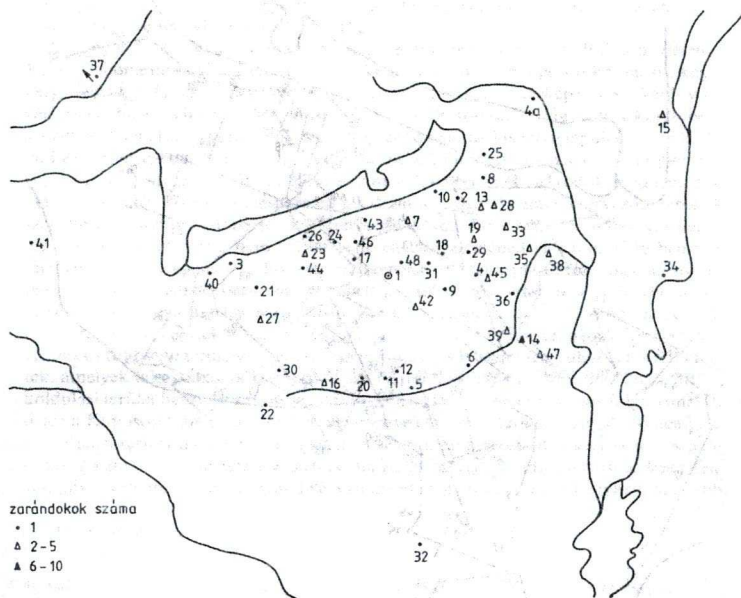
lékletként egy olyan térképet szerkesztettünk²³, amelyen 1800-al bezárólag a kegyhely régebbi szentségi táját mutatjuk be. Az elég bizonytalan közlekedés és közbiztonság ellenére, keleten a Duna szabott csak határt. Délkeleten a teljesen idegen telepések tömege még nem tudott belekapcsolódni a már előbb magyar hagyományokon kialakult kegyhely kultuszába. Délen a Kapos, mint közlekedési akadály húzódott. Nyugaton pedig már korábban Búcsúszentlászló vonzáskörébe kerültek falvaink. Északon határa sehol sem terjed túl a Balatonon. Az, hogy Rohonc és Veszprém is szerepelnek a térképen, csak egyes zarándokok megjelenésével magyarázható. Bizonyítja ezt a rohonci aszszony esete, aki mariacelli sikertelen zarándoklatát Andocson váltotta valóra.

Bálint Sándor – Barna Gábor:
Búcsújáró magyarok. Budapest, 1994. 176. old.

²³ Gaál Károly eredeti térképei elvesztek. (BG)

7. térkép. Andocs vonzáskörzete (1720—1766)

Somogy megye	16 Kaposvár	35 Pincehely
Tolna megye	17 Karád	36 Regöl
Veszprém megye	18 Kánya	37 Rohonc
1 Andocs	19 Keszü	38 Simontornya
2 Adánd	20 Kéthely	39 Szakály
3 Berény	21 Kéthely	40 Szentgyörgy
4 Csehi	22 Kónyi	41 Szentgyörgyvölgy
4a Csikvár	23 Lak	42 Szil
5 Dombóvár	24 Látvány	43 Szőlád
6 Döbrököz	25 Lepsény	44 Szőlőgyörök
7 Endréd	26 Lőle	45 Tamási
8 Enying	27 Marcali	46 Teleki
9 Értény	28 Mezőkomárom	47 Tevel
10 Fok	29 Mút	48 Zics
11 Fonó	30 Nagybjom	
12 Gelle	31 Nemetegres	Nem azonosított helynevek
13 Hídvég	32 Némethi	Loselin
14 Hőgyész	33 Ozora	Sábad
15 Iváncsa	34 Paks	Seluk

Tüskés Gábor: Búcsújárás a barokk kori Magyarországon.

Budapest, 1993. 335. oldal

A kegyhely teljes, végleges formában kialakult kultuszát mutatja a 2-es számú térkép, mely a jelenleg is Andocsra járó falvakat rögzítette. Keleten a határ még mindig a Duna. Ezen túlról csak Kalocsa szerepel a térképen, ami a kegyszobor innen való származtatásával magyarázható. Időközben a Kapos-Dunazugban levő svábok között is elterjedt az andocsi Mária tisztelete, délfelé pedig a Kapos megszűnt közlekedési akadálynak lenni, és ahol az andocsi kegyhely dicsőségét Máriagyűd nem homályosítja el, ma is a mi kegyhelyünkre zárandokolnak. A déli határt Szigetvár vonalánál húzhatjuk meg. Nyugaton szinte függőleges határként mered Kéthely, Marcali, Kelevíz, míg észak-nyugaton a Balaton közlekedési nehézségei miatt állt meg a kultusz terjedése. Északról Dél-Veszprém és Dél-Fehér megyékből is sokan zárandokolnak mindaddig, amíg a távolságok nem teszik lehetetlenné az idejutást.

Az egységes szentségi táj kialakulását hosszú ideig akadályozták a török idők után betelepített svábok, kik nehezen helyezkedtek bele a már kialakult állapotokba (ld. 3. sz. térkép). Ez az akadály ma már megszűnt, és bár a kegyhelyen idegennyelvű prédikáció nem volt a múltban sem, nemzetiségi különbség nélkül Andocs lett a vallási élet centruma. Ezt nagyban elősegítette a lakosságkeveredés. Andocs tehát egy egységes táj magyar és magyarosodásnak indult nemzetiségeit fogja össze, fűzi magához éppen úgy, amint az Alföld keleti részén Máriapócsot is vegyes lakosságú területek népe látogatja. A szentségi táj lakóit a bölcsőtől a koporsóig kísérik, mert azok minden problémájukra legvégső fokon Máriánál találnak megoldást.

A kialakulóban levő kultuszt azonban nagyobb búcsújáró helyeinken mind egyháziak, mind világiak fejleszteni igyekeztek. Andocs esetében az Egyház közreműködése teljes erejében mutatkozik. Elsősorban a falvak lakói között mélyítik el Mária tiszteletét, midőn a felszabadulás után Volkra Ottó veszprémi püspök adománylevele és személyes megjelenése a kegyhelynek hivatalos elismerést biztosít. Az ekkor idehelyezett ferencesek pedig vándorpredikációikkal és több évszázados pastorációjukkal végleg elmélyítették az andocsi kegyhely tiszteletét. Főuraink akkor is távol éltek Andocstól. Legtöbbjük tehát nem is látogatott el ide. Következésképp alapítványokat sem tehettek a kultusz fejlesztése érdekében. Andocs főleg az ösfoglalkozásokból élő közösségeknek jelentett vallási élményt, és így kultusza is ennek

világsszemlélete szerint alakult ki. Ez az oka, hogy itt ilyen állapotokat találunk. A nyugati főpapoktól és főuraktól támogatott Mariacellen, Passauban a kizárólagos vallási erők fokozottabb mértékben jutottak uralomra. Ha valaki a templomot mégis pártfogásába vette ezek közül, akkor azok csak elszegényedett főnemesek vagy köznemesek voltak. Utóbbiak pusztán azért karolták föl kegyhelyeinket, hogy haláluk esetén ide temetkezhessenek. A templom kriptájába két okból is vágyakoztak. Az egyik ok, hogy ők is tudtak a segítő Máriáról, aki egyben Isten-Anya is, az Isten-Anya pedig hathatós közbenjáró a túlvilági boldogulásban, és így megnyugvást tud biztosítani az örök tájakon. A másik ok pedig bizonyos hiúsági kérdést jelentett. Azzal, hogy jobbágyaik évről évre ide zárandokoltak, bizonyos fokig hozzájuk, mint halottakhoz is ellátogattak. Kétségtelen, hogy a jobbágyság szemében a földesúr vagy az elhalt nemes emléke sokáig élt. Közülük sokan hálával tartoztak elhalt uruknak. Kegyhelyünkön minden különös fáradság nélkül jutottak el sírjához, és Máriánál elvégzett ájtatosságuk után az elhunytért imádkoztak, és így emléke is fennmaradt. Abban az esetben azonban, ha ősi kúriájukon vagy annak közelében a falu temetőjében tértek volna örök nyugalomra, emlékük hamarosan elhalványodik, s ugyanakkor talán egy sem maradt volna olyan, aki egyetlen Miatyánkot is elimádkozzon lelkük üdvösségéért az esztendő folyamán.²⁴

Kegyhelyünk nagy hatással volt a másvallásúakra, tehát a protestánsokra is. Hallottak ők is a csodákról. Természetes gondolkodásmódjukkal nem állott ellentétben az, hogy ők is Andocsra zárandokoljanak. Ők ugyan sokszor nem hittek a segítő Máriában, mégis voltak egyesek, akik próbára akarták tenni Mária erejét. A múltban több esetről olvashattunk, és jelenleg is gyakran előfordul, hogy protestánsok is részesülnek csodás gyógyulásban.

.....
²⁴ Ide temetkeztek a kegyhely első jóltevői: Szentgyörgyvölgyi báró Bakács Lukács csehi földesúr 1722-ben, özvegye 1734-ben, Leszkovszky András világi pap, aki végrendeletileg 500 forintot hagyott a templom részére. 1741-ben báró Zichi Ádám nágócsi földesurat is ide temették el. A kegyhely másik kriptájában Gál Gábort, az andocsi zárda apostoli ügyészét és legnagyobb jóltevőjét helyezték örök nyugalomra. Az 1760 után épített nagy kriptában Zichi György felesége Bezerédi Katalin, Zichi József, Tolna megye nemesbírāja, Bezerédi Eufrozina, néhai Zichi Józsefné, 1765-ben Radiskovics Ferenc, a veszprémi püspök ügyésze, 1771-ben báró Saarna Gottfried kuruc őrnagy, 1791-ben Czindery Anna temetkezett Andocsra.

Az ilyenekben eredeti hitük megrendül, és nem ritkán katolizálnak (l. csodák leírása 7., 21., 22. szám²⁵), v.ö. Szigetvárral, ahonnan a környékbeli református asszonyok is eljárnak meddőségük megszüntetése végett.²⁶

Az andocsi kegyhelyhez való tartozás tudatát a zarándoklatról hazavitt emlékek és szentelmény-számba menő eszközök tartják ébren. A csodatevő szoborról készített kegykép-másolatok a szentségi táj majdnem minden katolikus vallású lakójának tiszta szobájában megtalálhatók, a háziasszony ágya vagy a sublót fölött. Ez egyben a ház védőszentje is. Míg például a sasvári Pietà tiszteletét a kegyszobor másolatával is terjesztik,²⁷ addig Andocsról kizárólag a kegyszobor képét viszik haza a zarándokok. A képeket a kegyoltárhoz hozzáérintik, s azt tartják, hogy ezáltal a kegyszoborhoz hasonló tulajdonságokkal telítődik.

Ugyancsak csodatevő erőt tulajdonítanak a szentkút vizének és a templomban levő szentelt víznek.²⁸ Mindkettőből visznek haza, és lázas betegnek, több helyen pedig szülő asszonynak adják orvosságul.²⁹ Tekintve, hogy Andocson több csodás szemgyógyulás történt, a kegytemplomból hazavitt szentelt vízzel a gyermekek beteg szemét megkenik.³⁰ Ezt teszik többek között Balatonkilitin is. Az Andocson megszentelt gyertyát otthon nagy viharok idején meggyújtják, vagy olyankor, ha valakit elveszettnek hisznek, mondván: „Mária világítson neki utat!”

Nincsen kegyhely forrásvíz, kút nélkül. Ez természetes is, hiszen a hosszú út alatt elbágyadt embereknek hűsítő italra és mosdóvízre van szükségük. Az ilyen kutak közül egyet mindenkor szent kútnak tartanak. Szükségesnek érzik, hogy a szent kút vizében megmosakodjanak, mert annak csodás ereje

²⁵ Andocs, Történeti Évkönyv 1719-től napjainkig

²⁶ Gönczi F.: *A somogyi gyermek*. Kaposvár, 1937, 19–20. l.

²⁷ Gutai búcsúsoktól, 1944-ben.

²⁸ V.ö. a máriabesenyi szent kút vizével, mely különösen az arcon levő sebek ellen jó. A máriabesenyi szent kút kialakulására jellemző, hogy a kegytemplom mellett kút nem lévén, egy a mezőn talált, ismeretlen eredetű kutat ruháztak fel csodás erővel. (Guzsaly Mária, 63 éves, Fót és mogyoródi búcsúsok) [*Itt a máriabesnyői kegyhelyről ír Gaál Károly. BG*]

²⁹ Énekes Mária néni, Balatonkiliti, valamint buzsáki, nyimi, karádi búcsús asszonyok

³⁰ Ugyancsak szembetegségek ellen használják a máriakönyei [*Baja-Vodica, BG*], máriapócsi és máriabesnyői szent kutak vizét is (saját gyűjtés).

lemossa az arcról vagy más testrészeiről a bűn szennyét, sokszor a kiütéses, undorító betegségeket is, és enyhíti a belső fájdalmakat.³¹ Hiszik a víz csodatevő erejét, s ebben bízva visznek haza is belőle az otthoniaknak. A zárándokok pedig megmosdanak a kút vagy a mellette levő tó vizében.³² Andocson két mesterségesen ásott kút van a zárda területén és egy a falu végében, melyet Szent János-forrásnak neveznek. A két előbbi azonos céllal ásták, egyiket azonban a zárda kertjében levő öreg fák alá. Ez utóbbi a csodákban hívő nép elképzelése szerint szent kúttá változott. Később a ferencesek is kiépítették, és a csodatevő szobor másolatát helyezték el melléje. A kút mellett mesterségesen ásott tavacskaszerű gödörbe öntik azt a vizet, amit a hívek nem isznak meg. Ennek oka, hogy a szent kút iránti tiszteletből nem öntözik széjjel a csodatevő vizet. A kút mögött öreg fűzfák állnak. Azok a zárándók asszonyok, akik szaggató fejfájásuktól megszabadulni igyekeznek, hajtűiket ennek a fának a kérgébe szúrják. A fűzfák fiatal hajtását hazaviszik, és gyógyító fürdőt készítenek belőle. A fűzfa törzsén nemcsak hajtűket, hanem hajszálakat, csatokat találunk, de rákötözött szalagocskákat is.³³

Szülés előtt álló nők gyakran keresik fel a kegyhelyet, hogy terhük hordozása és világra hozása szerencsés kimenetelű legyen. Sokan előre kérik Máriától, hogy születendő gyermekük tiszta életet élhessen. Ezért már méhükben felajánlják a Szűznek és ígéretet tesznek, hogy hálából mindig az iránta és Szent Fia iránti tiszteletre fogják nevelni.³⁴

Népünk választott kegyhelyéhez ragaszkodik. Hagyományossá vált életében csak a legkritikább esetben marad el évi zárándoklatáról. A mostani világháború folyamán a kegyhelyre nem tudtak elzárándokolni. Amint a viszonyok egy kevésbé javultak, és a háború túlhaladt rajtuk, a leglátogatottabb búcsújáró napon, Kisasszony napján, több mint 60 000 ember vonult keresztek alatt Andocsra. Ezúttal legfőbb vágyuk az áhított béke volt, és ezért könyörögtek.

Az ily módon állandósult kegyhely fejlődését semminemű elemi csapás

³¹ A csobánkai szent kút vizét borogatásra használják, isznak belőle, és haza is visznek a betegeknek. (Vajkai Aurél pomázi gyűjtéséből, 1940)

³² Gellei, tabi búcsús asszonyok. U.e. ld. Vajkai Aurél 1939. évi dunántúli gyűjtésében

³³ V.ö. Vajkai Aurél: *Népi orvoslás a dunántúli búcsújáró helyeken*. In: *Magyarságtudomány*, 1942. 116–139. l..

³⁴ Pendli István nagyberényi plébánostól 1945 márciusában.

nem tudta meggátolni, és az sem tudott törést okozni további erősödésében, hogy a közelben egy egységes földrajzi tájon belül más kegyhely is virágnak indult³⁵ (Csatka és Peremarton, és a kialakulás kezdetén mesterségesen visszaszorított Szakácsi). Az ilyen okok legtöbbször meg szokták bontani a szentségi táj egységét, mint ahogy ezt Máriavölgygel, Sasvár és Máriakálnok, Egerszóláttal pedig Mátraverebély esetében tapasztaltuk.³⁶ Máriavölgyet és Egerszólátot pedig maga a császári ház is pártfogolta.³⁷ Andocsra a szakadás nem történt meg, s így a szentségi táj egységes vallási központja maradhatott Dél-Dunántúl katolikus lakosságának.

Mint általánosságban a többi kegyhelyeinket, Andocsot is szívesen keresik fel a házasulandó fiatalok. Az aránylag közel fekvő Máriagyűdön ismert leányvásár itt, gyűdi formájában nem szokásos. Egészen halvány nyomok mutatják azonban, hogy a múltban ilyen is lehetett. A legények néha 7–8 falu távolságra is elmennek bálba. Itt ismerkednek meg a fiatalok, és ha a legénynek tetszik a leány, megmondja, hogy elmegy az andocsi búcsúra. Ha a lány hajlandó a legényhez menni, úgy anyjával ő is elmegy. Itt találkozik a két fiatal édesanyja, és összeismerkednek. Amennyiben a lányos anyának megtetszik a legény, úgy meghívják, hogy jöjjön el hozzájuk. „Mikor lesz dolga Karádon?” – a meghívás sohasem történik nyíltabb formában. A fiatalok ilyenforma ismerkedése még nem bizonyítja, hogy a leányvásár a múltban megvolt. A legidősebb adatközlők és az andocsi rendház ferencesei sem tudnak előfordulásáról. Valószínűbb azonban, hogy az ismerkedés ilyen formájú véglegesítése más körülményekből kialakult jelenség.

Az említett módon kötött házasság mellett gyakran előfordul, hogy a mindkét nembeli fiatalok párkeresés céljából előzetes ismeretség nélkül jönnek Andocsra. A leány anyjával vagy idősebb nőrokonával, a legény anyjával vagy egyedül indul útnak. A kegyhely szertartásain szabályszerűen résztvesznek. Itt a legény felbecsüli a lányt, hogy elég „ájtatos-e”.³⁸ Este a szertartások után

.....
³⁵ Ld. Vajkai Aurél: *A csatkai búcsú*. In: *Ethnographia*, LI.. 1940, 1–24. l.

³⁶ V. ö. Vajkai Aurél fenti idézett műben Csatka és Jásd búcsújáróhelyeket.

³⁷ Pásztor Lajos: *A máriavölgyi kegyhely a XVII-XVIII. században*. Klny. a Regnum Egyháztörténeti Évkönyv 1942/1943. (V. kötet) Budapest, 1943. 563–600. számából. 569. l. (BG)

³⁸ Tatai Károly, 23 éves, Balatonkiliti

tánc van. Itt aztán összeismerkednek. Búcsúzásakor a legény bejelenti: „Lehet, hogy vasárnap dógom lesz Ozorán.” Ha a leány nem válaszol semmit, a legény biztos lehet arról, hogy szívesen látott vendég lesz. Az ismerkedés ilyen formája már inkább enged a leányvásár maradványaira következtetni. A szülők, illetve a fiatalok édesanyja azonban még nem beszél egymással. Csak azért vannak ott, hogy „szó ne essék”. Kizárólag a fiatalok közelednek egymáshoz, a szülők pedig csak később, megkérés után ismerkednek össze.

Ádándon a búcsúról hazatérő anyát leánya fogadja. Szokásszerű kérdés: „Mit hozott búcsúfiát?” „Völegényt” – válaszolja az anya³⁹. Ma már csak tréfás mondás formájában él, azonban a századfordulón még szokás formájában is megvolt. Eszerint az anya választott férjet a lányának. A legény anyjával megismerkedett. A beszélgetés során megemlítette, hogy eladó lánya van, ha a fiatalember anyja jónak találta, úgy elküldte fiát a következő vasárnap látogatóba. Mindenesetre, ha a leányvásár teljes formájában nem is él, a zárandoklatnak nagy szerepe van a fiatalok megismerkedésében. A közösség az összeismerkedést nem ítéli el, sőt, szükségszerűnek érzi. Házasság előtt minden legény és lány legalább egyszer megjárja Andocsot, s hiszik, hogy az itt szerzett házasságokat Mária védi. Például az andocsi búcsún egyik idősebb asszony így sopánkodott: „Ezek a mai fiatalok úgy házasodnak, mint a kutyák. Ha megunták egymást, elválnak. Hála Isten, hogy az én lányom itt találta meg a párját, nem is bánta meg soha.”

A leány nagyon sokszor kéri falujában az andocsi Máriát, hogy férjhez mehessen. Ha ez sikerül, úgy a fiatal házasságok legtöbb esetben együttes zárandoklatot fogadnak Andocsra, hogy békés házasságot éljenek. Ezt a szokást nagyban gyöngítették az új házassági törvények, melyeknek romboló hatása már a falvakban is érezhető.

Mária andocsi megjelenési formája mellett nagyon erős a lourdesi Mária tisztelete is. Ez a kultusz eredetileg a legújabbak közé tartozik, tehát tájunkon csak az utóbbi évtizedekben terjedhetett el. Ábrázolását (barlangban álló Mária és az előtte térdeplő, rózsafüzért imádkozó Bernadette) a szentségi tájhoz tartozó újonnan épített oltárok legtöbbször megtaláljuk. A kultuszt

.....
³⁹ Az ádándi esperes közléséből.

Ádándon annyira átvették, hogy Bernadettet már odavaló női viseletben ábrázolják. A búcsújárók között nagy tiszteletnek örvend, amit bizonyít az is, hogy a búcsús énekek egy része róla szól.⁴⁰ Tekintve, hogy itt Mária fiatal leánynak, Bernadette-nek jelent meg, tájunkon is a leányok őrzik legjobban kultuszát. Lourdest ferencesek gondolják, érthető tehát, hogy a kultuszt nálunk is igyekeztek elterjeszteni. Ebben a tiszteleti formában az egész világot átfogó ferences observantia⁴¹ nyugati hatása mutatkozik meg. A kultusz kialakulása szemünk előtt játszódik le, és tekintve, hogy több csodás, a lourdesihez hasonló Mária megjelenési forma él a tájon belül, itt is egy ehhez hasonló kegyhelytípus fog kialakulni.⁴²

.....
⁴⁰ *Mária az én reményem. Legszebb Szűz Mária énekek búcsújárók részére.* Kapható Németh Menyhért-nél, Izsa, Komárom vm., 1928. *Buzgóságra vonzó ájtatos imák és énekek.* Összeszedte Orosz István, 1886, Budapest. Bartalis Imre: *Legújabb csodatörténet, mely a lourdesi víz által történt 1890-ik évben.* Budapest, 1890, Bagó Márton és fia.

⁴¹ Szigorúbb rendi szabályok követése (BG)

⁴² Erre legjobb példa Peremarton, ahol a lourdesihez hasonló csoda nyomán kegyhely van kialakulóban.

Az énekes ember és a históriás

A falu többé-kevésbé még ma is zárt szellemi közösséget alkot. Ebből kiút a fiatalok számára csak a műhelyekbe és a középiskolákba van. Aki azonban a régi életformából eltávozott, azt a közösség kizárja, és azontúl, ha vissza is megy, csak vendégként kezeli; nadrágos embernek nevezi. Ezzel a szóval a közösség el is temeti. De a lehetőség megmarad, hogy később tisztelettel emlegessék, ha esetleg a falusi értelmezés szerint nevezetesebb ember lesz belőle. Ezzel egyúttal természetesnek veszik azt is, hogy elszakadt a földtől, ezért azonban semmi megrovás nem éri, s így minden hagyományos kötelék nélkül szabadon élhet egyéni vágyainak.

Nagyon gyakori, hogy a falu bizonyos fokig zárt egységének egyes, speciális érdeklődésű tagjai nem szakadhatnak el otthonuktól. Az ilyenek titokban élnek tehetségüknek. Versfaragók, szobrászkodók, rajzoló. (Nem tévesztendő össze a pingáló asszonyokkal, guzsaly-, orsó-, sulyokfaragókkal, lakodalmi és halotti versírókkal). Művészi elismerést követelnek. Nem a közösségnek, csak saját maguknak alkotnak. Munkájuk a közösség számára értéktelen, s a falu nem is tartja az ösfoglalkozással hasznosan összekapcsolhatónak. Aki ennek ellenére mégis művészkedésre adja fejét, azt először szülei igyekeznek megfékezni, mondván, hogy a falu munkájukat úri bolondságnak tartja.⁴³ Az ilyen különös emberek lassacskán teljesen eltávolodnak a közösségtől, és annak élete helyett teljesen elzárkózott, egyéni életet folytatnak. A földműveléssel kapcsolatos munkájukat elhanyagolják, sokszor teljesen el is hagyják. Az embereket, minthogy egyéni életmódjuk miatt állandóan bosszantják őket, elkerülik. A gyerekek csúfolni kezdik, és nemsokára mindenki a falu bolondjának tartja, majd családjuk is kiközösíti.

Ehhez a csoporthoz kellene kapcsolnunk az énekes embereket, kik a

---

⁴³ Csíkménasági, kárásztelki, gersei adatközlőimtől

közösségen belül szintén egyéninek nevezhető utat járnak. Ők is elzárkóz-
nak a közösségtől, minden nap templomba járnak, a böjtöket feltűnő módon
megtartják, sűrűn járnak a paphoz, az állandó búcsújárásért földműves mun-
kájukat is elhanyagolják, környezetüket vallásos életre igyekeznek bírni, s
hovatovább istenes emberekké válnak.

A falu bolondját mindenki, a gyerekek is csúfolják. Az istenes em-
bernek tekintélye van, mert egyéni szenvedélye összekapcsolható a közös-
ség igényeinek kielégítésével. Minden alkalomkor megilleti a fekete ruha.
Tekintélyük oka, hogy ismereteik, életük és énekbeli tehetségük következté-
ben ők segítik a falubelieket legnagyobb vallási élményükhöz, a zarándok-
lathoz. Ezen keresztül pedig a búcsújárás idejére korlátlan úr lesz a közösség
felett, mert mindenki az ő akarta alá helyezi magát. A falu bolondja és a bú-
csúvezető közötti különbség bizonyítja, hogy népünk hagyományos életében
sokszor a hasznosság elvét juttatja érvényre. A faragó-rajzoló falu-bolond-
jának a munkáját értéktelennek tekinti, mert a közösségbe nem tudja hasz-
nosan beleilleszteni. A búcsúvezető, bár képessége nagyjából azonos a falu
bolondjával, köztiszteletbe kerül, mert a közösség, ha nem is anyagi, de lelki
értelemben hasznosan be tudja illeszteni életébe.

A falu tisztelettel bánik búcsúvezetőivel, anyagilag bármilyen helyzet-
ben is legyenek azok. Míg az előbbieknél a keresztnévükhöz a bolond előne-
vet ragasztja (pl. Bolond Miska), az utóbbiak az énekes előnevet kapják. Ez a
név később annyira átmegy a köztudatba, hogy a legtöbb búcsúvezető valódi
nevét sokan nem is tudják. Így pl. Balatonkilitin Énekes Mári néniét.

Éppen azért, mert ezzel a tisztséggel nagy tisztelet jár, hiúságból so-
kan igyekeznek elnyerni. Ahhoz azonban, hogy valaki ilyen ragadványnevet
kapjon, nem könnyű hozzájutni, mert ez a tehetséget a falu által is elismert
bizonyító jelző. Nem választás útján nyerik, sem pedig úgy, hogy valaki ön-
kényesen a búcsúsok élére áll. A személytelen közösség hallgatólagosan lép-
teti elő akkor, amikor a régi vezető hiányoztával minden oldalról biztatják:
„No, Mári, énekelj már!”, „Kezdd el már!”, stb. Legközelebbi alkalomkor
pedig már kötelessége falujával szemben, hogy a búcsúvezető tisztjét ellás-
sa. Legtöbbször eleget is tesznek ennek holtuk napjáig. Egyesek azonban nem
hajlandók elfogadni a közösség személytelen döntését, és ilyenkor komoly

versengés indul meg, melyben újra csak a falu szava dönt. Balatonkilitin a 86 éves Énekes Mári néni már 60 év óta búcsúvezetője falujának. Pár éve azon a címen, hogy már öreg, többen igyekeztek felváltani. A zarándokok azonban ismételten őt hívták, mondván: „A többiek veszekszenek, és nem tudnak rendet tartani.” Mélyebb oka ennek az, hogy egyik nem ismeri annyira a szokásokat, és otthon perlekedő, a másik pedig férjétől külön él, és lánya nem esküdött meg. Az egyházi esküvőt pedig az andocsi szentségi tájon belül a közösség megköveteli. Ebből azt is láthatjuk, milyen nagy súlyt helyeznek az énekes magánéletének tisztaságára. Ha súlyos betegen kiöregedne, avagy esetleg rokkanttá válna, könnyen találnának helyette másik hivatott búcsúvezetőt, mert ilyen irányú tehetségét éppen az előbbieik miatt senki sem titkolja.

A jó erőben levő fiatalabb énekes ember vagy asszony az egész zarándoklatot a többiekkel együtt a kereszt után haladva gyalog járja meg. Idősebb korban azonban, mint Énekes Mári néni is, kocsin követik a menetet. A keresztelnél leszáll, és résztvesz a közös tiszteletadásban. Úgyszintén ezt teszi a falvak előtt is, ahol katolikus templom van. A menet élére állva vonul végig társaságával a falun, a kegyhely előtt pedig az utolsó kilométereket szintén gyalogosan teszi meg.

Feladata ügyelni a társaság vallásos fegyelmére, megkezdeni az énekeket, bevezetni az imákat. Ha falun haladnak keresztül, vagy belépnek a kegyhelyre, az éneket a többieket felülmúló hangon kell vezetniök, hogy falujuknak tiszteletet szerezzenek. Ugyanis minden község büszke búcsúvezetőjére. Aki nem bírja hanggal, félreállítják, s újjal váltják fel. A kegyhelyen, mint a csoport korlátlan vezetője, köteles az elszállásolásnál és a felállásnál intézkedni. (Felállásnak nevezik a templomban és a kálvária-járásnál való elhelyezkedést.)

Búcsúra járnak az asszonyok, férfiak, legények és leányok is, de ez utóbbiak legtöbbször szüleikkel, s csak nagyritkán azok nélkül. Ilyenkor az otthonmaradt szülők a búcsúvezetőkre bízák lányaikat. Az ő feladata, hogy a sokszor egyhetes úton szem előtt tartsa a rá bízottakat, és vigyázzon a legényekre, nehogy igyanak, vagy más szégyent hozzanak a fejére. Az esetleg bekövetkezett szégyen a búcsúvezetőt terheli, aki, hogy ezt elkerülje, indulás előtt kiadja a parancsot. Figyelmezteti búcsús társait, hogy mire ügyeljenek az

úton. Ennek a figyelmeztetésnek az egyes pontjai a búcsúsok kilengéseire mutatnak rá. Legtöbb helyen azonos tartalommal találkozunk, csak a kifejezési formák változnak. „Nem illik útközben vagy búcsújáráshelyen részegeskedni. Ha szent épületeket vagy szobrot láttok, üdvözljétek. Főleg mindenekelőtt vigyázatok, ha templom közelébe értek, melyben a legméltóságosabb Oltári Szentség van. Ide térjétek be néhány percre, hogy őt imádjátok. Ha útközben eleget énekeltek, vegyétek elő a rózsafüzért, és mondjátok el az otthon maradtokért, a megholt hívekért, a haldoklókért, a bűnösök megtéréseért és bűneitek bocsánataért. A vezetőnek mindenki engedelmeskedjen, még az idősebbek is, mert különben nincsen haszna zárandoklásoknak. A búcsúmenetben nem illik a fiatalságnak sietni, hanem az öregekhez kell alkalmazkodniok. Illik, hogy a búcsúmenetben mindenki énekeljen, mikor ének van, és fennhangon imádkozzék, mikor közös imát mondanak. Nem illik ilyen alkalmakkor az enyelgés vagy játék. Mindenki tartsa meg a kijelölt sorrendjét, és ha ahhoz alkalmazkodni nem akar, maradjon itthon. Hazajövet vigyázz, hogy ne dobd el azt a kincset, amit nehéz búcsújáráson hoztál Máriától.”

Az énekes mindazt, mire társaságát figyelmeztette, meg is követeli. Megtörténik néha, hogy egyeseket, akik a parancsot nem hajlandók megtartani, ki zárják a zárandoklatból. Ez pedig a legnagyobb szégyen, ami egy búcsúst érhet.

Tekintve, hogy a búcsúvezető állandó kapcsolatot tart fenn a papsággal, hogy tudása és tekintélye révén hatalma van a falubeliek felett, ezért a vallási vezetésben sokszor a plébános segítőtársa lesz. Az egyházi hatóságok is látják szükségességüket, s a nevezetesebb énekeseket püspök által aláírt elismerő oklevéllel jutalmazták, amit ünnepélyes keretek között adnak át. Ez fokozza az énekes tekintélyét mind falujukban, mind a többi község búcsújáró népe között. Megesik, hogy némelyik énekes vallásos érzelmeiben túltengve búcsú társaságának beszédet, prédikációt is mond. Hogy ezt megakadályozzák, igyekeznek működési területét megkötni. Kimondja az egyházi főhatóság: „Az előimádkozónak kötelessége jól vezetni a népet. Az előimádkozó nem prédikálhat, mert az egyház őt erre nem hatalmazta fel.” A jó vezetés alatt érti, hogy mindenben ki kell elégíteniök a vallási igényeket mindaddig, amíg az nem ütközik a felszentelt pap hivatásával, illetőleg a szentségek kiszolgáltatásával.

Sokan mennek hozzájuk tanácsot kérni. Elmondják sérelmeiket, lelki problémáikat. Így az énekes a falu hírközpontja is egyúttal. Általában községeinkben, akikhez hasonló okokból járnak, különösen, ha az közülük való, feltétlen tekintély lesz az egyéni kérdések megoldásában, és annyira megszokják jelenlétét, hogy testi bajok elpanaszolásával is hozzá mennek. Ez az oka, hogy falvaink legtöbbszörében az énekes egyben a népi orvoslásnak is jó ismerője. Gyógymódjuk főleg böjt és bizonyos csodás erejűnek tulajdonított imák⁴⁴ feladásából áll. Sokszor azonban füvekkel is gyógyítanak. Belső bajok, fejfájás, gyomor, szív, tüdőbántalmak ellen majdnem minden esetben egy-, két- vagy három napos böjtöt ajánlanak, közben pedig bizonyos számú avét vagy miatyánkot és dicsőséget kell a betegnek elmondania. Tekintve, hogy népünknel az említett bajok hirtelen jelentkezése a legtöbbször a túlzásba vitt mohó evéstől vagy ivástól származik, gyógymódjuk teljesen érthető. A feladott imák pedig azon a megfigyelésen alapulnak, hogy minden ember akkor közeledik Istenhez, ha valamilyen csapás érte. Így az imák a gyógymód mellékes kísérőinek látszanak. Mindenesetre az isteni segítség kérésben nagy szerepük van. Találunk olyan imákat az andocsi ponyvákban, melyek minden böjtölés nélkül csak azok elmondását ajánlják, és ezáltal nemcsak, hogy a betegség múlik el, hanem a fohászkodó az elkövetkezendő időkben is ment marad az illető betegségtől. Énekeseink sok testi és lelki baj elkerülése, vagy az abból való megszabadulásért ajánlják a zarándoklatot Andocsra. Ezt a csodatevő Mária jelenlétével magyarázhatjuk, mert a kegytemplomban számos gyógyulás történt. Ezáltal búcsúvezetőink a kegyhely kultuszát hatásosan terjesztik, ami részükről érthető is, mert hiszen ők a kegyhely, illetőleg a csodatevő szobor legfanatikusabb hívei. Annál is inkább, mert tekintélyük ebből a hitből fakad. Abban az esetben, ha ily módon nem kapcsolódhatnak bele a közösségi életbe, őket is a falu bolondjával emlegetnék egysoron.

Ha a közösségi hitvilágot vizsgáljuk, érdemes közelebbről rávilágítani az énekes egyéni életmódjára is. Függetlenül attól, hogy családi életének minden megnyilatkozásában példaadó vallási életet él, művészi megnyilatkozásai is vannak. Művészeknek lehet nevezni még akkor is, ha az ilyen irányú

⁴⁴ v.ö. Vajkai A.: *A csatikai búcsú*. Ethnographia LI., 1940. 11–14. l

megnyilatkozása sokszor csak a népi keretek között marad. Kegyhelyeken felkeresi a nevezetesebb énekes társait. Kicszerélik új énekeiket, melyeket részben ők maguk írtak, más kegyhelyen fedeztek fel, vagy általuk nem ismert ima- és énekeskönyvekben találtak. Figyelmük elsősorban a szövegre terjed ki. A dallam mindig csak másodrangú, mert kottát nem ismernek. Megfelelő szótagszám esetén valamely általuk jól ismert egyházi dallamra húzzák rá. Találhatunk pl. azonos szöveggel két-háromféle egyházi dallamot is aszerint, hogy az egymástól távollakó énekesek melyiket tartották alkalmasnak. Gyűjtés közben megtörtént, hogy régi, ponyván levő szövegre ránéztek, és rövid próbálgatás után több ismert egyházi ének dallamát említették, mondván: „Így is lehet énekelni, meg úgy is. Én ezt szeretem jobban.” A dallammal így ellátott szöveg ilyenformán kerül a búcsúsokhoz, és így ragad meg egy bizonyos területen. Énekeiket nagyon könnyen át tudják adni. Ennek oka a búcsújárás közben szokásos éneklésmód. Két sort elénekel az elől haladó énekes egyedül. Utána éneklük a búcsúsok, és ez így megy végig. Az újonnan megismert éneket azután hosszú útjuk alatt számtalanszor előveszik. Egyéni ízlésük a közösségre is kihat. Minden faluban olyan egyházi népénekeket találunk, amilyeneket az énekes ember hajlandó megtanulni és megtanítani. A más vidékről átvett énekeket nem tanulják meg szószerint. Sokszor egész mondatrészeket megváltoztatnak, sorvégződéseket alakítanak át, és így adják tovább.

A hivatalosan előimádkozónak említett férfi vagy nő, akit falujában énekesnek vagy búcsúvezetőnek neveznek, az átalakuló népéletben sajátos helyet foglal el. Nem hirtelen támadt jelensége ő népünk vallásos közösségének. Népivé vált képviselője a hitújításkori licentiátusoknak vagy deákoknak. A török hódoltság és a protestantizmus két nagy veszedelme fenyegette az Egyházat. Szerzeteseink missziós munkát végeztek. Állandóan vándorolva ritkán érintkezhetek ugyanazon közösséggel. A protestantizmus hatása alatt a felpapok intézménye kialakult a katolikus egyházban is. A hívek vallási igényeinek kielégítésében segítettek a papság előzetes utasításai szerint. Feladatuk volt: „A keresztelezés, esketés, egyházkelő (benedictio vel introductio novae nuptae seu sponsae), avatás (benedictio mulieris post partum), hitoktatás, az előírt imádságok előimádkozása a templomban, az ünnepek, böjtök kihirdetése, vasárnapi oktatás, evangéliumi szent lecke (postilla) felolvasása,

nyomtatott és jóváhagyott egyházi gyűjteményekből való prédikálás, ájtatoságok tartása főleg a nagybőjti és ádventi időszakban, körmenetek vezetése, temetés, halotti beszéd. A hívek közösségének lelki vezetése: nyilvános bűnösök megjavítása, buzdítás húsvétkor a szentségek vételére, a templom gondozása.⁴⁵ Ennek a munkakörnek a papok jöttével megcsonkult formája maradt csak fenn máig falvainkban. A mai búcsúvezetők a hajdani licentiátusok egyszerűbb utódai, kiknek munkája már nem lépi túl a közösségi élet határait, s összekötő szerepet tart fenn népünk és papjai között. Szeretik, ha az előimádkozó jár közben Istennél és a falu papjánál, mert: „Jobb, ha ő imádkozik értünk. Istenes embernek Isten a barátja.”

Az énekes ember párja és kiegészítője a históriás. Minden búcsún megjelenik, egyedül vagy feleségével. A templom előtt, a kálváriára vezető útnál elfoglalja szokásos helyét. Felszerelése rongyos, szedett-vedett ruha, tarisznya, nagy rózsafüzérje és botja. Tarisznyájában van egész üzlete, soknak minden vagyona: a nyomtatott históriák. (Szentségi tájunk népe mindent históriának nevez, ami ponyván kerül kiadásra.) Kirakja földre tett tarisznyájára, s éneklő hangon bevezeti megjelenését. „Halljátok keresztény testvéreim ezeket a szép ájtatos énekeket a boldogságos Szűz Máriáról, a mi patrónánkról.” Hamarosan hatalmas gyűrű veszi körül. Öregek és fiatalok vegyest hallgatják, s nyomban meg is teszik megjegyzéseiket: „Tavaly jobb volt”, vagy „Ilyen szép énekeket még nem hozott.” A históriás az egyes énekeket az általa ráhúzott dallamra éneklí. A hatást azáltal éri el, hogy Mária szenvedéseit, örömet, majd végül a hívek buzgóságra való felhívását hangsúlyozza. Tökéletes a hatás akkor, ha az idősebb asszonyok könnyezni kezdenek, vagy hallgatóit komoly bűnbánatra indítja.

Az első öt-hat versszak után már kérdezik hallgatói, hogy mennyibe kerül a história. Egy pillanatra félbeszakítja énekét, hogy az ár bemondása után tovább folytathassa. Ha valaki egy példányt megvesz nyomtatványai közül, hosszú köszönetet mond: „Köszönöm drága jó keresztény testvérem, az Úr Jézus és a boldogságos Szűz nevében, áldjon meg minden jóval.”

.....
⁴⁵ Juhász Kálmán: *A licenciátus intézménye Magyarországon*. Szent István Akadémia, Budapest, Élet, 1921.

Gyakran nem egyedül, hanem idősebb asszonnyal, vagy vele egykorú férfival jön. Felszerelésük akkor is ugyanaz, mint magányosan, csak harmonikával vagy hegedűvel bővül. Fősúly most is az éneken van. A harmonikás kíséri, és az üzleti részt intézi. Ilyen esetben az énekes összefüggően mondhatja el egyházi törtékeit, a körülötte állók pedig egységesen hallva az egészet, sokkal jobban vásárolnak.

Helyétsűrűn változtatja, aszerint, hogy a bűcsűstömeholodózik. Dél előtt a szertartási helyek körül találjuk, koradélután a forgó mellett, este a multság helye felé vezető úton. Tehát mindig arra, ahol a legnagyobb tömeg tartózkodik.

Otthona néha az ország másik végében van. Tavasszal a falujabeli bűcsűs csoporttal elindul szokott kegyhelye felé. A zarándoklat végén azonban egy másik kegyhelyhez közel lakó csoporthoz csatlakozik, s így kegyhelyről kegyhelyre vándorolva évről-évre végigjárja az ország zarándokhelyeit, nevezetesebb vásárait, árulja törtékeit. Andocson például tószegi és ceglédi törtéccsel találkoztam. Legtöbbször ugyanis a Cegléd-Tószeg vidékén levő ún. kolduscéhhez tartozik. A céh tagjai az ország legkülönbözőbb helyein nyomtatják ki a nagyrészt néptől lejegyzett énekeiket, hogy azok a helyi jellegnek megfeleljenek. Az egyes vidékekre megegyezés szerint mennek el, nehogy egymás munkáját zavarják.⁴⁶

A törtéciás ember vándorlása közben híreket hord, gyógyít, tanácsot ad, ájtatoskodik. Élelmét Jézus nevében koldulja össze, mert népünk a koldust nem engedi el üres kézzel. Szállása a puszta föld vagy valami pajta. Legtöbbször valójában nem koldus. Nagyrésztüknek otthon háza, földje, családja van. Inkább vallásos ihletésű, művészi hajlandóságú csavargók, akik túlnóttek falujuk határain, és bűcsűről bűcsúra járva elégitik ki énekes hajlamaikat, de azért nem tévesztik szem elöl a törtéciák árulásával járó anyagi hasznot sem.

.....
⁴⁶ A kolduscéhről külön tanulmányt szándékozom készíteni. [Nincs tudomásom arról, hogy ezt a tervét valóra váltotta volna Gaál Károly. BG]

A csodatevő szobor és a kegytemplom

Népünk lelkiületét és nagyrészen életét a vallásosság szelleme annyira átjárta, hogy sok igen fontos megnyilatkozását még ma is ez irányítja. Mint már egyebütt említettük, minden tiszteletnek magyarázatot ad, és anélkül nem fogad el semmit. Babonás cselekményeit épp úgy igyekszik értelemmel megtölteni, mint kedvenc szentjei tiszteletét. A városi ember templomaiban a magas művészetre való törekvés sikerét vizsgálja. Elveszti szem elől az egyházi szimbolika mély értelmét, és vallásossága is divattá, felületessé válik. Falvaink népe temploma legkisebb díszítésében is a szimbólumot keresi, és mély értelmet tulajdonít neki. Templomait aszerint látogatja, hogy hogyan érzi ott magát. Megtalálja-e kedvelt szentjeit és az azokhoz kapcsolt jelképeket. Az ily módon megtalált szenteket bekapcsolja mindennapi munkájába, és együtt él velük. Tiszteletüket az anya gyermekének már kiskorában továbbadja, és ebben a szellemben neveli.

Nem véletlen az, hogy szentségi tájunk falvaiban ugyanazon szentek hagyományos tiszteletét találjuk meg. A török után újjáéledő vallásos élet legfőbb harcosai, terjesztői a már jóval korábban megerősödött obszerváns⁴⁷ ferencesek voltak. Jellemző a rendre, hogy a nép belső vallásos erőit oly módon igyekszenek felszabadítani, hogy az személytelen irányításuk mellett szinte ösztönösen a vallási vágytól hajtva leljen kifejezést. A török uralom fásultsága és bizonyos fokú igénytelensége után szinte missziós területté vált a felszabadult terület. A protestantizmus árnyékából ki kellett ragadni a híveket, s ezt oly módon vélték elérni, ha a népben élő mágikus erőket megszentelt formában a katolicizmus szolgálatába állítják. Ezt el is érték azáltal, hogy a külsőségekben megnyilvánuló barokk kor nyugtalanságába beleoltották

.....
⁴⁷ Szigorúbb rendi szabályokat követő - itt ferences szerzetesek (BG)

a ferences misztikát, ami népünkben is hasonló megnyilatkozást váltott ki. Hogy ez így van, annak bizonyítéka az a jelenség, hogy a falusi templomok legnagyobb része barokk stílusban épült. A többi (román, gót) stílusú templomok közül leginkább a barokkot kedvelik. Ezt a jelenséget városainkban is tapasztalhatjuk. A hivatalnok-iparos réteg inkább a világi⁴⁸, az őstermelői pedig a barokk ferences templom látogatói.

Az obszerváns ferencesek ilyenirányú munkáját bizonyítja az andocsi kegytemplom belseje is, mind a stílusában, mind az oltárok szentjeiben. A ferencesek rátaláltak a vallásosságra indító népi erőkre, és ezeket igyekeznek kielégíteni. A gótikus szentélyhez épített késői barokk hajóban azokat a szenteket helyezték el, kiket a nép már korábban is bekapcsolt mindennapi életébe. Ezt tették azért, mert a szentekben olyan tulajdonságokat ismert fel, ami életükkel rokon. Ezt bizonyítja a barokk korban újjáéledő Mária-kultusz is, melyben népünk asszonyai elsősorban a szenvedő és kegyes anyát fogadták el, éppen úgy, mint a lourdesi csodás megjelenésnél a kegyes anyát, a rózsafűzér királynőjét szentelte meg a törés nélküli nyugati katolicizmus.

Fogadalmi kép, a sasvári Pietà ábrázolásával, Andocs (Lantos Miklós felvétele)

⁴⁸ egyházmegyei plébániatemplom (BG)

Mária ilyenirányú tisztelete legelevenebb példája népünk vallási szimbolikájának, amely ugyanígy van szentjei tiszteleténél is.

Szentségi tájunk népének legkedveltebb szentjei a ferencesek nép között is szentté vált képviselői és az Újszövetség Jézussal, illetve Szűz Máriával kapcsolatos személyei lettek, akiket az andocsi kegytemplom oltárain is megtalálunk. A mellékoltárokat Szent Annának, Szeplőtelenül Fogantatott Szűz Máriának, Páduai Szent Antalnak és Assissi Szent Ferencnek, a nép között élő négy legfontosabb gondolat képviselőinek szentelték. Mellettük megtaláljuk még Nepomuki Szent János és Szent Borbála oltárát, amely azelőtt népünknel a szintén gazdag hagyománnyal bíró Gyümölcsoltó Boldogasszonynak volt szentelve. Nepomuki Szent János oltárán ott van Keresztelő Szent János és Szent János evangélista szobra is, jelképezve, hogy szentségi tájunk földművelő népénél a három szent tisztelete majdnem azonos lett. Szent Borbála, a középkor egyik legkedveltebb szentje, falvaink hagyományában ma is megtalálható. Különösen a férjhez menni kívánó hajadonok kérik szívesen az Örök Völegénnyel eljegyzett menyasszonyi koszorús szentet. Somogyvámoson és tájunk még több községében a jövőbelije nevére kíváncsi leány Borbála napján a kilencféle gyümölcsfáról levágott ágakat ugyanannyi férfinévről nevezi el. Vízbe teszi, és amelyik legelőször kihajt, olyan neve lesz urának.⁴⁹

Szent Anna a hűséges, gondos és beosztó gazdasszonyok szentje. Szeplőtelenül Fogantatott Szűz Mária tisztelete, mint a női tisztaság jelképe, a hajadonok között terjedt el. Szent Antalt, mint az állatait szerető, Isten előtt alázatos szentet, a gondos gazda mintaképének tekintik, és így tájunkon a gazdálkodás védőszentje. Szent Ferenc rendalapító a ferencesek legnagyobb szentje, mint a férfias családszeretet mintaképe él. A néphit szerint az angyalok által idehozott gótikus kegykápolna barokk oltára fölött van a Szűzanya csodatevő szobra, mely állítólag a XIII. század végéről való.

A Boldogságos Szűz a jobb karján tartja a gyermek Jézust, ki egyik kezét áldásra emeli, másik kezében a földgömböt tartja.⁵⁰ A Szűz fára faragott

⁴⁹ Bálint Sándor: *Sacra Hungaria*. Veritas, Kassa, é.n. (1943), 101. l.

⁵⁰ Ha feltételezzük, hogy az andocsi csodatevő Mária szobor a XIII. század végéről való, úgy a gyermek Jézus kezében lévő tárgy eredetileg aligha lehetett földgömb. Minden valószínűség szerint alma volt, melyet a későbbi átfestéskor alakították át földgömbbé.

ruhája fölé búcsúsaink magukkészítette, hímzett ruhát húznak. Úgyszintén a gyermek Jézust is felöltöztetik. Fejükre aranyozott koronát raknak. Így alakítja át a nép hite Boldogasszonyát Minden Anyák Királynőjévé. A ruhakészítés évről évre a kalocsaiak előjoga, mivel a szobor Kalocsáról került ide. Ez az oka annak, hogy egy esetet kivéve⁵¹ mindig kalocsai hímzést találunk Mária köntösén. Népünk Mária iránti tiszteletből gyakran alkalmazza ezt saját díszítéseiben is, és ennek hatását szentségi tájunkon belül számos darabon megtalálhatjuk. A ruhát gyakran menyasszonyok öltözetéből alakítják át, ami az új család Máriának való felajánlását jelenti.

A csodatevő szobor mögött két oldalt a vértanúk koronáival ellátott Szent Katalin és Szent Dorottya vértanúk szobra áll, kik a kereszténység első századaiban haltak meg hitükért. Katalint a bölcs, öntudatos vallásosság mintaképeként tisztelik, mert vértanúsága előtt hitével a pogány tudósokat meggyőzte. Szobrát itt a kegytemplomban is több példányban találjuk meg az oltárok mellékalakjai között. Megvan azonban szentségi tájunk majdnem minden templomában. Szent Dorottya szobrát csak itt találtuk meg, és tisztelete más formában sem ismeretes. A kegyszobortól kissé távolabb, kétoldalt Szent István és Szent László királyaink szobra áll bizonyítva, hogy a barokk szellemet népszerűsítő ferencesek a magyar életformába tökéletesen beleilleszkedve, hazai szentjeink kultuszát sem hanyagolják el.

Az ily módon berendezett kegykápolna a hajóval összeépítve alkotja a szentélyt. A gótika és a barokk keveredéséből előállott misztikus hangulat nagy segítségére van népünknek a magas fokú vallási élmény megszerzésében, melyben figyelemreméltó szerepe van az érzelmi motívumoknak.

---

⁵¹ A kalocsaiak helyett egy alkalommal a székesfehérváriak hoztak ruhát, akik ezzel régi fogadalmukat teljesítették.

A búcsújárás

Mint az előbbiekből látjuk, népünket belső ösztönös erők zarándoklatban megnyilatkozó körmenetre kényszerítik. Vallási érzelmeiket ebben a közösségi intrikáktól mentesen, egyéni módon fejezhetik ki. Bizonyos hagyományokon alapuló megkötetéstől azonban itt sem szabadulnak. Ezt a zarándoklat vezeklés jellege miatt elviselik. A búcsújárók között vannak, akik nem vallási áhitattól hajtva jönnek, hanem szórakozásra vágnak, de a közösségi keretből ők se léphetnek ki. A szokásszabta követelményeknek eleget tesznek mind az úton, mind a kegyhelyen, és csak ezután néznek multság után. Legtöbbször maga a zarándoklat is szórakozásnak számít a falujában elzáratan élő, állandó munkában elfásuló falvainak lakóinak. A világi örömök keresésére induló zarándok társai ösztönösen kitörő vallásos érzését akaratlanul is átveszi, és búcsújárása végül őszinte lesz. A zarándoklat népünk számára aránylag hosszú, néha egy hétig tartó kikapcsolódást jelent a közösségi életből. Éppen ezért nagy készülődés, sütés-főzés előzi meg.

Egy családból legtöbbször egy, esetleg két tag indul útnak. Ezek kötelesek a többi kérésére a kegyhelyen imádkozni, néha külön misét is mondani. Ugyanígy teljesítik az otthon maradt szomszédok kérését is. Ez egyházi indítékból fakad, mert a másokért, élő vagy holt embertársunkért felajánlott imák Istennél meghallgatásra találhatnak.

A hívek évenként visszatérnek Andocsra. Áldozócsütörtöktől október közepéig hirdetik a kegytemplom harangjai búcsúsok közeledését. Pünkösdvásárnap és pünkösdhétfőn, Szentháromság vasárnapon, Pádurai Szent Antal napján (július 13.), Jézus Szíve vasárnapon jönnek az első csoportok. Porcinkula ünnepén teljes búcsút nyerhetnek a ferences templomban imádkozók. Nagyboldogasszonykor (augusztus 13.⁵²) és szeptember első

.....
⁵² Helyesen augusztus 15-én. (VEGY)

vasárnapján kisebb zarándokcsoportok jönnek. Kisasszony ünnepén (szeptember 8.) és Mária nevenapján (szeptember 12.) jönnek legtöbbször. Egyes években 60 000 ember is megfordul a két napon Andocson. A környékbeli falvak látogatnak ide október 4-én, assisi Szent Ferenc ünnepén. A rózsafüzér társulatok asszonyait találjuk Máriánál rózsafüzér vasárnapon, október első vasárnapján. A hónap második vasárnapján, Magyarok Nagyasszonya napján, az elkésették teljesítik zarándoklatukat.

A zarándoklatok ily sűrű egymásutániségét a hívek kihasználják. Falvaink legtöbbször saját fogadott zarándoklatát valamelyik kisebb ünnepen teljesíti. Itt találjuk azonban őket Kisasszony napján vagy Mária neve napján is. Van olyan község, ahonnan egy évben háromszor is tartanak zarándoklatot. A balatonkiliti Énekes Mári néni 60 éves búcsúvezetői múltja alatt minden évben 3, néha több csoportot is vezetett falujából. A karádi búcsúvezető egy évben ötször is vezet zarándoklatot.⁵³ Ez érthető is, ha szem előtt tartjuk, hogy a búcsújárásnak szórakozás jellege is van.

Amint a pap a búcsúvezető kérésére felhívja híveit a búcsújárásra, a zarándoklatra indulók bejelentik szándékukat vezetőjüknel. Az indulás reggelén feketébe öltözve, kezükben az élelmiszeres szatyor, énekeskönyv és rózsafüzér, a templomban gyülekeznek. Itt őket, mint Mária különös tisztelőit, az első sorok illetik meg,⁵⁴ éppen úgy, amint az énekes embert is állandó Mária közelsége miatt tisztelik. A búcsúbamenőket elkíséri a család apraja, nagyjai, kik a hátsó sorokban foglalnak helyet. Mise közben a pap beszédet mond, mellyel elindítja a tisztítótűz adósságait leróni készülő híveit, mise végén áldást oszt.

A templomból kiérve, elindulnak a minden szenvedésük megváltását jelképező kereszt után. Velük megy papjuk is és az otthonmaradók a templomi zászlókkal. Ez a falu határáig tartó körmenet az otthoniaknak a búcsújáráson való jelképes részvételét jelenti. A község szélén levő fészületnél megáll

.....
⁵³ Mindkét búcsúvezető Andocson kívül kisebb csoportokkal Sümeget és Csatkát is fel szokta keresni. Új búcsújáró hely újabb élményt jelent. Ugyanezt teszik a máriabesnyői, mogyoródi, főtí, kistarcasai búcsúsok. Besnyő mellett gyakran ellátogatnak Vácra, Mátraverebély-Szentkútra, sőt néha Máriacellbe is. (Saját gyűjtésem.)

⁵⁴ Fóton, Mogyoródon a búcsúsok indulás előtt nem hallgatnak misét, csak áldást kérnek. A rokonok sem kísérik őket. (Saját gyűjtésem.)

a menet. Papjuk megáldja a távozókat.⁵⁵ A rokonok megölelik hozzátartozóikat, és majdnem minden esetben sírásra fakadnak. Adatközlőim szerint azért van ez, mert „nem tudhatjuk, hogy a bizonytalan útról szerencsésen visszajövünk-e. Sok baj érheti az embert.” Valószínűbb azonban, hogy a részvételt jelképező bűnbánat nagyságát igyekeznek öntudatlanul is kifejezni. A két menet elválik. Egyik zászlói alatt visszaindul a templomba, másik pedig énekelve megy a kereszt után Mária látogatására. Az indulásra külön ének van, éppen úgy, mint a kegyhely üdvözlésére és a hazaindulásra is. A továbbmenők néhányszor még visszanéznek, majd az „Üdvözlégy Krisztusnak drága, szent teste” kezdetű ének dallamára a búcsúbaindulók énekét kezdik:

Tehozzád sietünk, mint Szűzanyánkhoz⁵⁶
Irgalmas, kegyelmes Nagyasszonyunkhoz.
Ó, Mária, légy mellettünk,
Hogy üdvösséget nyerhessünk.

Ó, mily édes öröm Téged tisztelni,
S anyai szárnyaid alatt pihenni.
Ó, Mária...

.....
Áldozd fel Istennek fáradságunkat,
Fordítsa arcunkra utazásunkat.
Ó, Mária...

Úgyis csak vándorlás földi életünk,
Minden lépéssel a sírhoz sietünk.
Ó, Mária...

.....
⁵⁵ A közelebb eső községekből legtöbbször a pap is a hívekkel megy. Ugyanezt láthatjuk a Máriabesenyő és Máriapócs közelében levő falvakban is. (Saját gyűjtésem.)

⁵⁶ A fejezetben előforduló énekek teljes szövegét ld. a Ponyvák c. fejezetben felsorolt ponyvafüzetekben.

Követünk Tégedet, vezércsillagot,
Melynek oly tiszta fényt az Isten adott.
Ó, Mária...

Ó, vezess el minket oda, hol Neked
Oly dicső koronát nyert nagy érdemed.
Ó, Mária...

Az ily módon Máriához kapcsolt életcélt kifejező éneket csak az esetleges útszéli feszület elérésekor szakítják meg. Itt „tiszteletet tesznek”, imádkoznak előtte, és tovább indulnak. Az úton szembejövők ma már csak megszokásból és a búcsúkat megillető köszöntésből megcsókolják a feszületet. Jelentése azonos a búcsúkéval. A zarándoklaton való jelképes részvétel kimutatása ez, és a Szűzanya előtt való ima-föjlajálás kérése.

Amíg az otthon szem elől nem tűnik, a búcsúba indulók fent közölt énekét időről időre felváltja az alábbi azonos dallamú ének:

Boldog Szűz Mária, édes Szűzanyánk,
Híveid hallgasd meg, kegyes patrónánk.
Fogadd híveid kérését és buzgó esedezését.

Ma buzgó híveid útra indulunk,
Fáradsággal hozzád szívből óhajtunk.
Fogadd...

Te vagy, kit választott Isten anyjának,
Te vagy szent szülője mi Megváltónknak.
Fogadd...

Az úton járóknak Te vagy csillaga,
Téged tisztelőknak nagy patrónája.
Fogadd...

Mi is útra menvén csak benned bízunk,
Mert benned oltalmat hiszünk s találunk.

Fogadd...

Nyújtsd be szent fiadnak fáradságunkat,
Áldott szülöttednek utazásunkat.

Fogadd...

.....

Ajánld szent Fiadnak mi kérésünket,
Kérd, hogy hallgasson meg együtt bennünket.

Fogadd...

Ajánljuk magunkat pártfogásodba,
Vezérelj bennünket utazásunkban.

Fogadd...

Engedd tehát, Szent Szűz, hogy szerencsésen
Járhassunk utunkon békességesen.

Fogadd...

Fiaink s lányaink ajánld Fiadnak,
Mutass be bennünket az Úrjézusnak.

Fogadd...

Engedd, egészségben visszatérhessünk,
Számos bűneinkért eleget tehessünk.

Fogadd...

Nyerj nekünk kegyelmet a megtérésre,
Hogy általad jussunk az üdvösségre.
Ó, szentséges Szűz Mária,
Légy híveid szószólója.

Közben a búcsúsok a hagyományos rend szerint felállva haladnak tovább. Elöl valamelyik legény vagy leány a kereszttel, utána a lányok csoportja, köztük a búcsúvezető is. Utánuk haladnak a férfiak, legvégül az asszonyok. A menetet egy kétlovas kocsi zárja be, melyre csomagjaikat és a betegeket rakják fel. A férfiak és asszonyok lehetőleg fekete ruhában jönnek, hogy bűnbánatuk nagyságát ezáltal is kifejezzék, a lányok pedig lánságukat bizonyító fehér ruhában.

Két ének között elmondják az örvendetes rózsafüzér egy-egy tizedét. Faluhoz közeledve a búcsújárásra felhívó, Máriát magasztaló „Máriát dicsérni, hívek, jöjjetek” kezdetű közismert egyházi népéneket kezdik, s így vonulnak be áldásért a község templomába. A falvakban harangszóval fogadják búcsúsainkat. Ha időben érkeznek, misét is hallgatnak, máskor csak rövid szentségimádásra vonulnak be a templomba. Továbbinduláskor ismét az előbbi énekkel búcsúznak. Templomból kijövet csatlakozik hozzájuk az illető falu zárándokcsoportja is. Ezt azonban főleg a búcsúvezetők nem nagyon szeretik, mert ahány énekes ember, annyi szokás.

Így haladnak a kegyhely felé. Amint átlépi Andocs határát, énekkel üdvözlük a csodatevő Máriát:

Köszönteni jöttünk, ó, Mária,
Neked hálát adni, Krisztus anyja,
Köszöntünk Tégedet, Mária, Mária!
Úrjézus szent anyja,
Angyaloknak királyné asszonya.

Nagy szeretetedért, ó, Mária,
Sok könnyörgésedért, Krisztus anyja,
Köszöntünk Tégedet...

Drága szent nevedért, ó, Mária!
Hét örömeidért, Krisztus anyja.
Köszöntünk Tégedet...

Hét szívfájdalmadért, ó, Mária!
Szíved gyötrelmiért, Krisztus anyja.
Köszöntünk Tégedet...

Esedezz érettünk, ó, Mária!
Buzgó szívvel kérünk, Krisztus anyja.
Köszöntünk Tégedet...

Minden szükségünkben, ó, Mária!
Keserőségünkben, Krisztus anyja.
Köszöntünk Tégedet...

Halálunk óráján, ó, Mária!
Nyerj kegyelmet nekünk, Krisztus anyja.
Köszöntünk Tégedet...

Amint a kegyhely első házait meglátják, megáll a menet. Leporolják ruhájukat, izzadságukat letörlik, és rendesen felállva vonulnak végig a falun. Az út két oldalán és a templom előtt a már korábban megérkezett és Mária üdvözlésüket elvégzett búcsúsok állnak. Az újonnan jött csoport előénekesének ugyancsak ki kell tennie magáért, hogy a már itt lévők elismerését kivívja. Ha az ének nem megfelelő, az énekes hibája, mert ő vezeti a népet. A falubeli gyerekek a templomtoronyból lesik a közeledőket, s amint ezek beértek a faluba, meghúzzák a harangokat. Ilyenkor mindig valami Máriát örvendezve köszöntő éneket kezdenek. Legtöbbször a históriások által előterjesztett, Máriának való koszorúkötésről szóló éneket szokták elővenni:

Mária kertjének nyitva ajtaja,
Benne tündöklük szép koszorúja,
Piros, fehér, zöld a levelei,
Szűz Mária ezt nagyon kedveli.

Oly bájos e koszorúnak illata,
Hogy az egész világot elárasztja,
Piros, fehér, zöld ...

.....
Kössünk koszorút a hit virágiból,
Szívünk szeretetének szent fohászból.
Piros, fehér, zöld ...

Végre, Szűz Mária, Tégedet kérünk,
Engedd, hogy mennyekben koszorút kössünk.
Piros, fehér, zöld ...

Közben elérnek a templom kapujához. A beköszöntő éneket kezdve bevonulnak:

Angyaloknak királynéja, tiszta szűz,
Kérjed a te szent fiadat érettünk,
Ékes virágszál, kit Szent Anna szült,
Szép Szűz Mária, könyörögj értünk.

Mindenszentek királynéja, tiszta Szűz,
Kérjed...

(És így tovább.)

Végigmennek a templomon, s a csodatevő Szűz lábai előtt térdre borulva folytatják éneküket. Nem zavarja őket, hogy ugyanakkor esetleg már két-három másik csoport is énekel. Az összekeveredő hálaadás hangjaiból mindenki csak a saját hangját hallja, mindenki magának énekel. A hosszú úton felfokozódott Mária utáni vágyakozás gátlás nélkül nyilvánul meg.

A térdeplők éneke elcsuklik, s mindnyájan zokogni kezdenek. Könnyeik a bűnös fájalmát, a gyermek üdvözlét és segítségvárását jelentik. A tiszta Mária-szeretetből fakadnak, és öntudatlanul törnek elő. Magam is többször megjártam megfigyelő szándékkal a hosszú zarándokutat, s a templomban jegyzetfüzettel a kezemben nem tudtam megőrizni én sem a külső szemlélő tárgyilagosságát.

Ezután imádják az Oltáriszentséget, majd keresztyüket elhelyezik, és mindenki elvégzi kedvelt szentje oltáránál magánájtatosságát. Legtöbbször ilyenkor keresik fel a szent kutat is, hogy szokásos mosdásukat, melynek nagymértékben csak tisztálkodási jellege van, elvégezzék.

Ha a búcsút megelőző délután érkeznek, úgy még ekkor elvégzik szent gyónásukat, majd a templomban összejönnek, és Mária-himnuszokat énekelnek. Estefelé szállást keresnek. Sokan, különösen az asszonyok, a templomban, a kövezeten, a padokon, az oltárok előtt, a zárda folyosóján térnek nyugalomra. Akik Máriához jöttek gyógyulást keresni, hiszik, hogy a Boldogasszony leghatásosabban a „templomalvás” közben segíti őket. A többi búcsús a falubeliéknél talál szállást. Az andocsiak legalább úgy készülnek erre a napra, mint a búcsúsok. Távoli rokonok, hosszú búcsús évek alatt megszeretett ismerősök jönnek, kiket, mint Mária vendégeit, szívesen kell látniok. Azt tartják ugyanis, hogy Mária kitüntette őket azáltal, hogy falujukba jött. Állandóan védelme alatt vannak, s ezt jócselekedetekkel kell megköszönniök. A zarándokok imádsággal fizetnek a szíves vendéglátásért. Akiknek nem jutott szállás, azok csűrökben húzzák meg magukat. Sokan a szabad ég alatt töltik el a csodálatos éjszakát, várva a hajnal első sugarát, melyben – szerintük – megjelenik Mária, s aki először látja meg, arra az esztendőre minden betegségtől ment marad.

Az ismerősöknél szállást kapottakat első este nem kínálják enivalóval. Bizonyos fokú böjtölés ugyanis együttjár a búcsújárás vezeklés jellegével. A zarándokok hazulról sem hoznak egyebet, mint kenyeret vagy kalácsot, esetleg lekváros kelt tésztát. Legtöbbször nem esznek húst egészen a keresztyúni ájtatosságok befejeztéig. Később nagy lakomát csapnak, és a bort sem hagyják el. A nagy ünnepeket megelőző vigilia-böjtöt a vallási élményt jelentő ünnepre, Mária látogatására is alkalmazzák.

Az ünnepi nagy mise alatt megáldoznak, és megtisztult lélekkel vonulnak a kálvárián tartandó keresztúti ájtatosság elvégzésére. A csoportok felállnak keresztjeik mögött, és a könyörgést végző ferences atya vezetése mellett elindulnak. A szentségi tájon szokásos nagypénteki lamentáció énekével vonulnak fel, mely a Krisztusért önmagát felajánló lélek fájdalmáról szól, s egyúttal a Szent Kereszt dicsőítése is:

Magasan áll a Golgota ormán⁵⁷
A szent kereszt elhagyottan, árván,
Csak egy angyal zokog ott magában,
Elmerülve néma fájdalmában.
Ó, ha akkor ott lehettem volna,
Mint a zápor, a könnyem úgy folyna,
Minden csepp vért százszor megcsókolnék,
Nem mennék el soha többet onnét.

Felérve a kálváriára, az ott levő feszületet köszöntik:

Köszönteni jöttünk, szent keresztfa,⁵⁸
Látjuk, rajta Jézus meg van halva,
Alatta Szűz Anyja nagy zokogva,
Jézus piros vérét csókolgatja.

Az átkozott Júdás hogy eladta,
Harminc ezüstpénzért odaadta
A pogány zsidóknak, hogy vegyék meg,
A magas keresztre feszítsék meg.

(Az ének a további 22 versszakban elmondja
Krisztus megfeszítésének történetét.)

.....
⁵⁷ *Ájtatos búcsújáró. Legszebb Szűz Mária énekek.* 31–32. l.

⁵⁸ *Ájtatos búcsújáró.* 25–28. l.

Fent elvégzik a kereszttutat. Visszakísérik a keresztek a templomba, és ezzel a kegyhelyhez kötött búcsújárásuk hivatalos része befejeződik. Délután már vásári hangulatban sétálgatnak a falu utcáin. Ismerkednek, beszélgetnek. A sátrak előtt meg-megállnak, hogy mézesbábokat, mézeskalácsból készült színes rózsafüzéreket, festett botokat és más vásári csecsebecsét, emléktárgyakat vegyenek az otthonmaradottaknak. Kint vannak a plánétások, a jósnők, kártyavetők, ólomöntők, mutatványosok. Bódéik előtt a fiatalok gyülekeznek. Az egyházi hatóságok nem nézik jó szemmel őket, de a búcsújárók annyira ragaszkodnak hozzájuk, hogy kénytelenek megtűrni.

A nap éjfélig tartó mulatsággal fejeződik be. A hívek összejönnek a falu kocsmáiban, és a megszokottnál jobb kedvvel táncolnak. A hangos jókedv a bűneitől megtisztult lélek felszabadultságából fakad. Ezek a mulatságok gyakran végződnek halálos kimenetelű veszekedéssel, verekedéssel. Nem ok nélkül valók tehát az otthonmaradottak könnyei, midőn hozzátartozóikat búcsúba bocsátják.

A csoportok még ugyanaznap éjjel vagy másnap reggel újra Mária elé vonulnak, hogy búcsúzásképpen tiszteletet tegyenek a Szűzanyánál. Az előimádkozó vezetésével néhány Üdvözlégy és egy köszönő ima elmondása után benn a templomban búcsúéneket kezdenek:

Eljött már órája búcsúzásomnak,
Tőled, ó kegyes Szűz, elválásomnak.
Isten hozzád, áldott Szent Szűz,
Hogy tőlünk minden gonoszt űzz.

Mily nehezen esik szép trónusodhoz,
Ily hamar távozni szent oltárodtól.
Isten hozzád...

Jöttem e szent helyre teljes örömmel,
De most igen megtelt szívem örömmel,
Isten hozzád...

.....

Itt hagyom zálogul néked szívemet,
Kezedbe ajánlom szegény lelkemet.
Isten hozzád...

Bízom, hogy többször is ezen szent helyen,
Kegyelmedből, Szent Szűz, meglátlak itten,
Isten hozzád...

De talán megcsalja reménységemet,
S előbb elszagatja halál éltemet.
Isten hozzád...

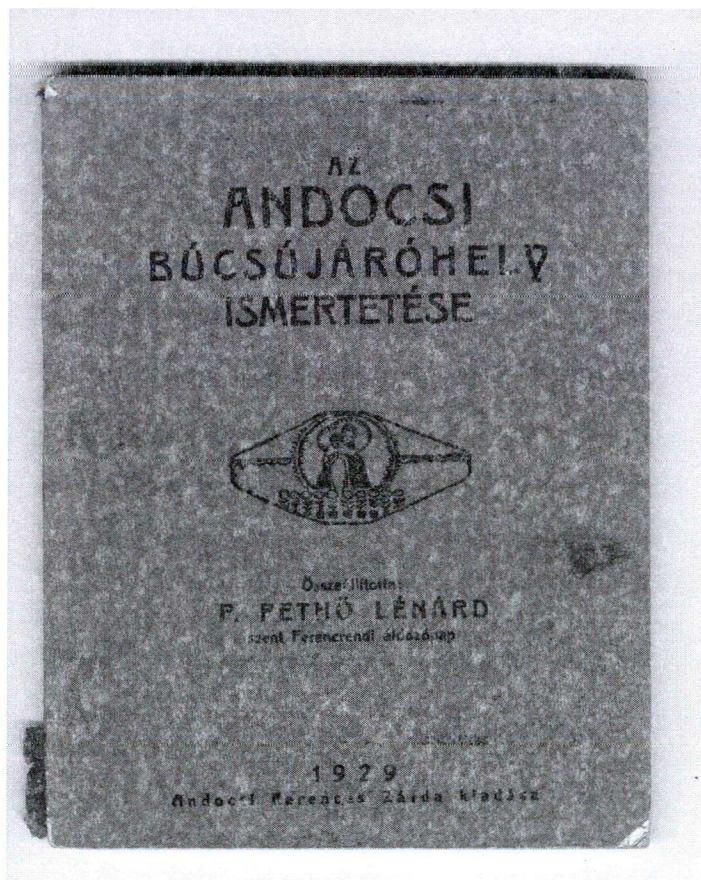
Talán ez lészen végső elbúcsúzásom,
Jézust és Máriát itten látásom.
Isten hozzád

Áldj meg ezért, Szent Szűz, végy kegyelmedbe,
Vagy élek, vagy halok, tarts meg kedvedben.
Isten hozzád...⁵⁹

A falu határáig harangzúgás kíséri a távozókat. Hazafelé ugyanaz a sorrend, mint jövetelkor volt. A falvakban újra harangszóval fogadják őket, de ekkor már nem nagyon mennek be a templomokba, sietnek hazafelé. A bűnbánat nagy élménye hamar elmúlik, és a felszabadult lelkeket nehezen tudja rávenni búcsúvezetőjük a hagyományos rend megtartására. Otthonuk templomtornyában figyelik a közeledőket, s amint megpillantják őket, megszólalnak a harangok, s a hozzátartozók a pap vezetésével az érkezők elé vonulnak. A két csoport összeérve összekeveredik. A hozzátartozók sírva ölelik meg egymást, és minden búcsús siet szeretteit „része legyen a szent búcsújá-

.....
⁵⁹ *Orgonavirágok*. 1902, Veszprém, 574. l.

rásban” mondással köszönteni. Folytonos harangzúgás kíséretében bevonulnak a templomba, hogy hálát adjanak sikeres zárándoklatukért. Hálaadás után hazamennek, hogy a következő nap, egy nagy vallási élménnyel gazdagodva kapcsolódjanak bele mindennapi életükbe.

Kegyhelytörténet és mirákulumos könyv, 1929

FÜGGELÉK

A búcsújárók ponyvái

Mint a históriás ember tárgyalásánál említettük, a búcsújáróhely egyik legjellegzetesebb alakja a ponyvaárus, ki búcsúról búcsúra járva árulja füzetait. A mindig újabb vallási élmény után vágyakozó nép, különösen az idősebb asszonyok, nagyon szívesen vásárolják. Ezek a ponyvafüzetek csak az énekek szövegeit tartalmazzák. Mindössze néhány ének előtt találjuk meg a dallamra való utalást. (Ad Notam, nótája, dallama, áriája). A históriás árusítás közben énekli „históriáit”, és vevői ekkor tanulják meg a dallamot hallás után. A frissen vásárolt füzetek tartalmát búcsúsaink hazafele menet többször eléneklik, s hazaérve az otthonmaradottaknak is megtanítják. Tekintettel arra, hogy kevés ponyvafüzetet vásárolnak, s így az otthonmaradottaknak csak kis része jut hozzá, a kedveltebb énekeket kézzel lemásolják. Ez az oka annak, hogy nagyon sok kéziratos ponyvatöredéket találunk falvainkban.

Ezúttal csak az andocsi búcsún talált „istóriákat” ismertetem, s ennek alapján kísérelem meg elkészíteni a vallási ponyvák felosztását.

A ponyvák, vagy amint szentségi tájunkon nevezik „istóriák”, 8–32 lapos füzetecskék (16 r). A címlapjukon legtöbbször Máriát (a kegyhelyi ábrázolást és lourdesi ábrázolást), a Pietát, a Keresztfát, Krisztus életének egyes jeleneteit, Szent Annát, a Szentháromságot, Keresztelő Szent Jánost és Szent Mihály arkangyalt találjuk meg. A régebbi kiadásokon legtöbbször fametszettel találunk, az újabbakon gyakori a híres Máriával kapcsolatos jelenetekről készült festmények fényképmásolatai. A képek felett a füzet tartalmának ájtatos ismertetése van. (Új emlék az andocsi Boldogságos Szűz Mária csodálatos meghozatása Kalocsáról az angyalok által 1521-ben. Alapos ének az andocsi boldogságos Szűz csodatevő képének eredetéről. Legújabb szent énekek az andocsi szűz anya Máriához. Öt istenes énekek. Hat ájtatos és hathatós imád-

ság a Szentháromsághoz. „Legújabb nagy csudatörténet. A koldusasszony átka vagy a hét csudagyermek. Valódi igaz történet.” Mennyei szent záruk imádsága, melyet a mi urunk, Jézus Krisztus kínszenvedésének és öt mély-séges sebének emlékeztetére és a purgatóriumban szenvedő lelkek kiszabadulásukért lehet mondani. Búcsújárásai imák. Stb.). A kép alatt leggyakrabban a füzet kiadójának és az énekek összegyűjtőjének neve, a megjelenési hely és a keltezés van. A címlapon gyakran rajta van a tartalomjegyzék is és a szerzőre vonatkozó ájtatos utalás. (Kiadja egy Istenszerető emberbarát. Összeszedte Tompa Ferentz Mária társulati tag.) Néha egészen különös megjegyzésekkel is találkozunk. („Kiadja az francia főcsillagász”, stb.) A fedőlap külső vagy belső oldalán az egyházi jóváhagyást találjuk. Igen gyakran azonban hiányzik, s ez az oka, hogy az egyház ellene van a ponyvafüzetek terjesztésének. Minden ének elején fel van tüntetve az ének címe, s gyakori az ismert daltamra való utalás is.

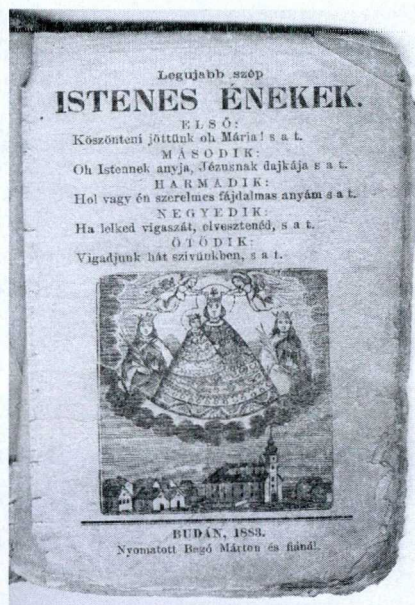
A birtokomban lévő legrégebbi füzet 1792-ből van keltezve, a legújabb pedig szinte napjainkból való. Ennél régebbi füzetet nem is láttam.

A kiadás helyéül az ország legkülönbözőbb részein levő helységek vannak megjelölve. (Izsa, Komárom mellett. Lengyeltóti, Szigetvár, Sopron, Nagykanizsa, Jászberény, Cegléd, Toponár, Kaposvár, stb.). Leggyakrabban Buda és Pest megjelölést (Bagó Márton és fia Budán és Bucsánszky Lajos Pesten) találjuk.

A füzetek tartalmának eredetét mélyebb vizsgálat alá nem vetettem, annál is inkább, mert – mint már említettem – a ponyvák kérdésével később szeretnék részletesen foglalkozni. A füzeteken gyakran meg van jelölve az ének eredete. („Szerzette Orosz István”, „Összegyűjtötte Dóka Antal toponári lakos”, „Írta és nyomtatta Farkas István”, „Írta Kis Pál kántortanító”, „Isten kegyelméből a szent hagyományokból közli a szent kegyhelyek látogatója, lurdi lelki zarándoklat búcsúvezetője Kenderessy Danyi Péter Pál”, stb.). Az ilyen utalásokat azonban nem lehet alapul venni, mert többször találtam énekeket, melyek elé oda volt írva az „írta” megjelölés, és ugyanazt az éneket szószerint megtaláltam régebbi énekeskönyveinkben is. Ilyenek voltak többek között: „Keresztények sírjátok”, „Én nemzetem, zsidó népem” kezdetűek. Az „írta”, „összeállította”, „szerkesztette”, „kiadta” szókat háromféleképp-

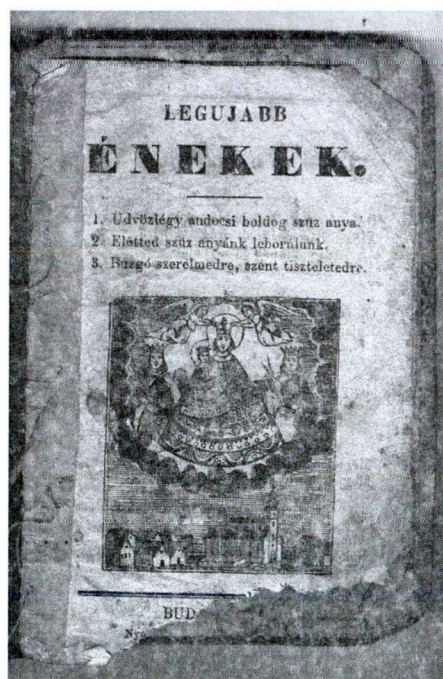
pen kell értelmeznünk. Mindenik megjelölés vonatkozhat régebbi kéziratoss vagy nyomtatott ének lemásolójára, a nép ajkáról összegyűjtőre (szószzerint vagy kis változtatással) vagy ritkább esetben önálló szerzőre. Leggyakoribb a közkedvelt énekek újra meg újra való átköltése. Az újraköltők legtöbbször kántorok, búcsúvezetők, históriások. Énekeik gyakran nem kerülnek kinyomtatásra. Kézzel írott formában terjednek.

Énekes ponyva. Magántulajdon

A vallási ponyvákat szövegük formája szerint két fő csoportra oszthatjuk: prózaiakra és versesekre. A prózaiakban csodaleírásokat, kegyhely-leírásokat, imákat és bizonyos védelmet nyújtó könyörgéseket találunk. Sok füzet ír le nagy szerencsétlenségeket (földrengések, árvizek, hajók elsüllyedése, stb.) bűnbánatra indító célzattal. Nem ritkák a népmese jellegű prózai ponyvafüzetek sem, különösen a zsugoriakról, kegyetlen szülőkről, árvákról szóló érzékeny történetek. A mesék hangja mindvégig a megszokott mesei, a befejezésben azonban a hős megtért lélekkel Máriához, Jézushoz siet, vagy a zsugori alamizsnát oszt.

A verses ponyvák Mária-énekeket, passiószerű siralmakat, Krisztus életéből vett jeleneteket, Istenhez és a szentekhez intézett könyörgéseket, legendákat, csodaleírásokat tartalmaznak. Szentségi tájunkon közel 250 ponyvafüzetet gyűjtöttem össze, és legalább ennek kétszerese ment keresztül kezemen. Mindössze 2–3 füzetben találtam személytelen utalást a kegyhelyen történt csodálatos gyógyulásra egy-egy sorban. Így nem fogadhatom el Vajkai Aurél megállapítását, mely szerint „a ponyvairodalmat már csak azért is fel kell említenünk, mert a legtöbbjükben szó van szent kutakról, a kutak gyógyító vízeről és általában betegeknek a búcsún való csodálatos meggyógyulásáról.”⁶⁰ A ponyvafüzetek „Csodás történetek” címei mindig Máriának vagy a szenteknek csodás megjelenésére vonatkoznak. A „gyógyulás” kifejezés pedig mindig lelki, és nem testi vonatkozású. A testi gyógyulások nyomait vagy a csodakönyvekben, vagy a szájhagyományban találjuk meg.

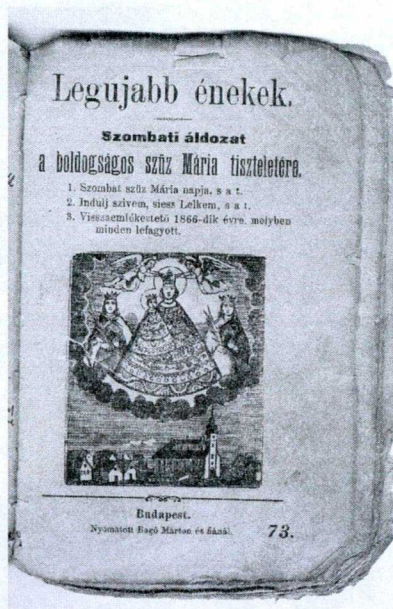

Énekes ponyva. Magántulajdon

⁶⁰ Vajkai Aurél: *Népi orvoslás a dunántúli búcsújáróhelyeken.* 118. l.

A legnépszerűbb ponyvafüzetek azok, amelyek a legismertebb és legkedveltebb búcsúénekeket tartalmazzák. Ide sorolhatjuk a kegyhely keletkezéséről szóló fentebb közölt legendát, az „*Ájtatos búcsújáró*”⁶¹, „*Mária az én reményem*”⁶² c. füzeteket. A két utóbbi arra enged következtetni, hogy a közkedvelt énekek élettartama 10–15 év. Az 1920 körül kiadott énekeket már nem éneklik. „Elhagytuk már, régies.”

Énekes ponyva. Magántulajdon

Az alábbiakban külön csoportban közöljük I. a mai búcsújárók gyakran felhangzó énekeit, II. az öregek legkedvesebb törtékeit. A nyomtatásban megjelentekből csak szemelvényeket adunk.

A ma általánosan ismert búcsúénekek nagy részét a „Búcsújárás” című fejezetben ismertettük, ezért itt csak kiegészítésképpen közlök alkalmi verseket:

⁶¹ *Legszebb Szűz Mária énekek. Búcsújáróknak nélkülözhetetlen.* Kapható Németh Menyhértnél Izsa, Komárom mellett. Ez a füzet az ország minden búcsújáróhelyén megtalálható. 1930

⁶² *Legszebb Szűz Mária énekek búcsújárók részére.* Kapható Menyhértnél, Izsa, Komárom mellett, 1928.

Kisasszony napi ének

Víg örömmel siessünk, kedves jó hívek,
Kisasszonyunk szép napja már elérkezett.
Köszöntsük meg Szűzanyánk drága trónjában,
Kitárt karral idevár a kápolnába.

.....

Messziről elfáradtunk, kedves Szűzanyánk,
Hallgasd meg itt előtted mi buzgó imánk.
Rozmaringszál Mária, szép kisasszonyság,
Örömmel elzengjük itt az Ávé Máriát.

Ezért jöttünk oly sietve, szép Szűzmária,
Elérkezett szeptembernek drága nyolcada,
Ez a világ legszentebb és legdrágább napja,
Hisz te akkor születél, szép Szűzmária.

(A következőkben részletesen leírják Mária születését és ennek jelentőségét. Utolsó versszak:)

Majd ha egykor mi is meghalunk, kedves Szűzanyánk,
Jöjj el akkor miérettünk, égi patrónánk,
Nyisd meg a mi számunkra az ég kapuját,
Hogy ott is elzenghessük az Ávé Máriát.

(Ájtatos búcsújáró, 14. l.)

Ének Mária nevére

Jertek köszönteni Mária nevét,
Égő lángra gyújtva mindenki szívét,
Virágozzék neved a szívünkben,
Ragyogjon ránk, mint csillag az égben.

Isten küldte mennyből Mária nevét,
Azért hogy zenghessük nagy szeretetét,
Reánk fordítja kegyelem bíborát,
Aki csak kiáltja Szűz Máriát.

Van-e köztünk lélek, ki ne örvendene,
Még a szomorú is, mert bízik benne,
Virágozzék neved a mi szívünkben,
Ragyogjon ránk, mint csillag az égben.

(Az ének végéig hasonló hangban köszöntik Máriát és hangoztatják,
hogy aki Mária nevében indul munkájába, boldogulást nyer.)

(Ájtatos búcsújáró, 11. l.)

Szombati ének Szűz Máriához

Szombat Szűz Mária napja,
Boldog ember, ki megtartja,
Nem lesz annak semmi baja,
Vele lesz a szűz Mária.

És aki azt meg nem tartja,
Máriának nincs rá gondja.
Nem lesz annak pártfogója,
A szentséges szűz Mária.

.....

A trombita harsogásra,
El kell mennünk számadásra,
Jaj, bűnösök, hová leszünk,
Kik Máriát nem tiszteljük.

Kitől várjunk vigasztalást,
Ha nem kérjük szűz Máriát,
Ránk mérik a szentenciát,
A nagy kint, fogcsikorgatást.

.....

Azért még időnk van ahhoz,
Térjünk a szűz Máriához,
Hogy kérje értünk szent Fiát,
Adjon dicső feltámadást.

Óh, Mária, édesanyánk,
Halálunkkor jöjj el hozzánk,
Végy föl minket mennyországba,
A mennyei boldogságba.

(A Mária-társulatok asszonyainak kedvelt éneke.

Mária az én reményem, 11. l.)

Lourdesi ének

Úrangyalát végzé a kis Bernadette,
Melyre eget nyitnak angyali kezek:
Ave, Ave, Ave Mária!
Ave, Ave, Ave Mária!

Ott térdel Bernadette összetett kézzel,
Melyben szent olvasó, és így énekel:
Ave, ...

Óh, égi tünemény, Teremtőnk anyja,
Üdvözlégy éntőlem e szent barlangban.
Ave, ...

Tiszta vagy, mint rózsza, hajnal harmatja,
Szépséged emberi nyelv, ki nem mondja:
Ave, ...

Aranyhaj hullámszik hósín válladon,
Mennyei kegysugár szende arcodon.
Ave, ...

Fejeden korona, fehér liliom,
Szüzesség virága tündöklék azon.
Ave, ...

Gyémánt fátyol s csillag díszíti fejed,
Mit csillagsugárból angyalok szóttek.
Ave, ...

Ibolyvirágból van deréköved,
Mit égi ártatlan kezek készítenek.
Ave, ...

Oly szelíd, oly bájos mennyei szavad,
Mire a sziklából örömkönnny fakad.
Ave, ...

Csipkefa, jégkőharmat kivirágzott,
Zordon tél közepén rózsákat hajtott.
Ave, ...

.....
Ha éltünk alkonyán eljön az óránk,
Haláltól lelkünket segélyed óvja.
Ave, ...

Végre Bernadettel ölelj kebledre,
Hogy veled dicsérjünk egykor egekben.
Ave, ...

„Csodatörténet peremartoni határszélen”

„Aperemartoni határszélen van egy tölgyfa, a hol május hó 15-én délután 2 és 3 óra között négy öskői gyerek ökörörzés alkalmával egy fehérmép alakot láttak fehérben. Kettő közülök azonnal odasietett, hogy megnézzék, mi az.

Mikor közel értek hozzá, látták, hogy szép fehér ruha van rajta, kék szalaggal a derekán, korona a fején sárga fényességgel, két angyal volt mellette. A nevük Gáspár Mihály római katolikus és a másik Hornyák Mihály evangélikus. – Másodszor ugyanezen két gyermek látta a csodafától 15 lépésnyire délnyugot felé fehérben kék szalaggal, korona a fején és bal kezében csillag volt. – Harmadszor az evangélikus Hornyák kiment gyermekével Péter és Pál napján eleséget kaszálni. Mikor az apa elkezdte a kaszálást, azt mondá neki gyermeke: »édes apám, ne kaszáljon, mert levágja azt a szép asszonyt; most is ott van, korona van a fején.« És így az apa gyermeke többszöri kérésére a kaszálást abbahagyta, és elment a szőlőbe dolgozni. – Negyedszer a csodafától északnak egy juhászhoz közelített egy szép fehér oszlopforma alak. Mikor a juhász azt a szép fehérséget meglátta, a juhokat onnan azonnal elhajtotta; és a mint a juhász a szép fehérség felé közeledett, addig a juhok valamennyien lefeküdtek. De a mint a juhász a szépséghez csak 56 lépésnyire ment, azonnal eltűnt a csodafa felé. Ezután a juhokat felterelte, és tovább legeltetett.

Az ötödik látvány a csodafától 30 lépés távolban északnak a szép fehérség egész alakban volt látható, kék szalaggal átkötve, sárga korona a fején és koszorú a karján. Fél órával utóbb egy olvasós alak jött sárga színben, és egy fa oldalához szállt, és jött egy kis gyermekforma alak, ez a népség előtt szállt meg hat lépés távolban, és e fölött kis gömbölyű sárga alakok jöttek, és ezek mind olvasóalakban szálltak, és aztán volt látható három sárga kereszt.

Hatodik látvány volt egy kékszínű kereszt. A hetedik látvány volt a csodafa fölött négy öl magasságban a szűz Mária fehérben, kék szalag a derekán, csillagszín olvasó a kezében, korona a fején, két angyal mellette és nagy tömjénszag volt érezhető.

Nyolcadik látvány volt egy sárga feszület, a Krisztus urunk volt rajta.

Kilencedik látvány volt a csodafához délnyugot felől napnagyságú fehérség szállt a csodafára szép fehérben. Tizedik látvány éppen olyan volt, mint a kilencedik.

A tizenegyedik látványnál a csodafa felett sok csillag volt látható.”⁶³

.....
⁶³ Legújabb csodatörténet a peremartoni határszélen c. ponyvafüzetből szószerinti közlés. A füzet fedőlapján szerző, megjelenési hely, idő nincs feltüntetve.

Beköszöntő

Hozád jötünk Anyám
panaszunk lerakni, fájós
szíveinket kísé megnyugtatni.

Drága szavaidat így
haljuk zengeni hogy te hozád
szabad mindenkinek jöni.

Oh, jöjön én hozám a
szenvedő lélek ezerjő virágot
had nyujcsak sivének.

Gyászba borult özvegy
elhagyatott árva a kik sötét
gyászba vagytok borítva.

Kinek szirba gyugszik
megvigasztalója Énhozám
fel jutat fájdalmas panasza.

Halom a keserves
fájdalmas zokogást
látom a keserves
bánatos könyhulást

Kitárom karjaim
hiszen láthatjátok
hogy én vagyok
nektek Drága jó
Anyátok.

Ámen.⁶⁴

.....
⁶⁴ Kézírtos ének.

Elköszöntő

D. Dicsérjétek

1.

Messze földről kegyhelyedről(re),
akik hozzád ide,
Akik fáradtunk (jöttünk),
Leborulunk áldásodra, sírva zokogunk (könyörgünk),
Oh segítő szűz anya,
boldogasszony Mária üt az óra
S itt az idő búcsúzásunkra.

2.

Jézus szíve, édes anyja nézz árváidra,
Nehéz Tőled a megvállás s könny foly arcunkra.
Oh segítő szűz Anya,
boldogasszony Mária,
Add áldásod övéinkre,
S a mi számunkra.
(Szerettikre s rokonaikra)

3.

El kell mennünk,
itt a vállás fájó órája,
Zokog szívünk (szívük),
Sír a lelkünk (lelkük) búcsúzásunkra
Kicsinyek vagy öregek,
Szegények vagy özvegyek,
Borultatok le imára,
S elköszönjete (sírva esdjetek).

4.

Ide borulj árva gyermek szent áldására
Édes (anyád) ő már Neked árvaságodban(ra)
Imádkozz szerettidért,
messze nyugvó szívekért,
A segítő szűz Anyánál
árva éltedért.

5.

Jertek boruljatok ide Ti bús öregek
Könnyes szemmel búcsúzzon el fájó lelketek,
O segítő ki tudja lesz-e még viszont látás kegyes Ég?
O segítő szűz Mária szívünk ezért ég!

6.

Akik velünk nem jöhettek Téged áldani,
Azokra is add áldásod messze szállani
Otthon kérdi majd sok szív,
Mit küldött az égi szív
Oh segítő szűz Mária Anyánk légy mindig.

7.

Isten hozzád, Isten veled áldva zokogjuk(ák)
Égre nézünk(nek), sírva esdjük (esdnek)
S úgy fohászkodjuk(ák),
Oh segítő szűz anya
boldogasszony (Nagyasszonyunk) Mária
Kérd szent Fiad viszontlátás legyen számunkra.

Ism.

Út az óra s válni kell
Fölzokog most (majd) sok kebel
Isten veled, áldd meg néped
Mert szívünk szeret.

Andocs, 1926. máj. 29. szerk.

Kiss Pál

ktanító

(A kéziratos éneket a fenti formában kaptam egyik búcsúasszonytól. A javítások⁶⁵ a „költő”-étől eltérő két más, falusias írású kéztől származnak. Minden valószínűség szerint a szöveg kézről kézre vándorolt, s minden újabb „tulajdonos” alakított rajta egy keveset saját ízlése szerint.)

.....
⁶⁵ A zárójelbe tett részek (VEGY)

II. csoport

(régi, ma már nem divatos énekek)

Háborúról a legújabb énekek

Dallama: Mária, Mária, hajnali csillag

Áldja meg az Isten azt az édes anyát,
Aki katonának nevelte egy fiát,
Húsz évig nevelte világ pompájával,
Húsz év után pedig öltözteti gyászba,

Életünk áldozzuk a magyar nemzetért,
Véremet kiontjuk szép magyar hazámért.
Ne félj, Magyarország, vigyáz a Szűz Mária,
Ellenség kezébe nem adja e hazát.

Kedves családjaim, most hozzád fordulok,
Katona létemre utoljára szólok.
Kedves édesanyám, tudom bús szívedre,
Sok bánatot szerzek katona létemre,

Kedves testvéreim, kikkel gyermekségben,
Sok hosszú évekig éltem szeretetben,
Hogyha csatatéren történik halálom,
Ott leszen örökre az én maradásom.

Tehozzád fordulok, kedves jó pajtásom,
Kivel barátságban foly jó és rossz sorsom,
Hogyha megtörténik a gyászos halálom,
Ott leszen örökre az én maradásom.

Ássál pajtás egy sírt az én kard hegyemmel,
Takard be a szemem fehér zsebkendőmmel,
Mert nincs szülőanyánk, nincs nevelő atyánk
Csak a Szűz Mária, tekintsen itt reánk.

Ások pajtás egy sírt az én kard hegyemmel,
Betakarom szemed fehér zsebkendőmmel,

Mert nincs édesatyánk, nincsen édes anyánk,
Csak a Szűz Mária, tekintsen itt reánk.

Írd meg hát pajtásom a gyászos halálom,
Hogy nyugszik a testem idegen országon,
Ki levelem kapja az ne sírjon rajta,
Mert ez a katonának szomorú sorsa.

Boldog Szűz Mária, tekints le a földre,
Nézz itt körül a te harcos gyermekeidre,
Vedd fel szent kezébe, vidd fel az egekbe,
Az Úr Jézus Krisztus drága szent kezében.
Ámen.

(Legújabb *Istenes énekek* c. füzetből. Kiadja: Burián Mária. Egyházi jóváhagyás 1216. Kozáry Ede, Szigetvár. É.n. Nyilvánvalóan az 1914–18-iki „kis” világháború idejéből.)

Első ének

A menekülő Szent Családhoz

Heródes Király haragja elől

Dallama: Mikor az Úr Jézus ezen a földön járt,
Jeruzsálem városában szállást kért, nem talált.

1.

Midőn a Szent Család Egyiptomba futott,
Sokat ázott, fázott, éhezett, szomjazott,
Setét, zivataros, rémes éjszakákba,
Szent József utazott, Jézus, Máriával.

2.

Fájdalmas utazás nagy csudákkal telve,
Záporként hullottak Mária bús könnye.
Mária könnyéből lett oly víz áradat,
Heródes előtt elborítá az utat.

.....

5.

Mária könnyét nem hordta el a vízár,
Meglátja mindenki, aki csak arra jár.
Hová Szűz Mária bús könnye lepergett,
Ott egy illatos kis fehér virág termett.

.....

6.

Minden évben viritt, ismeri a világ,
Mária könnye ez, a neve gyöngyvirág,
A virág kelhéből gyógyító harmat hull,
Használni lehet ezt a nagy fejfájástól.

.....

9.

Egy vad fenyő bokor árnyába le ültek,
Oh de nem soká tart öröme a szűznek,
E fának tövise, Mária szűz kezét,
Mellyel Jézusát tartá, mélyen megsebezték.

10.

Mária, vércsepje hull a fa tövére,
Lombtalan ágait pirosra festette,
Most meg rendült ága a kegyetlen fának,
Ki megsebzé kezét, fájdalmas anyának.

11.

A tövises fáról a piros vérharmat,
A magas egekbe, irgalomért hatnak,
A teremő Isten itt, a vad fenyűvel,
Nagy csudát művelt Szűz Mária vérével.

12.

Ezentúl sírófa lett a fának neve,
Gyógyszerül használja egész világ népe.
Gyógybalzsam szivárog, virágja kelhéből,
Fakadt szűz Mária kezének véréből.

.....

15.

Szent imájokat, a midőn bevégezték,
a kisdéd Jézuskát közibök helyezték.
Mária lehajtja szűz fejét a kőre,
Melyet elborított szent hajának fűrtje.

.....

18.

Szentséges szűz fejét, Mária fölveszi,
Oh de a kőszikla haját nem ereszti,
Oh csodák csodája, arany szín hajából,
Oda nőtt három szál, a kő mohájába.

19.

Harmat hullott rája, melytől életet nyert,
Isten akarátja hajszaál gyökeret vert,
Nem önté el vízár, nem hordta el vihar,
Mária hajából nőtt az árva lány haj.

.....

(Eleségük elfogy, Mária ezen szomorkodik, hogy akkor nem lesz, amivel a kis Jézust táplálja. József vigasztalja:)

22.

Ne sirj, ne szomorkodj, drága szűz jegyesem,
Veled vagyok, veled, itt az én Istenem,
Amott a távolban, egy gyümölcsfát látok,
Ki elégíti az majd a szent családot.

.....

25.

Oh csodák csodája magas pálmafának,
Meghajolt előttük gyümölccsel telt ága,
Melyért nagy hálákat adtak az Istennek,
Hogy a pálma fának gyümölcséből éltek.

26.

Étkezésük után így szólt szent Józsefnek,
A szép szűz Mária, kedves jegyessének,
Add ide a korsót, hogyha még van ben víz,
Jézust megmosdatom, megmosdom magam is.

.....

28.

E helyen, a hol a szent Család megmosdott,
A mindenek ura, ott, forrást fakasztott,
Nagy gyógyító erő rejlik a csoda vízérben,
Örökké Mária kútja lett a neve.

29.

Elmélkedj ezekből, oh keresztény Család,
Szent Család áldása, hulljon az égből rád,
Valahányszor ki mégy erdőbe, mezőbe,
Szent Család futása jussanak eszedbe.

(Újra emlékezetébe idézi a gyöngyvirág, sírófa, árvalányhaj, keletkezését, hogy elmélkedésre késztesse.)

.....

34.

Isten fűbe, fába orvosságot adott,
Ki megteremtette egykor e világot,
Hegyek és a völgyek, nap, hold és csillagok,
Őt dicsérik vizek, folyók és patakok.

35.

Dicséri az urat Szűz Mária kútja,
A hol a kis Jézust egykor megmosdatta,
Mely világ végéig fent maradt emléken,
Gyógyított mindeneket testben és lélekben.

36.

Végre, oh, szent Család, minket ne hagyjatok,
Most és végóránkban velünk maradjatok,
Hogy a választottak dicső seregébe,
Veletek maradjunk a magas menny égbe.

Ámmen.

(Mennyei Istenes énekek. Szűz Mária Szent Fiát altatja. Az alvó kis Jézus mosolygásáról. Részletek leírása a Szent Család egyiptomi futásából. Azon csoda dolgokról, melyek a Szent Családdal az útban történtek. 1. Honnét vette eredetét a legelső gyöngyvirág. 2. Szűz Mária hajából három szál. 3. A bemohosodott kő, mely a Szt családnak vánkosul szolgált. 4. A legelső árvalányhaj miből vette kezdetét. 5. Szűz Mária megsebzett keze. 6. A sírófa eredete és annak hatása. 7. A kis korsó víz, a mosakodó szent család. 8. A Szent forrás mikor vette kezdetét. 9. A Szűz Mária kútja s annak eredete. Isten kegyelméből a Szent hagyományokból közli a Szent kegyhelyek látogatója. Lurdi lelki zarándoklat búcsú vezetője Kenderessy Danyi Péter Pál (Somogy megye) Szöllös-Györök. Nyomtatott Günsberger Zoltánnál Lengyeltóti.

NB. A fenti legendából Vajkai Aurél is közöl részleteket *Népi orvoslás...* c. tanulmányában (125–127. l.). A két ének címében és szövegében szószerint azonosnak látszik. Különbség csak a „szerző” nevében és a megjelenés helyében van. A Vajkai által említettet közli: Szabó Júlia Nikla (Somogy megye). Egy eljövendő vallásos-ponyva vizsgálatnál a szövegek irodalomtörténeti összehasonlításakor figyelemreméltó lenne a fenti adat, melyből egy közös, régebbi forrásra következtethetünk.)

Jertek Jézus hívei

Töve hozta rózsát
Virágozd Máriát
Üdvözlégy Szűz Mária
Itt a koszorú rózsá.

Vedd el tőlünk kedvesen
Jézus szereteteitől
Üdvözlégy ...

Mária az illatja
Jézus volt a bimbója
Üdvözlégy ...

Ez a drága szép rózsá
Legszebb a koszorúba
Üdvözlégy ...

Mária fejére tesszük
Az úr Jézust dicsérjük
Üdvözlégy ...

Elkészült a szép rózsá
Mária koszorúja
Üdvözlégy ...

Emeljük föl kezünket
Adjuk oda szívünket
Üdvözlégy ...

Vedd el tőlünk szűz anyánk
Ezt a drága szép rózsát
Üdvözlégy ...

Mindnyájan ma köszöntsük
Szűz koszorút készítünk
Üdvözlégy ...

Fölküldjük szűz fejedre
Az úr Jézus elejibe
Üdvözlégy ...

Te vagy az a szép rózsza
Olvasónk királynéja
Üdvözlégy ...

Oh szerelmes szűz anyánk
Vedd el tőlünk e rózsát
Üdvözlégy ...

A mennyei szép kertbe
Vezess minket egykor be
Üdvözlégy ...

A boldog mennyországba
Teles szentháromsághoz
Üdvözlégy ...

Kérünk kedves szűz anyánk
Nyisd meg az egek ajtaját
Üdvözlégy ...

Hogyha elűt az óra
Jön a halál angyala,
Akkor szűz anyánk ne hagyj
Úr Jézus velünk maradj.
Ámen.

(Az ének a *Három szent ének a boldogságos szűz Mária tiszteletére* c. ponyvafüzetből való. Összeállította Bedő Mihály sárbogárdi lakos. Budapesten nyomtatott Bagó Márton és fiánál. É.n. 6–8. l.)

A nép Máriát teljesen maga közül valónak érzi. A Szent Család életét ugyanúgy képzei el, ahogy ők maguk is élnek. Erre mutat a következő ének is.

Ájtatos ének a Boldogságos Szűz Máriáról

Dallam: Az ígéretek betöltek,

Megváltónk eljött.

1. Boldogságos Szűz Mária egykor magában
Ablakánál fonván, varrván, így fohászkodott
Istenem, jaj mit tegyek?
Elűtött tizenegyet,
Délben hazajön jegyesem,
Nem kész az ebédem.
2. Sietséggel, gyorsasággal konyhába futa,
Hát az angyal a tüzet már rég megrakta.
Másik vizet megvitte,
Már a tűzhöz is tette,
Szűz Mária csodálkozva
Így fohászkoda:
3. Dicsőség a nagy Istennek, ki ezt rendelte
Hogy a szolgálónak dolgát angyal végezze
Áldassék a Szent neve
Mindörökkön érette:
Szűz Mária térdre hullva
Így fohászkoda.
4. Angyal pedig az ebédet elkészítette,
Egy ártatlan gerlicét ölt, meg is töltötte;
Szelíd galamb két fija
Lett az ő becsináltja,
És minden ízek ízivel
Ebéd kész vala.
5. Szűz Mária leborulva csak lángadozik,
Ajtón belép hív jegyese, szava így hangzik:
Örömkönnyei hulltak,
Szavai alig hangoltak:
„Dicsértessék az ég Ura!
Mit művelsz, Mária?”

6. Isten hozott hív jegyesem! Bámuld e csudát,
Ingyen való kegyelméből mit ma Isten ad.
Isteni erő győzött,
S helyettem angyal főzött;
Jer, mondjunk áldást jegyesem,
Aztán együnk.
7. Egy bujdosó bús gerlicze ide berepült,
Mit az angyal szemlátomást mindjárt meg is ölt.
Aztán meg is töltötte,
Szépen meg is sütötte,
S annak szomorú nyögése,
Maradt szívemben.
8. Másik angyal a galambnak két fiát hozta,
Galambnak anyai szívét azzal kínozta.
Jer, szerelmesem, együnk
Fájdalmiból részt vegyünk,
Szelíd galamb bús sorsára
Mi is eshetünk.
9. Egyik angyal közbeszólott: Már csak egyetek
Istennek szent áldásával elégedjetek,
Isten őr fölöttetek,
Szent békesség köztetek,
Imádkozni, énekelni
Meg ne szűnjetek.
10. Erre szent Józsefnek színe nagyon változott,
A szűz anya szívében elragadtatott
Mária fényes, szép
Csudálatra méltó kép
Szemfényvesztő fényes galamb
Mellén nyugovék.
11. József ezt látván, betelék a Szentlélekkel,
Angyali szent tisztaságban a szűzzel;
Megduplázta figyelmét,
Szűz fölött őrizetét,

Kiterjesztette karjait
És imádkozik.

12. Oh Istennek szent angyali! hozzánk jöjjetek
Nem beszélni, sem nem főzni, csak őrizzetek.

E két földi Szeráffal
József szűz Máriával,
Hit, remény és szeretet
Bennünk óvjatok.

13. A páratlan bús gerlicét Isten küldötte
Egy Szeráfim angyal által elkészítette:

Így mutatta kegyelmét
És atyai szerelmét,
Betöltötte Szentlélekkel
Mindkét érzelmét.

14. Dicsértessék és áldassék Szentlélek Isten!

Fölmagasztaltatott anya Józseffel itten,
És te drága szent ebéd,
Hol jelen isteni kép:
Akkor ottan, mostan itten
Úgy áldozik a nép.

15. Akkor ott a nagy úr Isten csudát mutatott,
Angyal által galamb fiát becsináltatott;

Lett Mária ebédje,
József is evett vele,
Most pedig szent fija teste
Lelkünk étele.

16. Angyalok eledelét Mária termette,
Istennek szent ígéjéből szűz anya szülte,

A szent József őrzötte,
Kenyérével nevelte,
A ki érte holta után
Mennyekbe vitte.

(Címlap nélküli ponyvafüzet. Négy oldal mindössze. A 4. oldalon alul sor alatt: Pest, 1861. Nyomtatott: Bucsánszky Alajosnál.)

1.

Keresztények sírjátok
Mélyen szomorkodjatok,
Keseregjen minden szív,
A' ki Jézusához hív.

2.

Nintsen abban irgalom,
Hozzád buzgó fájdalom,
A' ki Téged meg nem szán,
Óh Jézus a' keresztfán.

3.

Szent testednek sebeit,
Vérrel festett kékjeit,
A' ki lát és nem sír,
Élő hittel az nem bír.

4.

A' kösziklák repednek,
Nap és Hold setétednek,
Minden állat megindul,
Tsak a bűnös nem búsul.

5.

Szálj szívedbe, sirass meg,
Vétkeidet fontold meg,
Hogy az Isten Fia volt,
A' ki érted így megholt.

Negyedik

Nóta: Bádjad sérelmétől Mátyrok Asszonya

1. Midőn Jézus megholt,
Mária leborult,
Szűz Anya elájult,
Hogy Szent Fia kimúlt.
Oh jaj, ne hadjatok,
Szűz Anyát fogjátok,
Meghal jól látjátok.

2. Szűz Anya Fiátul,
Zokogva hogy elvált,
Mint hervadt liliom
Szent János mellé állt.
Szíve fájdalmában,
Lelke bánatjába,
Majd meghal kínjába.

3. A kit Jézus hagyott
Ő maga helyébe,
Hogy viselje gondját,
Teljes életébe.
Oh jaj ne hadjatok!
Szűz Anyát fogjátok.
Meghal, jól látjátok.

4. Mint rózsák bársonya,
Hervad kegyes Anya,
Midőn ő szent fiát,
A keresztfán látja.
Szíve fájdalmába,
Lelke bánatjába,
Majd meghal kínjába.

Ötödik

1.

Álla a' keserves Anya,
Keresztfánál siralmába,
Midőn függne Szent Fia.
Midőn függne Szent Fia.

2.

Kinek megepedett szívét,
Töredelmes és bús lelkét,
Hegyes tör által járta.

3.

Oh, melly keseredett ügyben
Akkor vala gyötrelemben,
Egygyetlen egynek Annya.

4.

Ki sír vala és kinlódik,
Retteg vala és sínylődik,
Szent Fiának halálán.

5.

'S valjon van-é ki ne sírna,
Kristus Annyát hogyha látná,
Illy nagy keserűségben.

.....

(Stabat Mater Dolorosa
Iuxta crucem lacrimosa
Dum pendebat Filibus, sat.

A latin eredetit ismerve, észrevehetjük, hogy a közölt ének ennek egy régebbi fordítása. Tehát magyarra fordított latin szövegek is terjedtek el ponyván. Erre utal a következő ének is.)

Negyedik

Ad Notam: Amor meus

1.

Dög-haláltól és éhségtől országunkat oltalmazd,
Ellenségtől és fegyvertől híveid szabadítsad,
Békességben, kegyességben szent nevedet dicsérjük,
Holtunk után mennybe jutván, szent színedet szemléljük.

2.

Dicsértessél Szűz Mária, Egek magasságában,
Gyönyörködjél Úr Jézusnak szent színe látásában.
Kérünk, hogy ne feledkezzél, rólunk megemlékezzél
Lelkünk légyen ott örökben a Szentek seregében, Ámen.

(Valószínűleg 1790 körüli évekből, fedőlap nélkül.)

Negyedik

A' Krisztus kínszenvedéséről

1.

Krisztus nagy kinnyában elbágyadott vala
Az magas keresztfán bűnünkért meghala,
Keservesen Szűz Annya így siratja:
Oh magzatom, szép harmatom,
Jaj melly nehéz, jaj melly nehéz tőled megválásom.

.....

3.

Jaj, édes Fiamnak koronázott feje,
Kinek az keresztfán vagyon szenvedése,
Fekete földre lehajtva szent feje...

4.

Jaj, édes Fiamnak áldott szent orczája,
Epével, eczetel, megepédett szája,
Kit már megepesztett 'Sidók rút turhája...

5.

Jaj, édes Fiamnak szent szakálla
Kit hóhér 'Sidóknak keze tzibála,
Világnak vétkéért, szolgált Isten fia...

.....

7.

Jaj, édes Fiamnak terh hordó szent vala
Kin az nagy keresztfa ez világért álla
Végre gyalázattal rajta meg is hala...

8.

Jaj, édes Fiamnak elbágyadott keze
Kit az vas lánczokkal 'Sidóság kötöze
Kemény vasszögekkel kereszthez szegeze...

(24 versszakon keresztül Jézus testrészeinek szenvedéseit részletezi.)

24.

Oh drága mennyei kincsem,
Jöjj el lakjál én szívemben,
Állass Szentek seregiben
oh szép Jézus én szerelmem.

25.

Megutálom minden vétkem
Tsak Jézusomat kedvellem,
Testi jómat nem kémellem,
Oh szép Jézus én szerelmem.
Ámen.
Vége.

A mennyei szent záruk IMÁDSÁGA, melyet a mi Urunk JÉZUS KRISZTUS keserves kínszenvedésének és öt mélységes sebének emlékeztére és a purgatóriumban szenvedő lelkek kiszabadulásukért lehet mondani.

Ti istenfélő és buzgó keresztények! A Jézus nevében kérek titeket, hallgassátok a mennyei záruknak erősségeket és hasznukat, a melyeket egy istenfélő zárandok, halálának utolsó óráján XII. Kelemen pápa öszentségének megnyilatkoztatott, mondván, a mely ember ezen hát zárat imádkozván gyakorolja vagy hallgatja, azon ember az Isten mind rajtalevő, mind reá következő testi és lelki veszedelmekben el nem hagyja, hanem segítségül leszen nekie, mert nincsen kedvesebb és hasznosabb a mennyei atya előtt, mintha a keresztény hívek az ő szent fiának keserves kínszenvedéséről és halálról emlékeznek. Azért az ember ezen imádságot minden szükségben gyakorolhatja; ha lelkünk üdvösségére leszen, minden nemű szerencsétlenségtől megőriz és oltalmaz. Aki pedig olvasni nem tud, az imádkozzék a szenvedő Jézus öt sebéhez öt Miatyánkot, öt üdvözlégy Máriát és egy Hiszekegyet és a bold. Szűz Mária hét fájdalmához hét Miatyánkot, hét Üdvözlégy Máriát, egy Hiszekegyet.

.....

(4x1) A boldogságos szűz Anyának álma

Hogy a kegyetlen zsidók megfogtak és megkötöztek, Jeruzsálem városában utcáról utcára Annáshoz, Kaifástól Pilátushoz megkötözve kegyetlenül hurcolták szent testemet, Pilátusnál mezítelen oszlophoz kötöztek, kegyetlenül megostoroztak, töviskoronát szent fejedre tevén, kezédbe nádat adtak mint király úgy csúfoltak; hogy szent testedből bőven vért vertek s folyattak ki, s iszonyú halálra ítélték, hogy szent válladra nehéz keresztfát adtak, s városból egy nagy magas hegyre kísértek; hogy a te szent testedet a keresztfára szörnyűképpen kétfelé húzták. Vasszegekkel hozzá szegezték, és hogy szájadat epével, etzettel s méreggel itatták, szent oldaladat általverték, hogy abból szörnyű és iszonyú vér és víz csurgott és terólad mind énreám cseppegett; annakutánna, hogy téged koporsóba tettek, és az én kezeimből kivettek, amin az én szívem igen megszorodott és szegény lelkem, testem ellankadott. A mi Urunk Jézus Szűz Máriának így felele mondván: Kedves szerelmes

Anyám, igazán való álmod láttál, mert valaki arról az álmokról gondolkodik vagy magával hordozza, vagy házában tartja, megszabadul minden gonosztól, és valamire tégedet vagy engemet kér, mindenben meghallgattatik, hirtelen halállal meg nem hal, és semmi fogatkozás házában nem lesz, szent gyónás és áldozás nélkül meg nem hal; és én és te szerelmes Anyám! Készek leszünk a lelket halála óráján mennyországba vinni, hogy örvendezzen az angyalokkal és megdicsőült szentekkel mindörökkön örökké. Ámen.

Az imádság így kezdődik:

Názáretbeli Jézus, zsidóknak királya! Te vagy mindenkinek királya: Krisztus! Légy oltalmam az én ellenségem ellen, légy velem, erősségem fejemkor, vezérem kezemkor, amire megvilágosul ezekkel a szent szavakkal; életeddel őrizd meg engemet, mindennemű gonosztól a te keserves kínszenvedésedért és szent véred kiontásáért, melyet kiontottál szent oldaladból. Messiás Amonnai Krisztus koporsójából feltámadott, ments meg engem mindennemű kísértetektől, minden gonosztól, ördögtől, mennykőtől, minden tüztől és harctól a te keserves kínszenvedésedért és szent János! Ki a az úr Jézus Krisztust keresztelted a Jordán vizében, légy oltalmam, hogy meggyőzhessem az ördögi ellenségemet az Atya, Fiú, Szentlélek által. Ámen.

Ezen levél találtatott Bethániában a szent Mihály arkangyal képe mellett, önnön maga Krisztus Urunk küldötte, arany betűkkel van írva, melyet egy ember sem tud levenni, sem pedig hozzája nem nyúlhat, hanem aki le akarja írni, annak magától megnyílik és ilyen szavakat jelent ki: én Krisztus Jézus parancsolom és kijelentem nektek az én szeretetem által eszerint, hogy amit adtam nektek avégre, hogy a szegényeknek adhassatok a ti lelketek üdvösségéért,

.....

(Még két oldalon keresztül a tíz parancsolatot taglalja. Végül pedig böjtöt és imákat parancsol. A ponyva terjesztését az egyház tiltja. A kegyhely papjai prédikációikban is kijelentik, hogy a hívek óvakodjanak ennek megvételétől, mert eretnek tanokat hirdet.)

A vallási ponyvák között külön csoportba való beosztást érdemelne az alább közölt história, mely távoli borzalmas történeteken keresztül akarja a híveket bűnbánatra indítani.

Borzasztó új csodatörténet. 1888-ik évben hét millió nép elveszett China országban. Hallgassatok áldott keresztények, mi történt Chinában. E csodaeseményen vehetjük már észre, hogy büntetett az Isten nagy árvíz által 7 milliónyi népet. Írta a francia főcsillagász. Kedves Mária-tisztelők, ennél nagyobb áldozatot nem vihettek mint ez. Kapható Fesztl Károlynál Pécsett.

Egy új csodatörténet

Chinaország területén nagy csoda történt az idén,
Nagy csoda történt az idén,
Országszerte özönvíz folyt,
Benne sok ember elpusztult.

Jóemberek csodálkozzunk,
Jó Istenhez fohászkodjunk,
Nehogy az Úristen keze
Az oly csapást ránk vezesse.

Sárga folyam mit dolgoztál
Benned hét millió ember úszkál
Sok emberek nyöszörgése
Hiába az ember védeése.

Elmosta a víz a házakat
Belőle a jámbor lakosokat
Égből szivárvány tűnni látszik
China mostanában nem virágzik.

Letűnt annak szép csillaga
Hét millió nincs számadásba,
Nem segíthet Noé bárkája
Átok helyett áldás reája.

Nagy része az országnak
Sivataggá változván át
Szegény vándor énekli
Chinában nincs többé hely pihenni,

Anyai szív sok megrepedt
Gyermekein nem segíthet
Ő maga is tehetetlen
A víz elsodrá őt is kíméletlenül.

Szentséges Szűz Mária könyörögj érettünk...

A ponyvaismertetés befejezése képpen az állítólagos andocsi misztériumjátékot közöljük. „Szeged környékéről ismeretes szokás, hogy nagypéntek délután a templomba összejött asszonyok Mária siralmakat énekelnek. Egyikben Jézus Mária és Ádám beszélget a keresztfá alatt. Jézus isteni hivatásáról, Szűz Mária anyai keserűségéről, Ádám pedig az embereknek érzett örömről szól.”⁶⁶ Hasonló az andocsi búcsúkon 1856 körül teljesebb formában énekelt állítólagos misztériumjáték az előbbihez.

Különbőség a Szeged környékéről említettel szemben, hogy míg azt a közösség énekelte, addig Andocson egy adatközlő szerint⁶⁷ dramatizált formában a búcsún megjelent koldusok adták elő. Fölépítése azt bizonyítja, hogy a népi vallásos dráma egy kései maradványával állunk szemben, mely napjainkban már teljesen eltűnt. Valószínűleg általánosabb volt hazánk területén, amit a nagypénteki lamentáció formájában fennmaradt csonkult alakja is mutatja.

Ránk egy 1856-ban kiadott ponyván maradt fenn. Minden utasítás nélkül csak a szöveget közli. A bevezető Mária-siralommal és a befejező passióval. Egy idősebb adatközlő még tudott arról, hogy gyermekkorában koldusok

.....
⁶⁶ Bálint Sádor: *Népünk ünnepei. Az egyházi év néprajza*. Szent István Társulat, Budapest. 1938, 203. l.

⁶⁷ Énekes Mári néni, Balatonkiliti, 86 éves

adták elő Andocson az augusztusi búcsún. A bevezető Mária siralom eléneklése után egy énekes asszony Mária anyai keserveit énekelte, melyre a Jézust megszemélyesítő koldus válaszolt, Ádám pedig áldotta Jézust és magasztalta kereszt áldozatát. A játékot egy Mária siralommal és bűnbánattal vegyes passió közös éneklésével fejezték be.

KRISZTUS URUNK az Ő szűz SZENT ANNYÁVAL és őtőle való VÉG BÚCSÚVÉTELE. ÉNEKEK 1. Oh egek sírjátok, kösziklák sat. 2. Jézus szenvedéséről bűnösök sat. Budán, 1856. Nyomtatta és kiadta Bagó Márton.

Nóta: Bádjadt sérelmétől mártírok asszonya sat.

Oh egek sírjátok, kösziklák nyíljatok,⁶⁸
siralmaim lássátok, kínaim szánjátok,
nekem Máriának, szomorú anyának,
mint szegény árvának.

JÉZUS

Mit sírsz édes anyám olly sűrű könnyekkel,
miért sóhajtozol fölemelt kezekkel?
Szívem megsértette, mélyen általverte
siralmidnak töre.

MÁRIA

Oh szerelmes fiam! Nagy, a mért jajgatok,
keserűségemtől szívemben ájulok,
mivelhogy örömem te voltál mindenben,
most elmaradsz tőlem.

.....
⁶⁸ Tördelése BG-től.

JÉZUS

Ne sírj, édes anyám, bátor elhagylak is;
de léssen nagy gondom mindenkor rád úgy is,
elmémbe hordozlak, kedvembe tartalak,
kegyelemmel látlak.

MÁRIA

Ámbátor fentartasz is Jézusom szívedben,
de úgy is csak léssen nagy keserűségben,
mivel nem láthatlak, velem nem tarthatlak,
tőlem elszalajtlak.

JÉZUS

Atyám akaratját bé kell tellyesítnem,
a mit reám bízott, azt véghez kell vinnem,
bátor sérelmesen, igen keservesen
szívednek az essen.

MÁRIA

Mivel immár látom, hogy csak elválsz tőlem,
mint lesz dolgod tovább, oh édes szülöttem?
Mondd meg hadd érthessem, szívembe vehessem,
el ne titkold tőlem.

JÉZUS

Mint latort megfognak, utczákon hordoznak,
testben kínoznak, hóhéroknak adnak,
tövissel sértegetnek, igen megveszszöznak,
keresztre feszítnek.

MÁRIA

Most már jut eszembe Simeon mondása,
be is telik rajtam ő prófétálása,
hogy szívem kín éri, hegyes tör átveri,
keményen megsérti.

JÉZUS

Vigasztalódjál, mert én harmadnapra épen
feltámadok szemeid láttára, azután
ment lések, semmit sem szenvedek,
veled örvendezek.

MÁRIA

Kérlek mindazáltal téged, szülöttemet,
ne vesd meg anyai szíves kérésemet,
tartsd meg te magadat, küldd el angyalodat,
vagy gondolj más módot.

JÉZUS

Meglehetne ugyan számtalan sokképpen,
mivel sok szépeszközt találhatni ebben:
de mint a próféták rólam megjósolták,
ezt meg nem másolják.

MÁRIA

Oh melly nehéz léssen ártatlan szívednek,
nehéz léssen tudom, gyenge szent testednek,
hóhéroknak keze, számtalan eszköze,
és kegyetlensége.

JÉZUS

Hogyan? A szeretet meggyőzi ezeket,
édessé változtat minden keserűket;
kínok közt örvendez, fájdalmat nem érez,
halált is meggyőz ez.

MÁRIA

Tisztességes halált válassz hát magadnak,
ne vedd keresztfáját a gonosz latroknak,
nem illik, hogy ontsák, száraz földnek adják
szent véred, tapodják.

JÉZUS

Mózes a pusztában keresztfát támasztott:
az ő népeinek rézkígyót mutatott,
melly engem példázott, az én keresztfámat,
választom tehát azt.

MÁRIA

Fájdalmas szívemért, melylyel szerettelek,
két szűz emlőimért, kikkel neveltelek,
ne vesd meg kérésem, vedd esedezésem,
néz sok könnyezésem.

JÉZUS

Engedelmes voltam te akaratodnak,
szavad megfogadtam mint édes anyámnak:
o de hogy most nem lehet követnem tégedet,
engedd meg az egyet.

MÁRIA

Tégy hát engem akkor érzékenység nélkül,
hogy elragadtassam szent szeretetedtől,
mert anyai szívem, gyenge belső részem,
nem győzi azt néznem.

JÉZUS

Érzékenység nélkül ha akkor hagynálak,
vagy szeretetemből téged fosztanálak:
vallyon ki siratna akkor, ki szánhatna
és vigasztalna?

MÁRIA

A tanítványaid, kik nagyon szerettenek,
végső tisztelettel tudom hozzád lésznek,
és a kik esmérnek, ártatlannak vélnek,
mind szánóid lesznek.

JÉZUS

Nem lesz akkor senki, csak magam maradok,
Tőled is immáron szűz anyám elválok,
elvégzem útját, szenvedésem kínját,
atyám akaratját.

MÁRIA

Tehát tőled fiam veszem végbúcsúmat,
köszönöm szívemből megalázásodat,
hogy tőlem születted, anyádnak neveztél,
illy nagyra tiszteltél.

JÉZUS

Köszönöm szűz anyám a te hűségedet,
köszönöm én hozzáam te kegyességedet,
hogy hozzád fogadtál, méhedbe hordoztál,
tejjeddel tápláltál.

MÁRIA

Szerelmes szent fiam, tehát végsőképpen,
ajánlom magamat szentséges szívedbe,
melletted maradok, el sem is szakadok,
bár veled meghalok.

JÉZUS

Isten hozzád anyám! Bízlak szent atyámra,
és testamentomban hagylak szent Jánosra.
Már bűnös Ádámért annak váltságáért
megyek fizetni bért.

ÁDÁM

Én nyomorult Ádám bűnös, mi szót hallék,
Melly igen szívemben azon megindulék,
kinek kell vétkemért, rossz nyalánkságomért
fizetni súlyos bért?

JÉZUS

Én nekem Jézusnak nem kénytelenségből,
hanem hozzád való nagy kegyességemből;
mert igen szeretlek, haláltól féltelek,
attól most megmentelek.

ÁDÁM

Oh melly csudadolog! én bűnös vétkeztem,
mégis Jézus kíván szenvedni helyettem,
ezt egek lássátok, nap, hold, csudáljátok,
Jézusom áldjátok.

E kegyességedért Jézus
kegyességet adj nékem is
hozzád annyi édességet,
hogy elindíthassam kínod hálálhassam
s velem hordozhassam.

Foglald el szívemet szent szeretetteddel,
élesszed lelkemet piros szent véreddel,
rekeszsz sebeidbe, végy bé kegyelmedbe,
tiéd legyek,
Ámen.

Krisztus urunk kínszenvedéséről.⁶⁹

Jézus szenvedéséről bűnösök emlékezzünk,
Fájdalmasan szent anyjával halálán keseregjünk,
szánakodva és zokogva fohászkodva,
szent keresztútra menjünk.

Halálra ítéltetik érted az élet Ura,
hogy számtalan bűnödért te ne essél pokolra,

.....
⁶⁹ Tördelése BG-től.

egek Ura magát kínra, rút halálra,
adja keresztfára.

Sebes gyenge vállára nehéz keresztyét veszi,
Örvendj, hogy bűn terhétől lelkedet megmentheti.
Ah, enyhítsed, könnyebbítsed, ne terheldjed
bűnnel Jézus keresztyét.

Sok kínzásai miatt erőtől megfosztatik
a nehéz kereszt alatt arccal a földre esik.
– Jaj nem szánják, őt kacagják, lábbal rúgják,
mint barmot úgy rágatják.

Jézus szíve gyötrelme nagyobb, hogy anynyát látja,
Máriának hegyes tör a szívét általjárja,
hogy szent fiát, szelíd bárányt taszigálják,
ütik, verik, hurcolják.

Látván a gonosz zsidók, hogy Jézus elfáradna,
s a keresztviselésre már ereje nem volna,
Simont kérik, kényszerítik, fenyegetik,
keresztyét hogy hordozná.

Szörnyen megmocskolt színét Veronika hogy látja,
szíve rajta megesvén, a keszkenőjét nyújtja,
a képét reá Jézus nyoma, visszaadá:
hogy szívesen hordozná.

Másodszor földreesik arccal a szelíd bárány,
szent képét összetörvén, foly a vér orrán, száján,
szent személye teljes vérrel, és kékséggel
dagadozott sebekkel.

Jeruzsálem leányi vérbe borult szemekkel,
látja hogy rajta sírnak, meginté ez igékkel:
Ne sírjatok, hogy így láttok, magatokon
s fiaitokon sírjatok.

Harmadszor földre esik az életnek gyámola,
ki bünt bűnre szaporít, az ennek oka vala,
oh ne újjítsd, ne szaporítsd, ne súlyosítsd
bűnnel Jézus kínjait.

Sebeihez ragadott ruháját lerángatják,
szolgáknak nagy dühösséggel sebeit megújítják,
képtelenül, sebeiből, minden felől
vér foly egész testéből.

Sok kalapácsütéssel kereszthez szegeztetik,
szörnyű nagy fájdalmára teste kiterjesztetik:
ájul szíve, szédül feje,
vérbe fordul szent teste.

Függ már Jézus bűnödért kereszten, megfeszítve,
ölelésedre még is keze ki van terjesztve,
szíve eped, szava reked, jaj, mint reszket,
kínok közt meghal érted.

Fájdalmak tengerébe Mária szíve merül.
Látván, hogy Jézus teste vér és seb mindenfelől,
ölben tartja, csókolgatja, nagy zokogva
halálra sír bánkódva.

Nagy kínnal hegyes tűre sérti Mária szívét,
midőn a koporsóba teszik szent fíja testét,
hol a kincse ott a szíve, eltemetve,
zokog és sír reszketve.

Értünk megfeszült Jézus! Kérünk, hogy sebeidet
mutasd bé szent atyádnak bűnünkért szent nevedet,
hogy sebeid, vércseppjeid, szenvedésed
legyenek örömünkre.

A fenti szövegeket csak bemutatásképpen közöltem. Következtetéseket egyelőre nem vonok le, éppen ezért kerültek dolgozatom függelékébe, viszont nélkülük dolgozatom csonka maradt volna, mert a históriák a Mária-kultusz igen hatásos terjesztői.

A szövegkutatással kapcsolatos teendőkkkel, bár nem végeztem el, az alábbiakat látom:

- a) a szövegek terjesztőinek és nyomdáinak a felkutatása
- b) a szövegeket író falusi emberek és kántorok forrásainak a megismerése
- c) az egyház szerepe az egyes énekek terjesztésében
- d) a ponyvafüzetek és imakönyvek kapcsolatai (fordítások, átköltések, újraköltések)
- e) külföldi és magyar ponyvák kapcsolata.

Az ilyen irányú vizsgálatok elvégzése nagymértékben hozzájárulna a világi műköltészet, a vallásos szépirodalom és a népköltészet kapcsolatainak megismeréséhez. Továbbá jobban megjelenne a dogmatika és a nép vallásos szemlélet egymáshoz való viszonya.

Gaál Károly doktori értekezése és az andocsi búcsújárás kutatása

Barna Gábor

Visszaemlékezéseim

Magam Gaál Károly nevét a debreceni egyetem néprajzi tanszékén Gunda Béla közvetítésével ismertem meg, elsősorban az 1970-1980-as években megjelent könyvei és cikkei kapcsán. A személyes találkozásra azonban 1988-ig kellett várni. Ekkor már, 1987. január 1-től, Budapesten az MTA Néprajzi Kutatócsoportjának voltam munkatársa, s 1988-ban benyújtottam kandidátusi értekezésemet a magyarországi búcsújárás néprajza témakörében. A Tudományos Minősítő Bizottság kiküldte a bíráló bizottságot, s kinevezte a bírálókat is – tudomásom szerint Voigt Vilmos javaslatára – egyiknek Gaál Károlyt. Ő többször felhívott telefonon ebben az ügyben 1988 őszén. A minősítő eljárásban való részvételét megtiszteltetésnek tartotta, és a magyar tudományos életbe való visszatérésként élte meg, s ezért nagyon komolyan vette. Kérésére, a részletek megbeszélése miatt, személyesen fel is kellett Bécsben keresnem, hogy bírálati szerepére minél jobban felkészülhessen. Úgy láttam, ő legalább annyira izgult, mint én. A vitán ismerte meg Édesanyámat, akinek nagy tisztelője lett. Mindig érdeklődött felőle, s aki három évvel túl is élte őt.

Kapcsolatunk ettől kezdve élt, és megmaradt haláláig. Bécsi útjaimon otthonában is többször felkerestem. 1989-ben, amikor Collegium Hungaricum ösztöndíjjal időztem ott két hónapot, elvitt az esedékes tanszéki tanulmányi útra is Amstetten bencés kolostorába, ahol a rendház gazdasági épületei még állnak, s a kolostori gazdaságokról, azok hatásairól beszélt. Többször találkoztunk a politikai fordulat után konferenciák alkalmával. Szegedre kerülé-

sem után, 1994-ben elfogadta meghívásomat a 2. Szegedi Vallási Néprajzi Konferenciára, ahol előadást tartott, s megajándékozott doktori értekezésének xerox másolatával, ami a mostani kiadás alapját jelenti, valamint egy sorozat fényképpel, amelynek darabjait a burgenlandi Lorettóban rögzítette az 1960-as években búcsúk alkalmával. A Szegedi Néprajzi Tanszék Adattárában (SZENTA) őrizzük most ezeket. Sokszor felhívott telefonon. Témánk a mindennapi élet, elhatalmasodó betegsége, közös ismerősök felemlegetése volt. Több alkalommal küldött kéziratokat leghívebb barátja, Solymos Ede közvetítésével. A halála előtti évben kérésemre még kötetbe gyűjtve összeállította német nyelvű folyóiratokban elszórtan megjelent írásait, amiket az Akadémiai Kiadónál akkoriban elindult, de három kötet után sajnálatosan abba is maradt *Studies in Ethnology* című sorozatban szerettem volna megjelentetni. (Hamarosan önálló kötetként lát napvilágot!) Ennek kapcsán volt utolsó találkozásunk, telefonos beszélgetésünk. A digitalizált szöveget még átnézte, egy-két helyen javította, s *Die Brücke. Studien aus dem westpannonischen Raum* címet adta neki. Ezután már csak a halálhíre érkezett.

Életrajzi vonatkozások

A Gaál család ősi zalai család,⁷⁰ de Gaál Károly nem tartja kizártnak, hogy a stájerországi „in der Gaal”-ból származnak. Gaál Károly 1922. április 23-án született Keszthely és Budapest között egy vonaton. Budapesten anyakönyvezték.⁷¹ Szülei költözése miatt iskoláit Jakabszálláson és Kecskeméten végezte. Ezt a vidéket tekintette szülőföldjének.⁷² Felmenő rokonai közé tartozott a családi legenda szerint a Bécsben levéltároskodó Gaál György, aki 1822-ben kiadta az ott állomásozó magyar huszároktól lejegyzett meséket – német fordításban. Gyerekként ez is inspirálta őt a néprajzos pályára.

.....
⁷⁰ Gaál Károly 1989-ben *Királydinnyébe léptem* címmel megírta önéletrajzát. Ennek alapján, és levelezésük adatainak felhasználásával tudományos életrajzát Balassa Iván fogalmazta meg 1997-ben, amikor a magyar és osztrák néprajz képviselői 75. születésnapján köszöntötték őt. V.ö.: Balassa 1997. Ugyanebben a kötetben olvashatjuk Gaál Károly évszámokba foglalmazott curriculum vitae-jét, Gaál 1997.

⁷¹ Balassa 1997. 11.

⁷² Gaál 1989. 14. Ezért is ajánlotta könyvét Bács-Kiskun megye lakóinak.

Kecskeméti gimnazista korában szándékát a református gimnázium rajztanára, Csikós Tóth András, *A magyarság néprajza* illusztrátora, még csak erősítette.⁷³ Az egyetemen 1941-től Viski Károly, Mendöl Tibor és Horváth János voltak professzorai. Különösen Viski Károlyhoz fűzték szoros szálak, egy évig, az 1945/1946. tanévben tanársegédje volt a budapesti tanszéken. Ekkor doktorált nála az andocsi búcsújárásról írott értekezésével.

Gaál Károly 1942-ben, egyetemistaként kapcsolódott be a KALOT⁷⁴ munkájába, központi titkára lett, s részt vett annak zsidómentő, politikai munkájában is. Ezért 1944. október 17-én a nyilasok – éppen Viskiékől távozóban – letartóztatták, és egy észak-németországi internálótáborba hurcolták. Ezt túlélte, s kalandos úton hazakerült 1945. október 6-án.⁷⁵ A katolikus egyházas szellemben politizáló Gaál Károlyt 1947 januárjában nemkívánatos elemként kitelepítették Kecskemétre, ahol 1949-ig múzeumi altisztként dolgozott. Ezután 1950-ben a kiskunfélegyházi múzeum munkatársa lett. Innen 1953-ban⁷⁶, saját emléke szerint Ortutay Gyula ajánlatára elfogadta a keszthelyi múzeumigazgatói állást.⁷⁷ Itt érték 1956 forradalmi eseményei. A keszthelyi Forradalmi Tanács elnökévé választották, s alapító tagja volt a Dunántúli Nemzeti Tanácsnak. Ezek miatt 1956 decemberében Ausztriába emigrált.⁷⁸ Távollétében, 1957 januárjában a kommunista hatóságok halálra ítélték.

Bécsben a *Museum für Völkerkunde*-ban kapott állást, majd Innsbruckban és Münchenben az *Osteuropa Institut*-ban dolgozott. 1960-ban egy fél évet a svédországi Lundban töltött. Még ebben az évben, visszatérve Ausztriába, megkezdte burgenlandi terepkutatásait. Gaál Károly felmenőirévén gyermekkorában mind a német, mind a horvát nyelvet elsajátította valamilyen fokon.⁷⁹ Ennek hasznát vette Burgenlandban végzett munkája során, hiszen az

⁷³ Gaál 1989. 15–16., Balassa 1997. 12.

⁷⁴ Katolikus Legényegyletek Országos Tanácsa

⁷⁵ Életének ezeket a meghatározó éveit, a munkatáborát, szökését, hazafelé tartó útját részletesen leírta életrajzi visszaemlékezésében. Gaál 1989. 59–93.

⁷⁶ Balassa Iván szerint 1952-ben. Balassa 1997. 13.

⁷⁷ Ezekről az évekről maga is ír életrajzában. Szakmai szempontból Balassa Iván értékeli muzeológusi tevékenységét. Balassa 1997. 12–13.

⁷⁸ Gaál 1989. 17–19.

⁷⁹ Gaál 1989. 14–15.

ott élő mindhárom nemzetiségi közösséget anyanyelvén tudta megszólítani.

1964-ben a Bécsi Tudományegyetem néprajzi tanszékén előadó, 1970-ben magántanár, 1973 és 1985 között tanszékvezető egyetemi tanár. 1970-ben megalapította az *Ethnographia Pannonica* nevű közép-európai tudományos szervezetet, amelynek révén a kelet-közép-európai érdeklődést s a pannon régióban való gondolkodást és együttműködést meghonosította a bécsi egyetemen.⁸⁰ 1992-ben vonult nyugdíjba, egy ideig még a kismartoni Fachhochschule-ban a nép- és kultúrakutatás előadója volt. Egészségi állapota gyorsan romlott. 2007-ben, 85 éves korában hunyt el.

Munkásságában az anyagi kultúra, halászat, a paraszti gazdaságok munkaeszközei mellett sokáig a vallási néprajz, különösen is a búcsújárás, valamint az elbeszélő mondahagyomány kapott fontos helyet.⁸¹ Az osztrák néprajzkutatásban ő honosította meg a falumonografikus szemléletet. Katolicizmusa gyakran még témaválasztásában is elkísérte. Nyilván nem véletlenül választotta doktori értekezése témájául sem a most közzétett andocsi búcsújárást.

A doktori értekezés

Andocsnak fontos szerep jutott Gaál Károly egyéni életében. Egy 1983-ban írott cikkében így vallott erről: „1946-ban a balatonkiliti búcsújárókkal gyalog elzarándokoltam Andocsra, a dél-dunántúli Loretto-kultusz központjába. Ugyanebben az évben erről a búcsújáróhelyről írtam doktori munkámat a Budapesti Tudományegyetemen. 1963-ban, életem legnehezebb időszakában egyedül elzarándokoltam a Burgenlandban lévő búcsújáróhelyre, Loretto-ba. Egy idős házaspárra lettem figyelmes. Ők nem tartoztak a búcsújárókhoz. Beszélgetésükből azt vettem észre, hogy nem értik meg a zarándoklat részleteit. Találgatásaikba bekapcsolódtam. Az éjszakát együtt töltöttük el a kegytemplomban. Csak másnap reggel mutatkoztunk be egymásnak. Az akkor számomra olyan öregnek tűnő úr (fiatalabb volt, mint én ma) a

.....
⁸⁰ Gaál 1989. 20.

⁸¹ Átfogó képet ad erről a már csak halála után napvilágot látott, magyar nyelvű tanulmányaiból válogatást adó kötet (Gaál 2006.), s annak rövid bevezetője (Horváth – Illés 2006.).

bécsi egyetem néprajzprofesszora volt. Meghívott egy vendégelőadásra – és a lorettói találkozás eredményeként én lettem utódja. Ő, aki evangélikus, azóta hangoztatja, hisz a csodákban.”⁸²

Az utolsó szentföldi erősség iszlám kézre kerülése után, 1291-ben, ahogy a legenda szerint az angyalok a Szent Család názareti házát elmenekítették a keresztény Európába, úgy menekítették el az angyalok Szűz Mária kápolniját Kalocsáról a szintén iszlám vallású törökök elől a Somogy megyei dombok közé, Andocsra. Ezért mondhatjuk, hogy Andocs legendája Loreto legendájának magyarországi változata. Andocs a magyar Loreto.⁸³ Andocs és az andocsi búcsújárás kutatásáról legtöbbet magából a doktori értekezésből tudjuk meg.

Gaál Károly komolyan készült a magyarországi búcsújárás összehasonlító, elemző bemutatására. Terepmunkát végzett Andocs mellett Vácott, Máriapócon, Máriabesnyőn, Mátraverebély-Szentkúton és e kegyhelyek térségében. A búcsújáró helyek kultuszát pedig egy tágabb Mária-tisztelet keretébe helyezte. Véleménye szerint a népi Mária-tisztelet egy forrásból táplálkozik Aquinói Szent Tamás és Szent Ágoston dogmatikájával: mind az Istenanyaságból indul ki. Fő kutatási célja „az egyéni világszemlélet és a közösségi vallásosság” szoros kapcsolatában a zárandoklatok szerepének bemutatása volt. Andocsi kutatásainak csak esettanulmány-szerepet szánt tervezett összefoglaló munkájában. Kulcsfogalmai szerint a zárandoklatok fontos elemei a vezeklés, a segítségkérés, a fogadalomteljesítés és a hálaadás.

Értekezésének szövegéből kibontható kutatási módszere: megfigyelés, interjúk és történeti források értelmezése és elemzése. Nem tudjuk, ő sem említi, hogy a ferences andocsi levéltári források mellett mikor és hogyan használt más levéltári forrásokat? A nagyszombati jezsuiták levéltárát például. Felfigyelt a kegyhelyek körül formálódó körzetekre, amit valószínűleg a német terminus alapján (Sakrallandschaft) szentségi tájnak nevezett el. Fényképeket ekkor nem készített. Andocson a háború utáni évben kutatott, de már a búcsújáró szezon utáni időszakban, novemberben.

.....
⁸² Richard Wolframról, Arthur Haberlandt után a bécsi néprajzi tanszék második professzoráról van szó. Gaál 1983. 82., Gaál 1989. 20., Balassa 1997. 14.

⁸³ Bálint Sándor 1943a., Gaál 1983., Barna 1997.

Fontos új szempontja, hogy felfigyelt a ponyvák, a búcsús énekek és énekszerzők szerepére, bár kottarajzokat nem készített. Külön fejezetben tárgyalja az énekes embert és a históriást, az énekes emberek közötti rivalizálást. Bálint Sándor 1942-ben publikálta Orosz István jászladányi énekszerző, búcsúvezető énekes ember önéletrajzát. A könyv előszavában már utal a „vallásos népköltészet” problémájára. Egy évvel később külön tanulmányt szentelt e kérdésnek: *Vallásos népköltészetünk egyéni ihletései* címmel, ami még egyszer megjelent 1981-ben, az Ördögh Szilveszter által szerkesztett *A hagyomány szolgálatában* című antológiában, jelezve, hogy a korábbi évtizedekben nem sok minden történt a „vallásos ponyvairodalom” feltárása terén. Bálint Sándor 1943-ban írott szavai máig megszívlelendőek: „[...] egészen a legújabb időkig a nyomtatott betűvel terjesztett szellemi javakból a kalendárium, Biblia, imádságoskönyv kivételével elsősorban ezek az apró nyomtatványok találtak népünkhöz utat, ezek találták el és elégítették ki leginkább népünk igényeit.

A lelkeszkedő papság a népi vallásosságnak ezeket a nyomtatott megnyilvánulásait főleg az *imprimatur* hiánya miatt nagy idegenkedéssel kezeli. Ezek az iratok »kézirát gyanánt« jelennek meg, szövegük jórésztében az egyházi cenzúra sem találna kivetnivalót. Másrészük pedig a katolikus folklórénak igen érdekes hajtása. Végzetes tévedés tehát e laikus megnyilatkozásokat belső eretnekségnek minősíteni. Népünk lepődnék meg legjobban, ha az *istória* miatt ilyesmivel vádolnák. Sok – itt nem részletezhető – oknál fogva, a vallásos ponyvairodalom a népi hitbuzgóság őrzésében megbecsülhetetlen szerepet töltött be.”⁸⁴ Gaál Károly idézi Bálint Sándornak 1938-ban megjelent *Népünk ünnepei* című könyvének a ponyvákra vonatkozó egyes gondolatát.⁸⁵ Felismeri ezek fontosságát, s megpróbál ebbe az irányba továbblépni.

E téren hosszú ideig azonban nem történt lényegi előrelépés. Bár Erdélyi Zsuzsanna az archaikus imádságok kutatása során rögzíti a vallásos aprónyomtatványok, a ponyvák közvetítő – megőrző szerepét, a vallásos aprónyomtatványokat önmagukért először Lengyel Ágnes vizsgálta és elemezte kimerítően.⁸⁶

⁸⁴ Bálint Sándor 1943. 208–209.

⁸⁵ Bálint Sándor 1938. 202–203.

⁸⁶ Lengyel

Gaál Károly felfigyelt az alsópapság fontos szerepére az egyházi főtákoságok irányító szerepe és a népi kezdeményezések közötti közvetítésben. Hangsúlyozza ennek a vallásosságnak kissé mágikus jellegét (do ut des). Amikor a búcsújárásról ír, úgy tűnik, mintha csak ismerte volna Victor Turner elméletét a liminalitásról és a közösségről, amit Arnold van Gennep alapján fejlesztett ki.

Megfigyelte, hogy Andocsot (és a többi kegyhelyet) már csak a parasztság látogatja. A búcsújáró helyek tájszervező ereje társadalmilag csak a parasztságra terjed ki, rájuk érvényes. Megtalálta emlékét az aprófalvas vidékekre jellemző leányvásároknak is. Utal a búcsús ünnepben a szent és profán összefonódására. Röviden, de jelzi a búcsúvásár és a búcsúi bálók jelentőségét. Észrevette Lourdes kultuszformáló szerepét hazánkban is, beilleszkedve inspirációit a magyarországi búcsújáró helyek lelkiségében. Rögzítette Lourdes szerepét a Mária-tisztelet és a búcsújárás fellendítésében, s a kultusz terjesztésében a Lourdes-ban is szolgáló ferences atyák közvetítő funkcióját. Ezzel azt a fontos észrevételt támasztotta alá, hogy egyes kultuszok akár nemzetközi terjedését a rendi keretek elősegítik.

Megjegyezte, hogy a búcsújárók között nemcsak a vallási áhítattól hajtott emberek vannak, hanem a kíváncsiak, a világot látni akarók is. Egy korábbi korszak statikusabb katolikus társadalmában szinte csak a búcsújárás jelentette azt a körülményt, hogy az asszony kiléphetett a mindennapokból.

Elsők között foglalkozott a vallási ponyvanyomtatványokkal, kéziratok énekeskönyvekkel, amelyekből bőségesen idéz, illetőleg értekezése függelékében sok szöveget közölt. Nem használt viszont néhány olyan könyvet, amit érdemes lett volna elolvasnia: Bálint Sándor *Egy magyar szentember. Orosz István önéletrajza* című könyvét, amelyben Bálint Sándor sok szempontból elemezte ezt a sajátos embertípust, közöttük a búcsúvezetőket.⁸⁷

Disszertációjában Gaál Károly követi Bálint Sándor szemléletét és szellemiségét. Hivatkozásaiban csak két művét használja, az 1938-ban megjelent *Népünk ünnepei*, illetőleg az 1943-ban kiadott *Sacra Hungaria* című gyűjteményes kötetét, de ezek tartalmazzák mind a búcsújárásra, mind a val-

.....
⁸⁷ Bálint 1942.

lások ponyvairodalomra, mind az énekes emberekre, mind a paraliturgiára vonatkozó inspiráló kutatásait. És Gaál Károly merít ebből.

Gaál Károly disszertációját még megírásának évében Bálint Alajos méltatta az *Ethnographia* hasábjain, kiemelve, hogy „megérdemli szerzőnk, hogy doktori értekezését a nagyközönség mielőbb olvashassa”.⁸⁸ A munkát Bálint Sándor is említi 1948-ban írott, ám nyomtatásban csak 1987-ben jelent *A magyar vallásos népelet kutatása* című tanulmányában.⁸⁹ A kiadás azonban csak bő 60 évvel később, most valósulhatott meg Veres Emese-Gyöngyvér és Voigt Vilmos előrelátásából, gondoskodásából, a Szegedre ajándékozott másolati példány felhasználásával.

Az andocsi kegyhely és búcsújárás kutatása

Tanulságos áttekinteni, hogyan alakult egyáltalán Andocs búcsújáró helyének, az Andocsra vezetett búcsújárásnak, s ezzel is összefüggésben a lorettói Boldogasszony tiszteletének a kutatása Gaál Károly disszertációjának megírása óta!

Andocs egyik első leírását Jordánszky Elek könyvében olvashatjuk, s itt láthatjuk az Angyalok Királynéja kegyszobor rézmetszetű képét, Dorneck alkotását, Szent Katalin és Szent Dorottya vértanú szüzek ábrázolásával.⁹⁰ A kegyhelyről az első tudományos összefoglaló Balogh Ágostonnak a hazai

.....
⁸⁸ Bálint Alajos 1946. 108. Az ismertető megemlíti, hogy az értekezés egy példánya a kecskeméti Katona József Múzeumban olvasható. Sajnos, az elmúlt évtizedek során a kézirat elkallódott, így az eredeti térképeket nem tudjuk ebből a forrásból sem rekonstruálni.

⁸⁹ Bálint Sándor 1987. 29. Ez a kutatástörténeti és feladatkitűző összefoglaló *A magyar népkutatás kézikönyve* számára készült, de szemben több más írással, ez a kommunista hatalomátvétel miatt már nem jelenhetett meg nyomtatásban. Kézírtos, gépelt változatban terjedt a későbbi évtizedekben.

⁹⁰ Jordánszky Szent Ágotát és Szent Dorottyát említi. Jordánszky 1836. 152. Szilárdfy Zoltán Szent Katalint és Szent Dorottyát nevezi meg. Szilárdfy 1994. 323. Tanulságos, hogy Jordánszky Elek információ kérését az andocsi ferencesek az 1830-as években elutasították csakúgy, mint később Balogh Ágoston segítségkérését. Lásd: Jordánszky 1836. 152., Balogh 1872. 461. jegyzetben. Lehet, hogy ezek a kérések ösztönözték az andocsi ferenceseket, hogy 1928-ban maguk is megírják kegyhelyük történetét? Lásd: Pethő 1929. 10. A Jordánszky-kötetet nem használta Gaál Károly.

Mária-tiszteletet összefoglaló munkájában jelent meg. Balogh utal a názáreti Szent Ház lorettói legendájával való hasonlóságra: „Sanctuarium istud magnam habet in Origine sua similitudinem, cum Nazareth, sacra domo lauretana. Pia enim fide populi creditur, sacra Statua iam olim miraculosa, una cum Capella, in qua olim situata erat, ministerio Angelorum ex Civitate Coloca, huc translata fuisse, ne a Turcis, qui post cladem ad Mohács urbem occuparunt execraretur.” Majd összefoglalja a kegyhely török alatti s utáni történetét, leírja a kegyszobrot, a kegyhely ünnepeit, említ néhány idelátogató települést (pl. Székesfehérvár, Dunafölvár, Veszprém, Simontornya, Paks, Tamási), utal a hely búcsús ünnepeire, a zarándokok számára, s felemlíti a mirákulumos könyvet is,⁹¹ amely azután Gaál Károlynak is fontos forrása.

Szabó György Piusz ferences rendtörténeti könyvében elsősorban a barátok gyógyító tevékenységét hangsúlyozta, amit azonban II. József rendeltel szigorúan megtiltott.⁹² Nem kizárt, hogy a barátok messze földön ismert gyógyító gyakorlata hozzájárult a búcsújárás népszerűségének növekedéséhez. Erre utal Gaál Károly is.

Pethő Lénárd tollából jelent meg végre 1929-ben az addig nélkülözött, sajátos műfajú írás, búcsújáró útikönyv, amely az andocsi, a ferencrendi és a jezsuita források felhasználásával, de népszerű formában foglalta össze a falu, a kegyhely és a kolostor történetét, s írta le a búcsújárást. Ismertette a csodás gyógyulásokat, ezáltal igazolta a hely csodás voltát, bemutatva a Boldogasszony Andocson megnyilvánuló közvetítő segítségét. A könyv ismereti a búcsúnyerés általános és Andocshoz kötődő előírásait, tartalmazza a zarándokok viselkedési szabályait és a kegyhelyhez kötődő legnépszerűbb énekeket, imádságokat.⁹³ Valószínűnek tartjuk, hogy a történeti adatok vonatkozásában Pethő Lénárd munkája volt Gaál Károly egyik fontos forrása, bár nem hivatkozta doktori értekezésében.

Meglepő, hogy az 1940-ben, a *Búcsújáró magyarság* címmel írt, majd 1943-ban kibővített tanulmányában Bálint Sándor nem használt andocsi ada-

.....
⁹¹ Balogh 1872. 460–461. Balogh Ágoston könyvét nem használta Gaál Károly.

⁹² Szabó 1921. 202.

⁹³ Pethő 1929. Mintának az 1926-ban megjelent csiksomlyói búcsús kalauzt tekinthette. Az énekeket és imádságokat pedig a máriagyúdi énekeskönyvből válogatta.

tokat, párhuzamokat, jóllehet andocsihoz hasonló jelenségeket más kegyhelyekről idéz.⁹⁴ Hiányzik Andocs az 1944-ben megjelent *Boldogasszony vendégségében* című spirituális zárandokkönyvéből is.⁹⁵ Ennek oka az lehetett, hogy valószínűleg csak később látogatott el a kegyhelyre.

Fontos helye van a búcsújáró helyeknek, így Andocsnak és az Andocsra zárandoklóknak is az archaikus imádságok kutatástörténetében. Erdélyi Zsuzsanna több ízben ellátogatott az andocsi búcsúba, ahol a búcsúsoktól sok-sok imádságszöveget rögzített magnetofonra.⁹⁶ A ponyvákban és a kéziratos füzetekben rögzített énekek mellett azonban imádsághanyag nem kerül elő Gaál Károly értekezésében.

Andocs búcsújáró helyének van néhány sajátos vonása, ami nem fordul elő minden kegyhelyünkön, csupán e búcsújáró hely jellegzetessége. Ilyen a kegyszobor öltöztetése és a búcsúkeresztesség, s annak a kalocsaiakhoz kötődő sajátos formája, a *bérmálkozás*. Meglepő módon azonban ezekről Gaál Károly nem írt doktori értekezésében. Ma már csak találgathatjuk, miért? Valószínűleg ottjártakor nem figyelhetett meg öltöztetést, és akkor nem volt búcsúi keresztelés sem. Ezekről az 1970–1980-as évek kutatása hírt adott. Ilyen a kegyszobor öltöztetése, valamint az első búcsúútvjakra menők búcsúkeresztessége, amit a kalocsaiak *bérmálkozásnak* neveznek.⁹⁷

Andocs kegyhelyének és az andocsi búcsújárásnak a történeti kutatásában az 1980–1990-es évek hoztak nagyobb változást. Intenzívebbé vált a történeti forrásanyag feltárása és értelmezése. Az andocsi csodás gyógyulásokat tartalmazó kéziratos és nyomtatott forrásokat részletesen és sok szempontból elemezte Tüskés Gábor a barokk kori magyarországi búcsújárást feldolgozó könyvében. Az andocsi egykori ferences plébánia irattárából két kéziratos forrást is felhasznált, közülük egyik a *Protocollum*, amire Pethő Lénárd és Gaál Károly is épített, valamint egy-egy 18. és egy 19. századi nyomtatványt.⁹⁸ E forrásokból kibontakozik a 18. századi búcsújárás számos

.....
⁹⁴ Bálint 1943b.

⁹⁵ Bálint 1944.

⁹⁶ Erdélyi 1974.

⁹⁷ Lantosné Imre Mária 1990. Bárh 1974., Barna 1991., Barna 2001.

⁹⁸ Tüskés 1993. 387.

megnyilvánulási formája, a búcsúszok motivációja, a zarándokút lefolyása, a kegyhelyen időzés sok eseménye. Megismerjük a mirákulumokat megelőző fogadalmakat, az adományokat, a búcsúszok társadalmi és felekezeti tagolódását, a zarándoklatok időbeli intenzitását. Mindezekkel Gaál Károly is részletesen foglalkozik disszertációjában. Mint ahogy Andocs vonzáskörzetével is. Tüskés Gábor – Gaál Károlyhoz hasonlóan – térképre tette a csodás gyógyulásokat elnyerő személyek lakóhelyi adatait, s ebből kibontakozott a vonzáskörzet.⁹⁹ Ezeket az adatokat azonban összevetette az andocsi ferenceseknek térképen szintén ábrázolt kolduló körútjaival. Sok tekintetben kétségtelen az egybeesés. Ez azt mutatja, hogy a barátok kolduló utjai a kegyhely búcsúút propagáló utak is voltak egyben. A kétfajta térkép s az adataik mögötti társadalmi vonatkozások, folyamatok jelzik az andocsi kegyhely társadalmi beágyazottságát.¹⁰⁰

E sorok írója az 1980-as években Erdélyi Zsuzsannával, Lantos Miklóssal és Lantosné Imre Máriával együtt is kutatott Andocson. Fő feladatának a megvalósuló zarándoklatok megfigyelését és dokumentálását tartotta. Adatait a búcsújárás néprajzáról szóló összefoglalójában közölte.¹⁰¹

Kutatásai során 1983-ban Gaál Károly is visszatért Andocshoz, amikor a Lorettói Boldogasszony kelet-közép-európai tiszteletét vizsgálta.¹⁰² Többek között Andocs példájára alapozott megállapítása szerint a loretoi Casa Santa és a Lorettói Szűzanya tisztelete hazánkban a barokk időknél régibb, és a 17. században vált általánossá. Az ekkor épült lorettói kápolnák (Bécs – 1627, Sollenau – 1640, Stotzing/Lorettom – 1664, Kalocsa – ?, Andocs – 1642/1719, Győr – 1718,) „a török elleni misztikus határt jelképezték”.¹⁰³

1987–1988-ban jelent meg Pethő Lénárd munkájának folytatása Szabó Imre tollából: *Andocs* címmel. A füzet ismerteti a Mária-ruhák múzeumát is, a búcsú akkori rendjét.¹⁰⁴

A ferencesek Veszprémi Egyházmegyei tevékenységének történeti

.....
⁹⁹ Ezt a térképet tudjuk közölni, mert Gaál Károly eredeti térképe elveszett.

¹⁰⁰ Tüskés 1993. 335–338.

¹⁰¹ Bálint – Barna 1994. passim

¹⁰² Gaál 1983.

¹⁰³ Gaál 1983. 27.

¹⁰⁴ Szabó 1987–1988.

adatait gyűjtötte kötetbe Takács Ince és Pfeiffer János.¹⁰⁵ A korabeli rendi és más forrásokat bőségesen használja a munka. Az adatok értelmezése során néhány történeti kérdést megpróbál tisztázni. Eszerint a jezsuiták 1686-ban elhagyták Andocsot, s 1716-ig gondozó nélkül maradt a hely. Az igali plébános látta el. A ferencesek 1719-ben érkeztek a kegyhelyre. A köztes harminc esztendőben licenciátusok gondozták a híveket.¹⁰⁶

Kutatástörténetileg az utolsók között említhetjük az időben Molnár Antalnak a kegyhely keletkezésére, a jezsuitáknak a török hódoltság alatt végzett tevékenységére vonatkozó kutatását. Ez nemcsak hazai, hanem bécsi, római és eddig még fel nem tárt hazai források felhasználásán is alapszik.¹⁰⁷ Kutatásai szerint a katolikus egyház a hódoltság alatt is tovább élt a megszállt területeken. A ferencesek mellett a pécsi jezsuiták fejtettek ki hatékony tevékenységet a hívek között.¹⁰⁸ Az 1642-ből származó feljegyzés szerint az Andocsra költöző jezsuiták a templomban egy középkori, csodatevő Mária-szobrot találtak. A templom asylum volt török támadások idején, a Mária-szobor pedig megvédte őket az üldözőktől.¹⁰⁹ Az Andocson működő jezsuita misszió vonzereje a szerzetesek gyógyító tevékenységében gyökerezett. „Az andocsi jezsuitákat messze földről felkeresték a katolikus, ortodox, református és muszlim betegek.”¹¹⁰ Nem kizárt, hogy a 20. századig élő hagyományban a gyógyító tevékenységből ered az, hogy a szentkút vizében megmosakodnak, isznak is belőle, az asszonyok pedig fejfájás ellen hajtúikat a víz partján álló fűzfák kérgébe szúrják.¹¹¹ A 17. századi jezsuita évkönyvek a búcsújárásra azonban csak az 1642–1643-as feljegyzésen kívül kétszer utalnak. 1678-ból például azt írják, hogy egy-egy búcsú alkalmával öt-hatezer ember is összegyűlik a templomban.¹¹² Mindez azt jelenti, hogy a 18. században a hely gondozását átvevő ferencesek már kialakult hagyományt folytattak, ápoltak.

.....
¹⁰⁵ Takács – Pfeiffer 2001. 1. kötet

¹⁰⁶ Takács – Pfeiffer 2001. 1. kötet, 170–171.

¹⁰⁷ Molnár 2003.

¹⁰⁸ Molnár 2003. 143–144.

¹⁰⁹ Molnár 2003. 145.

¹¹⁰ Molnár 2003. 150.

¹¹¹ Bálint – Barna 1994. 229.

¹¹² Molnár 2003. 150–151.

Molnár Antal lehetségesnek tartja, hogy a kegyhely eredetlegendája és a jezsuiták működése között összefüggés van. 1554-től ugyanis jezsuiták gondozták az itáliai Loreto kegyhelyét. Andocsra Pécsről érkeztek a jezsuiták, a pécsi jezsuita missziónak pedig rendszeres kapcsolata volt Kalocsával.¹¹³ A Jézus Társaságon belüli propagáció segíthette a legenda kialakulását. Az andocsi eredetlegendában megemlített útvonalat illetően pedig, amelyen „az angyalok vitték a kápolnát Kalocsáról Andocsra,” térképre rakva, valószínűleg egy kora újkori, a maitól különböző útvonal térképe rajzolódik ki.¹¹⁴ (Lásd 1. térkép). Ez kismértékben értelmezi a már ferencesek gondozásában lévő Andocs 18. századi vonzáskörzetének a mirákulumok alapján megrajzolt keleti irányú kiterjedését.¹¹⁵ (Lásd 2. térkép). Ez a terület nagymértékben megegyezik az egy évszázaddal korábbi, a jezsuiták által is misszionált terület kiterjedésével. Ennek három sűrűsödési pontja volt: az első tömböt az Andocs és Koppány között fekvő települések alkották, a másodikat a Balaton délnyugati partvonalától délre húzódó falvak, a harmadikat pedig a Dombóvár és Kaposvár közötti települések. A jezsuita misszió hatóköre ennél is tágabb volt, Nyugaton egészen Kanizsáig nyúlt.¹¹⁶ Lényegében ezt a területet járták egy évszázaddal később a ferences barátok is kolduló körútjaik során. Jó felismerése Tüskés Gábornak, hogy összefüggés lehet Andocs vonzáskörzete és az andocsi barátok 18. századi kolduló körútjainak területe között. Térképen rajzolta meg a kolduló útvonalakat, amelyek jórészt fedik a csodás gyógyulások által kirajzolódó vonzáskörzetet, nyugati irányban azonban erősen túlnyúlnak azon. Itt Andocs, Segesd és Búcsúszentlászló körzete átfedi egymást a térben. Időben azonban a búcsús ünnepi kalendárium különbsége miatt nem volt ütközés.¹¹⁷ Figyelemre méltó, hogy Gaál Károly nem használta a történeti földrajzi irodalmat.

.....
¹¹³ Molnár 2003. 151–152.

¹¹⁴ Bálint – Barna 1994. 175–176.

¹¹⁵ Tüskés 1993. 335.

¹¹⁶ Molnár 2003. 157.

¹¹⁷ Barna 1990. 170–174. Az andocsi ferences rendház egyik házfőnökét az 1940-es években P. Szabó Imre Dávid atyát az 1980-as években, amikor egri egyházmegye papként a kunszentmártoni II. sz. plébánián szolgált, e sorok írója többször kikérdezte andocsi élményeiről, tapasztalatairól. Megtudtuk, hogy ő volt az, aki a tó partján álló és hajtúkkal teli fűzfát kivágatta. *Saját gyűjtés.*

Majd hatvan évnek kellett eltelnie, hogy a kegyhelyről és templomáról ismét megjelenjen egy kis ismertető füzet, amely elsősorban a zárandokok számára szolgált híryanaggal.¹¹⁸ Szabó Imre andocsi esperes-plébános írta meg a Száz magyar falu könyvesháza sorozatban Andocs község történetét. A könyv egy fejezete a kegytemplommal s a búcsújárás történetével foglalkozik. Új adatokat nem hoz, de jól összefoglalja a kutatások addigi eredményeit.

Eredetileg ugyan már 1949-ben készen volt, de a szocializmus évtizedei miatt csak 2001-ben jelenhetett meg P. Takács Incének és Pfeiffer Jánosnak a ferencesek 17–18. századi veszprémi egyházmegyei életét feldolgozó könyve. Ez röviden leírja a település és templomának történetét a jezsuiták, majd a ferencesek időszaka alatt, s külön leírja a kegykápolna hagyományát. A kápolna kalocsai származtatását igazoltnak véli.¹¹⁹

*

Mindezeket a munkákat nem használhatta a szerző, Gaál Károly. Ezek azonban jórészt alátámasztják saját kutatásait, illetőleg sok vonatkozásban kiegészítik azt. Mindent összevetve azonban azt mondhatjuk, hogy Gaál Károly doktori értekezése megírásának idejében fontos munka volt. Megjelentetése napjainkban pedig számos korszerű, főleg lélektani szempontú elemzés alkalmazásával, gazdagítja az andocsi kegyhelyről és a búcsújárókról szóló ismereteinket.

Gaál Károly 1990-ben

.....
¹¹⁸ Szabó 1987–1988.

¹¹⁹ Takács – Pfeiffer 1. kötet 2001. 168–183.

Irodalom

Balassa Iván

1997 Gaál Károly 75 éves. In: Csoma Zsigmond szerk. *Kapcsolatok és konfliktusok Közép-Európa vidéki életében. Tanulmányok Gaál Károly professzor 75. születésnapjára*. Szombathely, 11–17.

Bálint Alajos

1946 Gaál Károly: Az andocsi Mária gyermekei. Adatok az andocsi búcsújáróhely néprajzához. Doktori értekezés. 186. gépelt oldal. *Ethnographia* LXXVII. 108.

Bálint Sándor

1938 *Népünk ünnepei. Az egyházi év néprajza*. Szent István Társulat, Budapest.

1942 *Egy magyar szentember*. Orosz István önéletrajza. Budapest.

1943a Lorettó és hazánk. *Sacra Hungaria. Tanulmányok a magyar vallásos népelet köréből*. Veritas, Kassa, 28–35. jegyzetek 196–197.

1943b Búcsújáró magyarság. *Sacra Hungaria. Tanulmányok a magyar vallásos népelet köréből*. Veritas, Kassa, 166–181. jegyzetek 209–210.

1944 *Boldogasszony vendégségében*. Veritas, Kassa.

1987 A magyar vallásos népelet kutatása. *Vallási Néprajz* 3. Budapest, 8–66.

Bálint Sándor – Barna Gábor

1994 *Búcsújáró magyarok. A magyarországi búcsújárás története és néprajza*. Szent István Társulat, Budapest.

Balogh Augustinus Florianus

1872 *Beatissima Virgo Mater Dei, qua Regina et Patrona Hungariorum...* Agriae.

Barna Gábor

1990 *Búcsújáró és kegyhelyek Magyarországon*. Panoráma Kiadó, Budapest.

1991 Búcsúkeresztség. In: Halász Péter et alii szerk. *A Duna menti népek hagyományos műveltsége. Andrásfalvy Bertalan 60. születésnapja tiszteletére*. Budapest, 557–562.

1997 A lorettói Boldogasszony tisztelete Magyarországon. In: Csoma Zsigmond szerk. *Kapcsolatok és konfliktusok Közép-Európa vidéki életében. Tanulmányok Gaál Károly professzor 75. születésnapjára*. Szombathely, 41–56.

2001 A búcsúkeresztség – egy beavatási rítus a katolikus paraliturgiában. In: Barna Gábor: *Búcsújárók*. Lucidus Kiadó, Budapest, 267–278.

Erdélyi Zsuzsanna

1974 *Hegyet hágék, lőtőt lépék... Archaikus népi imádságok*. Somogyi Almanach 19–21. szám. Kaposvár.

Gaál Károly

1983 Auxilium Christianorum. *Szolgalat* 58. 22–28.

1989 *Királydinnyébe léptem*. Kecskemét.

1997 Curriculum vitae. In: Csoma Zsigmond szerk. *Kapcsolatok és konfliktusok Közép-Európa vidéki életében. Tanulmányok Gaál Károly professzor 75. születésnapjára*. Szombathely, 18–19.

2006 Kultúra a régióban. Válogatott néprajzi tanulmányok. *Fontes Castriferriensis* N°. 3. Szombathely.

Horváth Sándor – Illés Péter

2006 Bevezető. In: Gaál Károly: Kultúra a régióban. Válogatott néprajzi tanulmányok. *Fontes Castriferriensis* N°. 3. Szombathely. 5–7.

Lantosné Imre Mária

1990 Öltöztetős Mária szobrok Magyarországon. In: Lovik Sándor és Horváth Pál szerk. *Néphit, népi vallásosság ma Magyarországon*. Vallástudományi Kiskönyvtár, Vallástudományi Tanulmányok 3. Budapest 49–61.

Molnár Antal

2003 *A katolikus egyház a hódolt Dunántúlon*. METEM Könyvek 44. Budapest.

P. Pethő Lénárd

1929 *Az andocsi búcsújáróhely ismertetése*. Az Andocsi Ferences Zárda kiadása. Andocs.

Dr. Szabó György Piusz

1921 *Ferencrendiek a magyar történelemben. Adalékok a magyar ferencrendiek történetéhez*. Budapest.

Szabó Imre

1987–1988 *Andocs*. Római Katolikus Plébánia, Andocs.

2007 *Andocs*. Száz magyar falu könyvesháza. Elektronikus megjelenítés http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/100_falu/Andocs/index.htm

Szilárdfy Zoltán

1994 A magyarországi kegyképek és -szobrok tipológiája és jelentése. In: Bálint Sándor – Barna Gábor: *Búcsújáró magyarok. A magyarországi búcsújárás története és néprajza*. Szent István Társulat, Budapest, 323–348.

P. Takács J. Ince OFM – Pfeiffer János

2001 *Szent Ferenc fiai a Veszprémi Egyházmegyében 1–2*. Pápa – Zalaegerszeg.

X135711

3208

ECM-Sm

XB 158493

Gaál Károly (Budapest, 1922–2006, Bécs) etnográfus.

A budapesti Tudományegyetemen Viski Károlynál néprajzot tanult. 1946-ban az egyetemi Néprajzi Intézetben, 1947–49-ben a kecskeméti, 1949–50-ben a kiskunfélegyházi múzeumban dolgozott 1950–52-ben a kiskunfélegyházi, 1953–56-ban a keszthelyi Balaton múzeum igazgatója. 56-os tevékenysége miatt Nyugatra menekült, 1957-ben távollétében halálra ítélték. Németországi és svédországi tartózkodás után Ausztriában telepedett le. A hatvanas évek elején Burgenlandban néprajzi terepmunkát végzett. 1964-ben a bécsi Tudományegyetem néprajzi tanszékén előadó, 1970-ben magántanár, 1973 és 1985 között tanszékvezető tanár. 1970-ben megalapítja az Ethnographia Pannonica nevű közép-európai tudományos szervezetet. Összehasonlító tárgyi néprajzzal és szociáletnográfiával foglalkozik. A burgenlandi magyarok népi kultúráját vizsgálja. Cikkei a Burgenländische Heimatblätter, Ethnologia Europaea c. folyóiratokban és különböző évkönyvekben jelennek meg.

F. M.: Angaben zu den abergläubischen Erzählungen aus dem südlichen Burgenland, (Eisenstadt 1965); Spinnstubenlieder (München–Zürich 1966); Zum bäuerlichen Gerätebestand im 19. und 20. Jahrhundert (Wien 1969); Wolfau (Eisenstadt 1969); Tadtén (uo. 1976); Some Problems of Folktale Research from Burgenland, Austria (1979); Kire marad a kisködmön? – Wer erbt das Jankerl? (Szombathely 1985); Közös asztal, közös kalásza (uo., 1986); Aranymadár (uo. 1989); Királydinnyébe léptem (Kecskemét 1989).

SZEGEDI VALLÁSI NÉPRAJZI KÖNYVTÁR 23.
BIBLIOTHECA RELIGIONIS POPULARIS SZEGEDIENSIS

1890,- Ft

9 789634 829898